

T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ALMAN DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ALMAN DİLİ VE EDEBİYATI BÖLÜMÜ

**JAKOB ANDREAE’NİN VAAZLARINDA
TÜRK İMGESİ**

Yüksek Lisans Tezi

EMRE KURDAM

İstanbul, 2020

T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ALMAN DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ALMAN DİLİ VE EDEBİYATI BÖLÜMÜ

**JAKOB ANDREAE’NİN VAAZLARINDA
TÜRK İMGESİ**

Yüksek Lisans Tezi

EMRE KURDAM

Danışman: PROF. DR. LEYLA COŞAN

İstanbul, 2020

İÇİNDEKİLER

<i>İÇİNDEKİLER</i>	<i>i</i>
<i>ÖNSÖZ</i>	<i>iv</i>
<i>ÖZET</i>	<i>v</i>
<i>ZUSAMMENFASSUNG</i>	<i>vi</i>
<i>KISALTMALAR</i>	<i>vii</i>
<i>GİRİŞ</i>	<i>1</i>
<i>1. ALMAN KÜLTÜRÜNDE TÜRK İMGESİ</i>	<i>5</i>
1.1. Haçlı Seferleri’nden 15. Yüzyıla Türk İmgesi	6
1.2. 15. Yüzyılda Türk İmgesi	7
1.3. 16. Yüzyılda Türk İmgesi	9
1.4. Türk Vaazları	12
1.5. Türk Karşıtı Propaganda	15
<i>2. JAKOB ANDREAE</i>	<i>18</i>
2.1 Jakob Andreae’nin Hayatı	18
<i>3. TÜRKLER HAKKINDA ON ÜÇ VAAZ ADLI ESERİN TÜRK İMGESİ</i> <i>BAĞLAMINDA İNCELENMESİ</i>	<i>27</i>
3.1. Kitabın Yazıldığı Dönem	28
3.2. Kitabın Önsözü ve İçeriği	28
3.3. Vaazların İncelenmesi	30
3.3.1. İlk Vaaz: “Samimi Hristiyan Tövbesi İçin Ciddi Bir Uyarı”	32
3.3.1.1. <i>Vaazın İçeriği</i>	32
3.3.1.2. <i>Vaazın Türk İmgesi Bakımından İncelenmesi</i>	33
3.3.2. İkinci Vaaz: “Türklerin ve Hükümdarlıklarının Kökeni Hakkında”	39

3.3.2.1. <i>Vaazın İçeriği</i>	39
3.3.2.2 <i>Vaazın Türk İmgesi Bakımından İncelenmesi</i>	40
3.3.3 Üçüncü Vaaz: “Muhammed, Onun Kim Olduğu, Dininin ve Yönetiminin Nasıl Başlamış, Büyümüş ve Yayılmış Olduğu Hakkında”	45
3.3.3.1 <i>Vaazın İçeriği</i>	45
3.3.3.2 <i>Vaazın Türk İmgesi Bakımından İncelenmesi</i>	46
3.3.4. Dördüncü Vaaz: “Türk Kur’an’ı Hristiyanları Yoldan Çıkarmak İçin Bazı Yerlerde Nasıl Melek Şeklini Almıştır”	53
3.3.4.1. <i>Vaazın İçeriği</i>	53
3.3.4.2. <i>Vaazın Türk İmgesi Bakımından İncelenmesi</i>	54
3.3.5. Beşinci Vaaz: “Teslisin, Mesih’in Tanrı’nın Öz Oğlu Olduğunun ve Gerçekten Çarmıha Gerildiğinin ve İnsan Soyunun Kurtuluşu İçin Öldüğünün Kanıtını İçerir”	60
3.3.5.1. <i>Vaazın İçeriği</i>	61
3.3.5.2. <i>Vaazın Türk İmgesi Bakımından İncelenmesi</i>	61
3.3.6. Altıncı Vaaz: “Mesih’e Onur ve Biz Zavallı Hristiyanlara Teselli Veren, Tanrı’nın Dünyayı Yaratmasından Daha Büyük Bir Eseri Olan, Mesih’in Acıları ve Ölümü Hakkında”	62
3.3.6.1. <i>Vaazın İçeriği</i>	62
3.3.6.2. <i>Vaazın Türk İmgesi Bakımından İncelenmesi</i>	63
3.3.7. Yedinci Vaaz: “Neden Tanrı Türklere Hristiyanlar Karşısında Uzun Süren ve Kalıcı Bir Zafer Bahşetmiştir?”	65
3.3.7.1. <i>Vaazın İçeriği</i>	66
3.3.7.2. <i>Vaazın Türk İmgesi Bakımından İncelenmesi</i>	66
3.3.8. Sekizinci Vaaz: “Açık ve Gizli Putperestlik Hakkında: Tanrı Onlar Yüzünden Türk’ü Zavallı Hristiyan Dünyasını Yok Etmesi İçin Göndermiştir”	71
3.3.8.1. <i>Vaazın İçeriği</i>	71
3.3.8.2. <i>Vaazın Türk İmgesi Bakımından İncelenmesi</i>	72
3.3.9. Dokuzuncu Vaaz: “Doğru İnanışlı Hristiyanların Manevi Fikri Hakkında, Ki Onlar Buna Dayanarak Gerçek Hristiyan İnanışına Karşı Olan Bütün Dinleri Lanetlerler”	74
3.3.9.1. <i>Vaazın İçeriği</i>	74
3.3.9.2. <i>Vaazın Türk İmgesi Bakımından İncelenmesi</i>	75
3.3.10. Onuncu Vaaz: “Hristiyanlık Putperestlikle Dolu Olduğu Hâlde Kutsal Kalabilir Mi? Türk, Katoliklere Karşı Savaşta, Daniel’in Kehanetinde Söylendiği Üzere, Tanrı’ya Karşı Da Savaşıyor Sayılır mı?”	76
3.3.10.1 <i>Vaazın İçeriği</i>	77
3.3.10.2. <i>Vaazın Türk İmgesi Bakımından İncelenmesi</i>	78
3.3.11. On Birinci Vaaz: “Türk’e Karşı Nasıl Savaşmalı ve Onu Nasıl Durdurmalı?”	80
3.3.11.1. <i>Vaazın İçeriği</i>	80

3.3.11.2. <i>Vaazın Türk İmgesi Bakımından İncelenmesi</i>	81
3.3.12. On İkinci Vaaz: “Türklerin Çöküşü ve Kutsalların Kıyamet Gününden Sonraki Sonsuz Hâkimiyeti Hakkında”	85
3.3.12.1. <i>Vaazın İçeriği</i>	85
3.3.12.2. <i>Vaazın Türk İmgesi Bakımından İncelenmesi</i>	87
3.3.13. On Üçüncü Vaaz: “83. Mezmur’un Açıklanması ve Hristiyan Kilisesinin Düşmanlarına Karşı Dua”	91
3.3.13.1. <i>Vaazın İçeriği</i>	91
3.3.13.2. <i>Vaazın Türk İmgesi Bakımından İncelenmesi</i>	92
SONUÇ	96
KAYNAKÇA	102

ÖNSÖZ

Türk ve Alman toplumları yaklaşık bin yıldır birbirleriyle etkileşim içerisinde olmuştur. Toplumlar arasındaki ilişki ilk defa Haçlı Seferleri'yle başlamış ve takip eden yüzyıllarda çoğunlukla savaşlarla devam etmiştir. Özellikle 16. ve 17. yüzyıllarda Balkanlar, Osmanlı ve Avusturya arasındaki savaşlara sahne olmuştur. Uzun süreli savaşlar sonucunda toplumlarda birbirlerine karşı düşmanca görüşler ortaya çıkmıştır.

Geçmişle kıyasladığımızda günümüzde ilişkiler barışçıl bir şekilde devam etmektedir. Toplumlar arasındaki ilişki günümüzde ticaret ve diplomasi yoluyla sürmektedir. Buna rağmen hem Avrupa'da hem de Almanya'da zaman zaman Türk karşıtı düşünceler de ortaya çıkmaktadır. Bu düşüncelerin ortaya çıkmasında geçmişten gelen önyargıların da etkisi vardır. Özellikle 16. yüzyılda kilise ve devlet, Alman toplumunda savaşlar nedeniyle oluşan düşman Türk imgesini, kendi çıkarları doğrultusunda kullanmış ve yaymıştır. Pek çok Lüteryan din adamı bu doğrultuda Türklerle ilgili eserler yayımlamıştır.

Çalışmamda önemli bir Lüteryan teoloğun Türklerle ilgili vaazlarını inceleyerek Türkler hakkındaki önyargıların nasıl oluşturulduğunu ortaya koymaya çalıştım. Sonuç olarak, Alman kültüründe Türk imgesinin daha iyi anlaşılması için kaynak vazifesi görebilecek bir eser meydana geldiğini düşünmekteyim. Takdir elbette ki okuyucunundur.

Tez yazım sürecinin her aşamasında desteğini esirgemeyen ve tezle ilgili her türlü konuda yardımcı olan değerli tez danışmanım Prof. Dr. Leyla Coşan'a teşekkürü borç bilirim. Ayrıca çalışmam boyunca yanımda olan anneme ve babama destekleri için sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Emre Kurdam

ÖZET

“Jakob Andreae’nin Vaazlarında Türk İmgesi” adlı çalışmada, Protestan teolog Jakob Andreae’nin 1568 yılında yayımladığı *Türkler Hakkında On Üç Vaaz* adlı eseri Türk imgesi bağlamında incelenmiştir. Yazar söz konusu eserinde aynı yıl verdiği on üç Türk vaazını bir araya getirmiştir. Çalışmada eserin incelenmesinin yanı sıra Türk imgesi ve Türk vaazları da ele alınmış ve Andreae’nin kapsamlı bir biyografisine de yer verilmiştir. Eserin incelenmesinin sonucunda ise yazarın Türk karşıtı bir propaganda eseri ortaya koyduğu tespit edilmiştir. Türklerle ilgili aynı olumsuz kavramları vaazlarında sık sık tekrarlayan Andreae, toplum algısında Türklerin zalim, despot ve düşman olarak yer etmesini amaçlamıştır. Yazar ayrıca Türklerin Tanrı’nın cezası olarak gönderildiğini belirterek Hristiyan cemaati tövbeye sevk etmek istemiştir. Türkleri Katolik Kilisesi’ne karşı verdiği mücadelede silah olarak kullanan yazar, Türklerin ceza olarak gönderilmesinin sebepleri arasında Katolik Kilisesi’nin putperestliğini ve Hristiyan cemaatin günahlarını göstermiştir. Toplumu Türklerin olumlu yönlerine “kanmamaları” konusunda da uyaran Andreae, böylece onların Türklerin dinine ve yönetimine sıcak bakmasını engellemek istemiştir. Yazar Türklerle ilgili görüşlerinde genellikle döneminin hâkim Lüteryan söyleminden ayrılmamış ve eseriyle bu söylemi yaymaya çalışmıştır.

Anahtar Sözcükler: Alman edebiyatı, Türk imgesi, Türk imajı, Türk vaazı, Türkler

ZUSAMMENFASSUNG

In der vorliegenden Arbeit mit dem Titel "Das Türkenbild in den Predigten Jakob Andreaes" wurde das 1568 veröffentlichte Werk des lutherischen Theologen Jakob Andreaes *Dreyzehen Predigen vom Türcken* im Kontext des Türkenbildes untersucht. In seiner Arbeit brachte der Autor dreizehn Türkenpredigten, die er im selben Jahr hielt, zusammen. Neben der Untersuchung des Werks wurden in der Arbeit auch das Türkenbild und die Türkenpredigten behandelt. Zudem wurde eine umfassende Biographie von Andreae erstellt. Als Ergebnis der Untersuchung des Werkes wurde festgestellt, dass der Autor ein antitürkisches Propagandawerk zustande gebracht hatte. Andreae wiederholte oftmals in seinen Predigten negative Vorstellungen von Türken und wollte das Bild der Türken als Tyrannen, Despoten und Feinde in der Wahrnehmung der Gesellschaft etablieren. Außerdem wollte der Autor auch die christliche Gemeinde zur Buße bringen, indem er die Türken als Strafe Gottes erklärt. Der Autor benutzte die Türken als Waffe in seinem Kampf gegen die katholische Kirche. Für ihn war die Abgötterei der katholischen Kirche und das sündhafte Leben der christlichen Gemeinschaft unter den Gründen zu nennen, warum die Türken als Strafe geschickt wurden. Andreae warnte die christliche Gesellschaft davor, sich von dem Feind nicht "täuschen" zu lassen und wollte eine positive Bewertung der Türken hinsichtlich ihrer Religion und Regierung verhindern. In seinen Ansichten über Türken weicht der Autor im Allgemeinen nicht vom vorherrschenden lutherischen Diskurs seiner Zeit ab und versucht, diesen Diskurs mit seiner Arbeit zu verbreiten.

Schlüsselwörter: Deutsche Literatur, Türkenbild, Image der Türken, Türkenpredigt, Türken

KISALTMALAR

Age.	Adı geçen eser
Alm.	Almanca
Bd.	Band (T. Cilt)
Bk.	Bakınız
C.	Cilt
H�.	Hazreti
Kr�.	Kar�ıla�tırınız
No.	Number
Nu.	Numara
�rn.	Örneğin
S.	Sayfa
T.	Türkçe
Vol.	Volume (T. Cilt)

GİRİŞ

14. yüzyılda başlayan Avrupa'da Türk ilerleyişi, 15. ve 16. yüzyıllarda da devam etmiştir. Kendileri gibi Hristiyan olmayan, onlarla aynı dili konuşmayan, üstelik de Avrupa'da durmaksızın yeni topraklar fetheden Türkler hakkında Avrupalılar arasında çeşitli düşünceler ortaya çıkmıştır. Bu düşüncelerden; Türklerin Deccal olduğu, Tanrı'nın cezası olarak gönderildikleri veya İblis'in ordusu oldukları gibi örnekler, Avrupa'da Türkler hakkındaki genel kaniya dair fikir vermektedir. 16. yüzyılda Avrupa'nın pek çok yerinde Türk korkusunun hüküm sürdüğü söylenebilir.

Bu bilgiler ışığında, 16. yüzyılda yaşamış Jakob Andreae¹ adlı Alman din adamının, *Türkler Hakkında On Üç Vaaz* (Alm. Dreyzehn Predigen vom Türcken) adlı eseri seçilmiş ve Türk imgesi bağlamında incelenmesine karar verilmiştir.

Jakob Andreae kimdir? İkinci bölümde kendisine daha geniş bir yer ayrıldığı için, bu bölümde Andreae'nin hayatına kısaca değinilecektir. Jakob Andreae, 1528 ve 1590 yılları arasında yaşamış ve Lüteryan Kilisesi'nin birliği için çaba sarf etmiş, önemli bir Alman din adamı ve teoloji profesörüdür. Andreae, Lüteryan Kilisesi tarihinde önemli bir yeri olan *Konkordienformel* (T. Uyum Formülü²) ve *Konkordienbuch* (T. Uyum Kitabı³) gibi bazı eserlerin yazımında yer almış, çok sayıda kilisenin reformunu gerçekleştirmiş ve dinî tartışmalara katılmıştır. Bunların yanında özellikle vaazlarıyla tanınan Andreae, 1568 yılında yayımladığı *Türkler Hakkında On Üç Vaaz* adlı eserinde Türklerle ilgili kaleme aldığı vaazları toplamıştır. Kendisi söz konusu eserinde Türklerle ilgili, kökenleri, yönetimleri, inanışları gibi pek çok konuyu ele almıştır. Eserin yayımlandığı dönemde Türklerle ilgili bilgiler toplumun

¹ Yazarın ismi Andreä şeklinde de yazılmaktadır.

² Uyum Formülü 16. yüzyılın ikinci yarısında Lüteryan Kiliselerin birleşmesi için harcanan çabanın bir sonucudur. Andreae'nin 1573'te yayımladığı altı vaazla başlayan süreç, Şubat 1576 ile Mayıs 1577 arasında birçok teologun, Lichtenberg, Torgau ve Bergen'de bir araya geldiği toplantıların sonucunda tamamlanmış ve ortaya Uyum Formülü adı verilen kitap çıkmıştır. Uyum Formülü kendinden önce gelen, *Augsburg İnanç Bildirgesi* ve bildirgenin savunması ile Luther'in ilmi hâlleri gibi eserlerin on iki maddede açıklanmasından ibarettir. (Ernst Koch, "Konkordienformel", *Theologische Realenzyklopädie*, Bd. 19, Salzweg-Passau: De Gruyter, 1990, s. 476-483.)

³ Uyum Kitabı 1580 yılında Andreae'nin de aralarında bulunduğu teologlar tarafından Saksonya'da hazırlandı. Bu kitapta Uyum Formülü de dahil olmak üzere Lüteryan Kilisesi'nin inanç bildirgeleri bir araya getirilmiştir. Eser, yayımlandıktan kısa süre sonra üç elektör prens, yirmi prens, yirmi dört kont, dört soylu ve otuz sekiz İmparatorluk şehrine ek olarak sekiz bine yakın din adamı tarafından kabul edilmiştir. (F. Frank, R. Seeberg, "Konkordienformel", *Realencyklopädie für protestantische Theologie und Kirche*, Bd. 10, Leipzig: J.C. Hinrichs, 1901, s. 732-745.) Uyum Formülü ve Uyum Kitabı'yla ilgili Türkçe kaynağa ulaşılamadığından bu belgelerin isimleri tarafımdan çevrilmiştir.

ilgisini çeken konuların başında gelmektedir. Bu ilgiyi karşılamak ve halkı yönlendirmek için pek çok yazar Türklerle ilgili eserler ortaya koymuştur. Bu tarz eserlerin günümüzde fazla bilinmemesi ve ancak bilimsel çalışmalar sonucunda ortaya çıkmasının sebebi ise konunun güncelliğini kaybetmesidir. 18. yüzyılda Türk tehlikesinin bitmesiyle birlikte Türklerle ilgili edebî türler (örn. Türk duaları, Türk vaazları) de unutulmaya yüz tutmuştur. Bu durumun bir örneğine Türk şarkılarında⁴ da rastlanmaktadır. Örneğin I. Viyana Kuşatması'yla (1529) ilgili bir şarkıda Türklere duyulan korku ön plana çıkarken, II. Viyana Kuşatması'nı (1683) konu alan bir şarkı Türkleri daha çok bir alay konusu olarak kullanabilmektedir.⁵

Bu çalışmanın amacı, Andreae'nin eserinde Türklerle ilgili görüşlerin, önyargıların, doğru ve yanlış bilinen olguların irdelenip ortaya konmasıdır. Ayrıca Andreae'nin Alman ve Avrupa edebiyatında kullanılan basmakalıp olumsuz yargıları kullanarak veya olumsuz yargıları kendisi üreterek bir propaganda çalışması yürütüp yürütmediği tespit edilmeye çalışılacaktır. Çalışmanın amaçları arasında Avrupalıların Türklere bakışı, Protestan Kilisesi'nin önemli bir üyesinin gözünde Türk imgesi ve Almanlar ile Türklerin geçmişten günümüze ilişkileri gibi konuların daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacak bir kaynağın ortaya konması da bulunmaktadır. Ortaya çıkacak olan çalışmanın, Alman Edebiyatı, tarih, sosyoloji, gibi alanlarda yapılacak araştırmalara destek olması beklenmektedir.

Alman kültüründe Türk imgesi pek çok araştırmanın konusu olmuştur. Bazı araştırmacılar çalışmalarını edebî türleri temel alarak hazırlarken bazıları çalışmalarını bir zaman dilimiyle kısıtlamış ve bu zaman dilimindeki eserleri incelemişlerdir. Örneğin Carl Göllner *Turcica* adlı eserinde 16. yüzyılda Avrupa kültüründeki Türk imgesini incelemiş ve çalışmasını belirli bir edebî türle sınırlı tutmamıştır. Aynı şekilde Almut Höfert *Den Feind beschreiben "Türkengefahr" und europäisches Wissen über das Osmanische Reich (1450-1600)* adlı eserinde 1450 ve 1600 yılları arasında Kutsal Roma İmparatorluğu'nda Osmanlı'ya dair bilinenleri incelemiştir. Winfried Schulze de benzer bir konuda yazdığı eserinde Kutsal Roma İmparatorluğu'nun Türk tehlikesiyle ilişkisini incelemiştir. Yüksel Kocadoru ise çalışmasını Avusturya'yla sınırlamış ve Avusturya tarihindeki Türk imgesini *Die Türken:*

⁴ Alm. Türkenlieder.

⁵ Söz konusu şarkıların ayrıntılı incelemesi için bk. Leyla Coşan, "Viyana Kuşatmalarını Anlatan İki Alman Halk Şarkısı Örneğinde Türk İmajı", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 14, s. 159-184.

Studien zu ihrem Bild und seiner Geschichte in Österreich adlı eserinde araştırmıştır. Özlem Kumrular, *Türk Korkusu* adlı eserinde 16. yüzyılda Avrupa'nın gözündeki Türk imgesini incelemiştir. Margret Spohn ise *Alles getürkt: 500 Jahre (Vor)Urteile der Deutschen über die Türken* adlı eserinde Almanların Türklerle ilgili görüşlerinin tarihini incelemiştir. Onur Bilge Kula'nın *Alman Kültüründe Türk İmgesi I-II-III* isimlerini taşıyan üç ciltlik eserinde pek çok Alman veya Alman kültürünü dolaylı şekilde etkilemiş olan düşünürlerin yazılarında Türk imgesi incelenmiştir. Çalışmalarını edebî türler üzerine odaklayan bazı yazarlar ise şunlardır: Leyla Coşan, *Tanrım Bizi Türklerden Korumalı* adlı eserinde Türk dualarına yer verirken, *Kıyamet Alâmeti Türkler* adlı eserinde Türklerle ilgili el ilanlarını incelemiştir. Damaris Grimmsmann ve Emil Knappe ise Türk vaazlarına odaklanmış olan yazarlardır. Grimmsmann, *Krieg mit dem Wort* adlı eserinde 16. yüzyılda yazılmış Türk vaazlarını incelerken, Knappe ise *Die Geschichte der Türkenpredigt in Wien* adlı eserinde Viyana'da yazılmış Türk vaazlarını mercek altına almıştır. Thomas Kaufmann ise Türk kitapçıklarındaki Türk imgesini *Türckenbüchlein* adlı yapıtında incelemiştir.

Türk imgesiyle ilgili yurtiçi ve yurtdışında yapılan çalışmalar incelendiğinde daha önce Jakob Andreae'nin vaazlarını Türk imgesi bakımından inceleyen detaylı bir araştırma yapılmadığı görülmüştür. Andreae'nin Türk vaazlarının kısıtlı da olsa konu edildiği çalışmalar şu şekildedir: Leyla Coşan'ın *Tanrım Bizi Türklerden Korumalı* isimli kitabında Almanlar tarafından Türklere karşı yazılan dua ve vaazlar incelenmiştir, eserde Jakob Andreae'ye on sayfalık bir bölüm ayrılmış, kısaca hayatından ve *Türkler Hakkında On Üç Vaaz* (Alm. Dreyzehen Predigen vom Türcken) isimli kitabından bahsedildikten sonra vaazların içeriği ve özellikle kitabın üçüncü vaazı incelenmiştir. Damaris Grimmsmann tarafından yazılan *Krieg mit dem Wort* (T. Sözle Savaş) isimli kitapta ise Andreae'nin Türk vaazlarından bahsedilmiş, Türkleri ve İslam'ı nasıl gördüğü bazı yerlerde açıklanmış ancak vaazlar ayrıntılı olarak incelenmemiştir. Siegfried Raeder'in, Martin Brecht tarafından derlenen *Theologen und Theologie an der Universität Tübingen* (T. Tübingen Üniversitesi'nin Teologları ve Teolojisi) isimli kitapta yayımlanan *Die Türkenpredigten des Jakob Andreae* (T. Jakob Andreae'nin Türk Vaazları) isimli makalesinde Andreae'nin vaazları yazma nedenine ve amacına değinilmiş, Andreae'nin özellikle İslam ve Hz. Muhammed hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir. Türk imgesi konusuna ise geniş bir alan ayrılmamış, daha çok Andreae'nin vaazlarından teolojik ve kilise politikasına dair çıkarımlar yapılmıştır. Susan R. Boettcher ise *German Orientalism in*

the Age of Confessional Consolidation: Jacob Andreae's Thirteen Sermons on the Turk, 1568 başlıklı makalesinde Jakob Andreae'nin vaazlarını oryantalizm bağlamında incelemiştir.

Bu çalışmada yöntem olarak eser incelemesi ve imgebilim kullanılacaktır. Andreae'nin *Türkler Hakkında On Üç Vaaz* (Alm. Dreyzehnen Predigen vom Türcken) isimli eseri Türk imgesi bağlamında incelenecektir. Eserin daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle 16. yüzyılda Alman kültüründe Türk imgesi, Türk vaazları ve Andreae'nin hayatı ele alınacaktır. Daha sonra ise eser, her biri bir vaazdan oluşan bölümler halinde incelenecek ve eserde Türklere ilişkin görüş ve fikirlerin yanı sıra yazarın amacı da tespit edilecektir. Daha sonra ise eser, her bölümde bir vaaz olmak üzere incelenecek ve eserde Türklere ilişkin görüş ve fikirleri tespit edilecektir. Aynı şekilde Andreae'nin Türkler hakkındaki görüşlerinde çağdaşlarından, öncülerinden ve ardıllarından ayrıldığı veya onlarla ortak noktada birleştiği konular da tespit edilmeye çalışılacaktır.

1. ALMAN KÜLTÜRÜNDE TÜRK İMGESİ

Resim 1: Türk akıncıları ve Avusturya’da esir aldıkları iki kadın.⁶

11. yüzyılda Türklerle tanışan Avrupa devletlerinin Türklerle ilişkisi, birbirleriyle olan ilişkiden her zaman farklı olmuştur. Dinî, kültürel ve politik farklılıkların yol açtığı bu duruma elbette Türklerle ilgili eserlerde kullanılan propagandanın da etkisi olmuştur. Hem Türklerin Avrupa’da ilerleyişi hem de propaganda faaliyetlerinin etkisiyle Alman kültüründe ortaya çıkan

⁶ [https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/e/ed/360Niklas Stör Entführung in die Sklaverei.jpg](https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/e/ed/360Niklas_Stör_Entführung_in_die_Sklaverei.jpg) (23.09.2020), Ressam: Lorenz Stör, 1530.

düşman Türk imgesi, 16. yüzyıl boyunca etkili olmuştur. Türk imgesinin incelenmesinden önce, Avrupalıların gözündeki “Türk” kavramına da açıklık getirmek gerekmektedir. 16. yüzyılda Balkanlar, Asya ve Afrika’da geniş topraklara hükmeden Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa’nın İslam’la ilişkisinde, İslam’ı temsil eden bir pozisyondaydı.⁷ Türk kavramı ise Osmanlı’nın parçası olan toplumlar ve özellikle de Müslümanlar için genel bir kavram olarak kullanılmaktaydı.⁸

1.1. Haçlı Seferleri’nden 15. Yüzyıla Türk İmgesi

11. yüzyılda Selçukluların Anadolu’da ve kutsal topraklarda yapmış oldukları fetihler sonucunda Avrupa, Türklerle ilk kez tanışmıştır. Bu tanışma Bizans İmparatorluğu aracılığıyla olmuştur. Selçuklulara karşı Avrupa’nın desteğine başvuran Bizans İmparatorluğu, 1095 yılında gerçekleşen Clermont Konsili’nde, Papa II. Urban’ın Haçlı Seferi ilan etmesiyle beraber amaçlarına ulaşmıştır. Avusturya tarihinde Türk imgesini inceleyen Yüksel Kocadoru, Avrupa’da düşman Türk imgesinin başlangıcı olarak Clermont Konsili’ne işaret etmektedir.⁹

1096 ve 1271 yılları arasında gerçekleşen Haçlı Seferleri sırasında Avrupalılar ve Türkler ilk defa karşı karşıya gelmiştir. Bu dönemde Türk imgesiyle ilgili bilgiler çoğunlukla Haçlı Seferlerine katılan Avrupalıların vakayinamelerinde ve mektuplarında bulunmaktadır. Bu metinlerde Türkler, cesur, aldatıcı ve hileci gibi farklı şekillerde anılmışlardır.¹⁰

1243 yılında Moğollarla yaptıkları muharebede yenilen Anadolu Selçuklu Devleti, Moğollara vergi vermek zorunda kalmıştır. 14. yüzyılın başlarında devlet iyice zayıflamış ve aralarında Osmanlıların da bulunduğu beyliklere bölünmüştür. Sonuç olarak 14. yüzyılın başlarında Osmanlılar Avrupa için bir tehdit olarak görülmemiştir.¹¹ Bu durum Anadolu’daki diğer Türk beylikleri için de büyük ölçüde geçerli olmakla beraber, Aydınogulları sürdürdükleri korsanlık faaliyetleri sebebiyle küçük çaplı Haçlı Seferleri’nin hedefi olmuştur. Ancak onların

⁷ Stephan Theilig, **Türken, Mohren und Tataren: Muslimische (Lebens-)Welten in Brandenburg-Preussen in 18. Jahrhundert**, Berlin: Frank & Timme, 2013, s. 19

⁸ Age., s. 37

⁹ Yüksel Kocadoru, **Die Türken: Studien zu ihrem Bild und seiner Geschichte in Österreich**, Eskişehir: Birlik Ofset, 1990, s. 29.

¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bk. Niels Brandt, **Gute Ritter, böse Heiden**, Köln: Böhlau, 2016.

¹¹ Bk. Paul Srodecki, “Der Kreuzzug von Nikopolis und das abendländische Türkenbild um 1400”, Eckhard Leuschner ve Thomas Wunsch (ed.), **Das Bild des Feindes. Konstruktion von Antagonismen und Kulturtransfer im Zeitalter der Türkenkriege** içinde (33-49), Berlin: Gebr. Mann, 2013, s. 33.

da Avrupa tarafından büyük bir tehdit olarak algılandığını söylemek doğru olmayacaktır. 1354'te Avrupa Kıtası'ndaki ilk toprak parçasını ele geçiren Osmanlıların ve dolayısıyla Türklerin varlığı, uzun yıllar yalnızca Bizans, Balkan devletleri ve İtalyan ticaret devletlerinin dikkatini çekmiştir. 14. yüzyılda matbaanın henüz icat edilmemiş olması ve Türklerin Avrupa'yla yakın ilişkiler içinde olmaması, Türklerle ilgili fazla eserin yazılmamasına sebep olmuştur. Bu dönemde Türk imgesiyle ilgili Ricolto da Monte di Croce'nin eserleri örnek verilebilir. Anadolu, Irak ve İran bölgelerine yolculuk yapmış olan İtalyan keşiş, gezilerini kitap hâline getirmiştir. Bu kitapta Türklere de küçük bir yer ayırmıştır.¹²

1.2. 15. Yüzyılda Türk İmgesi

Osmanlı'nın Balkanlardaki ilerleyişi ve 1389'daki Kosova Savaşı sonucunda Avrupa tekrar Türklerle ilgilenmeye başlamıştır. Kosova Savaşı sonucunda yenilen Sırp, Osmanlı'ya mukavemet edemeyecek duruma gelmiş ve bu durum Macaristan Kralı Sigismund'u endişelendirerek Avrupalı güçlerden yardım istemesine neden olmuştur. Sigismund'un bu yardım çağrısına kadar Alman toplumu Türkler hakkında pek fazla bilgi sahibi değildi.¹³ Macaristan Kralı'nın çağrısı üzerine Fransa'dan yola çıkan haçlı ordusu, Almanya'dan geçmiş ve bu geçiş sırasında orduya Alman halkından da çok sayıda katılım olmuştur.¹⁴ 15. yüzyıl Alman vakayinamelerindeki Türk imgesini inceleyen Hasso Pfeiler, haçlılar için başarısızlıkla sonuçlanan Niğbolu Haçlı Seferi'nin haberlerinin "Aşağı ve Orta Almanya'da geniş bir yankı" bulduğunu ifade etmiştir.¹⁵ Pfeiler ayrıca, Alman vakayinamelerindeki Türk imgesini iki döneme ayırmıştır: Niğbolu Savaşı'ndan İstanbul'un Fethine kadar olan ilk dönem ve İstanbul'un Fethi'nden Fatih Sultan Mehmet'in ölümüne kadar olan ikinci dönem.¹⁶ Yazar "ilk dönemde Alman toplumunun fikirlerinin Kilise propagandasının baskısı altında olmadığını" ifade etmiştir.¹⁷ Bununla beraber dönemin vakayinamelerinde Türkler, saldırganlık, kâfirlik, Hristiyan Kilisesi'ne karşı düşmanlık gibi özelliklerle anılmıştır.¹⁸ Bazı metinlerde ise

¹² Ricolto da Monte di Croce'nin eserleriyle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Onur Bilge Kula, **Alman Kültüründe Türk İmgesi II**, Ankara: Gündoğan, 1993, s. 17-55.

¹³ Hasso Pfeiler, "Das Türkenbild in den deutschen Chroniken des 15. Jahrhunderts", (**Yayınlanmamış Doktora Tezi**, J.W. Goethe-Universität Philosophische Fakultät, 1956), s. 10.

¹⁴ Age., s. 10.

¹⁵ Age., s. 11.

¹⁶ Age., s. 55.

¹⁷ Age., s. 58.

¹⁸ Age., s. 58, 59.

akıllılıkları ve hilecilikleri vurgulanmıştır.¹⁹ Kısaca, Pfeiler'in deyiimiyle, "Niğbolu Savaşı'ndan sonraki yıllarda toplum algısındaki Türk imgesi, Hristiyanlığın kanlı bir düşmanı olan zalim ve sayıca kalabalık bir Türk halkı şeklinde olmuştur".²⁰

1453'te İstanbul'un Fethi'yle başlayan ikinci dönemde, Katolik Kilisesi çok daha etkin bir propaganda yürütmüş ve Türk imgesini şekillendirmeye başlamıştır. Bunun sebepleri matbaanın icadıyla beraber basılı eserlerin daha kolay üretilmesi, İstanbul'un Fethi'nin Avrupa'da yarattığı şok ve Katolik Kilisesi'nin Türk tehdidini Hristiyanları birleştirmek için bir araç olarak görmesidir. Bu dönemde Katolik Kilisesi, papalık fermanları, Türk çanları, dualar ve vaazlar aracılığıyla Türk karşıtı propaganda yürütmüştür. Katolik Kilisesi tarafından kullanılan bazı araçların kısaca açıklanması yerinde olacaktır. Papalık fermanları²¹, papalık kararlarının yayımlandığı metinlerdir. Türk çanları²² ise, Papa III. Calixt'in 1456'da yayımladığı fermanın sonra çalınmaya başlanmıştır.²³ Türk çanları sonraki yüzyılda Protestan kiliselerinde de çalınmaya devam etmiştir.²⁴ Türk çanları öğle vakti çalınır ve Hristiyanları Türklere karşı duaya çağırırdı. Çalındıkları yerlerde Türklere karşı düşünceleri etkilemiş ve Türk tehlikesinin toplumun hafızasında taze kalmasını sağlamışlardır. Pfeiler, bu dönemde halkın görüşlerinin, Kilise'nin yürüttüğü propagandayla çoğunlukla uyumlu olduğunu belirtmiştir.²⁵ Bu görüş ise Türklerin "zalim barbarlar ve Hristiyan inancının kararlı düşmanları" olduğu şeklindedir.²⁶ 1450 ve 1600 yılları arasında Türk tehlikesini ve Avrupalıların Türklere bakışını incelemiş olan Almut Höfert, Türk tehlikesinin başlangıç tarihi olarak 29 Mayıs 1453'ü, yani İstanbul'un Fethi'ni göstermiştir.²⁷ Höfert'in bu görüşü, düşman Türk imgesinin başlangıç tarihi olarak 1095 yılındaki Clermont Konsili'ne işaret eden Kocadoru'nun görüşüyle çelişiyor gibi görünebilir, ancak düşman Türk imgesi ve Türk tehlikesi farklı kavramlardır. Türk tehlikesi kavramı kısaca, Türklerin Avrupa'daki ilerleyişleri sonucunda Avrupa devletlerinin ve toplumlarının kendilerini tehdit altında hissetmesi olarak

¹⁹ Age., s. 59.

²⁰ Age., s. 60.

²¹ Alm. Päpstliche Bulle.

²² Alm. Türkenglocken.

²³ Margret Spohn, **Alles getürkt: 500 Jahre (Vor)Urteile der Deutschen über die Türken**, Oldenburg: Bis, 1993, s. 24.

²⁴ Age., s. 25.

²⁵ Pfeiler, s. 68.

²⁶ Age., s. 66.

²⁷ Almut Höfert, **Den Feind beschreiben: »Türkengefahr« und europäisches Wissen über das Osmanische Reich 1450-1600**, Frankfurt am Main: Campus Verlag, 2003, s. 56-62.

açıklanabilir. Düşman Türk imgesi ise içinde tehdit barındırmak zorunda değildir. Nitekim Avrupa ve Türkler arasındaki ilişkide, Haçlı Seferleri sırasında asıl tehdit altında olan toplum Türklerdir. 1453 yılında gerçekleşen ise Türklerin Avrupa kamuoyu nezdinde tehditkâr bir pozisyona gelmesidir.

Pfeiler'in daha önce 15. yüzyıldaki Türk imgesini 1481 yılında biten iki döneme ayırdığı belirtilmişti. 16. yüzyıl Avrupa toplumunun Türklerle ilgili görüşlerini inceleyen Carl Göllner de 1481 yılında Fatih Sultan Mehmet'in ölümünden sonra Türklerin zalim, kâfir, saldırgan ve Hristiyan Kilisesi'nin düşmanı imgesinin kaybolmaya başladığını belirtmiştir.²⁸

1.3. 16. Yüzyılda Türk İmgesi

Avrupa'da Türklere karşı ilgi, 1481 yılında Fatih Sultan Mehmet'in vefat etmesinin ardından azalmaya başlamıştır. Fatih'in ardından tahta çıkan II. Bayezid'in barışçıl siyaseti ve ardılı Yavuz Sultan Selim'in seferlerini doğu istikametine düzenlemesi de Türklere dair konulara duyulan merakın azalmasının sebepleri arasındadır. 1481 ve 1520 yılları arasında Avrupa ve Osmanlı arasındaki savaşların azalması, düşman Türk imgesinin ivme kaybetmesine neden olmuştur. 1520 yılında Kanuni Sultan Süleyman'ın tahta çıkmasıyla Avrupa ve Türkler arasındaki ilişkide yeni bir dönem başlamıştır. Göllner, düşman Türk imgesinin 1526 yılındaki Mohaç Muharebesi ve 1529 yılındaki I. Viyana Kuşatması'ndan sonra tekrar gündeme geldiğini ifade etmiştir.²⁹ 16. yüzyılda Osmanlı ve Orta Avrupa devletleri arasında yaşanan savaşlar Türkleri Avrupa ve Almanya gündeminin ilk sırasına yerleştirmiştir. Avrupa'da Türk düşmanlığının kökenlerini inceleyen Özlem Kumrular, eserinde dönemin Avrupa toplumunun Türklerle ilişkisini şu şekilde ifade eder: “Avrupa, Osmanlı'yı merak, korku ve tedirginlikle örülü bir duygu karmaşasıyla izler”.³⁰

16. yüzyıl Alman toplumundaki Türk imgesi iki başlık altında incelenebilir. Bunlar Türk korkusu³¹ ve Türk umududur³². Türk korkusu Türklerin Avrupa'da ilerleyişleriyle

²⁸ Carl Göllner. **TVRCICA**, Bd. 3, Baden-Baden: Valentin Koerner, 1978, s. 23.

²⁹ Age., s. 23.

³⁰ Özlem Kumrular, **Avrupa'da Türk Düşmanlığının Kökeni: Türk Korkusu**, 5. Baskı, İstanbul: Doğan Kitap, 2008, s. 135.

³¹ Alm. Türkenfurcht/Türkenangst.

³² Alm. Türkenhoffnung.

başlamıştır. Karl Teply, Türk korkusunun başlangıcı olarak Bosna'nın iç bölgelerinin 1463 yılında fethedilmesini işaret ederken³³, Dorothea Wiesenberger ise 1469 yılında Avusturya'ya ait bazı bölgelere düzenlenen akınları göstermektedir³⁴. Bu şekilde tarihi olayların sonucunda başlamış olan Türk korkusu dinî ve politik odaklar, yani kilise ve devlet tarafından kendi çıkarları doğrultusunda kullanılmıştır. Türk karşıtı propaganda, Türklerin sıradan bir düşman olarak algılanmaması için Türkleri ezeli düşman, Deccal ve Ye'cûc ve Me'cûc olarak nitelmiştir. Bu da Türk korkusunun artmasına neden olmuştur. Öte yandan toplumun bazı kesimlerinde, adına Türk umudu denilen olumlu bir Türk imgesi ortaya çıkmıştır. 16. yüzyılda Almanya'da hüküm süren statik toplum düzeni, alt kesimden insanların, toplumun katmanları arasında hareket etmenin daha kolay olduğu Osmanlı'ya sıcak bakmalarına sebep olmuştur. 16. yüzyılda pek çok Hristiyan köylünün Osmanlı topraklarına göçtüğü bilinmektedir.³⁵ 15. ve 16. yüzyıllarda Türk korkusu ve Türk umudu kavramlarını incelemiş olan Hans Joachim Kissling'in bu konuda yorumları şu şekildedir: “Özgürlük beklentisine veya toplumsal ve insani açıdan daha iyi bir konumda olma ümidine özgür olmayan nüfus arasında sık sık rastlanmaktaydı. [...] bu, sınıra yakın bölgelerde karşı tarafa geçmenin en sık rastlanan sebeplerinden biriydi.”³⁶ Kissling ayrıca Osmanlı'ya iltica eden dönmelerin edindikleri mevki ve zenginliklerin de Avrupa toplumunu etkilediği görüşündedir.³⁷

Dönemin Avrupa'sında Türklerle ilgili basılan eser sayı ve türlerine bakmak da Türk imgesinin toplumdaki yansımaları görebilmek açısından faydalı olacaktır. 16. yüzyılda Avrupa'da Türklerle ilgili 2460 eser basılmıştır, bunların 1000 adeti Almanca olarak Almanya'da yayımlanmıştır.³⁸ Bu durum hem Avrupa hem de Almanya'da Türklerle ilgili konuların toplum tarafından büyük bir ilgi ile takip edildiğini göstermektedir. Toplumun ilgisini karşılayabilmek ve yönlendirebilmek için yayımlanmış olan eserler farklı türlere ayrılmışlardır.

³³ Karl Teply, “Das österreichische Türkenkriegszeitalter”, Zygmunt Abrahamowitz (Ed.), **Die Türkenkriege in der historischen forschung**, Wien: Franz Deuticke, 1983, s. 26. Aktaran: Zsuzsa Barbarics-Hermanik, “Reale oder gemachte angst? Türkengefahr und Türkenpropaganda im 16. und 17. Jahrhundert”, Harald Heppner ve Zsuzsa Barbarics-Hermanik (Ed.), **Türkenangst und Festungsbau. Realität und Mythos** içinde (43-75), Frankfurt a. M.: Lang, 2009, s. 48.

³⁴ Dorothea Wiesenberger, “Türken, Pestilenz und Heuschrecken”, **Die Steiermark. Brücke und Bollwerk**, Graz: Styria, 1986, s. 181-183. Aktaran: Barbarics-Hermanik, s. 49.

³⁵ Krş. Jean Delumeau, **Angst im Abendland. Die Geschichte kollektiver Aengste im Europa des 14. bis 18. Jahrhunderts**, M. Hübner, G. Konder ve M. Roters-Burck (çev.), Reinbek bei Hamburg: Rohwohlt, 1985, s. 399; Göllner, s. 24-25.

³⁶ Hans Joachim Kissling, “Türkenfurcht und Türkenhoffnung im 15./16. Jahrhundert”, **Südost-Forschungen**, Bd. XXIII, (1964), s. 16.

³⁷ Age., s. 17.

³⁸ Göllner, s. 18.

Gazetelerde, Türklerle yapılan savaşlar sırasında ve sonrasında yaşananlar ele alınmıştır.³⁹ Türk kitapçıklarında⁴⁰ ise gazetelerde eksik olan Türklerin dini, askerî ve siyasal düzeni, gelenek ve görenekleri işlenmekle beraber, daha çok düşman Türk imgesi ön plana çıkarılmıştır.⁴¹ Bu eser türlerinin yanı sıra Türklerle ilgili olaylardan haber veren el ilanları⁴² halkı sakinleştirmek için yazılan teselli konuşma⁴³ ve yazıları⁴⁴, politik görüşler içeren uyarı yazıları⁴⁵ yayımlanmıştır.⁴⁶ Ayrıca Türk savaşlarında esir düşenlerin, diplomatların, Türk topraklarına seyahat edenlerin eserleri, Türklerin yaşayışları, adetleri, dinleri ve toplum düzenleriyle ilgili topluma pek çok bilgi vermekteydi. Göllner, esirler tarafından yayımlanan anıların/gezi yazılarının Türklere dair en çok bilinen eserler arasında olduğunu belirtmiştir.⁴⁷

Türk tehdidine karşı kayıtsız kalmayan Katolik ve Protestan Kiliseleri, Türk duaları⁴⁸, Türk vaazları⁴⁹ ve daha önce de bahsedilen Türk çanları aracılığıyla Türklere karşı bir propaganda savaşı yürütmüş ve toplumun Türklerle ilgili görüşlerini etkilemeye çalışmışlardır. 16. yüzyılda Türk duaları ve Türk vaazları ayrı edebî türler olarak ortaya çıkmışlardır. Bu dönemde pek çok kelime Türk ismi ön ek olarak kullanılmakta ve Türklerle ilgili olan olguları tanımlamaktaydı. Türk duaları ve Türk vaazları da sırasıyla Türklere karşı okunan dua ve verilen vaazları tanımlamaktadır.

Türk dualarını inceleyen Leyla Coşan, duaların genellikle Türklerle ilgili vaazlardan sonra okunduğunu belirtmiştir.⁵⁰ Türklerle ilgili dualar hem kiliselerde okunmuş hem de kitap hâline getirilip yayımlanmıştır. “Protestanlar ve Katolikler Türkleri yenmenin bir tek yolu olduğu konusunda hemfikirdir.” sözleriyle yazar, Türk dualarında tövbeye verilen öneme işaret etmektedir.⁵¹ Coşan ayrıca Türk dualarında işlenen konulara şu şekilde değinmiştir; “Dualar

³⁹ Leyla Coşan, *Tanrım Bizi Türklerden Korum*, 2. Baskı, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2012, s. 4.

⁴⁰ Alm. Türkenbüchlein. Türk kitapçıklarıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Thomas Kaufmann, “**Türkenbüchlein**”: *Zur christlichen Wahrnehmung “türkischer Religion” in Spätmittelalter und Reformation*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2008.

⁴¹ Coşan, *Tanrım Bizi Türklerden Korum*, s. 4-5.

⁴² Alm. Flugblatt.

⁴³ Alm. Trostrede.

⁴⁴ Alm. Trostschrift.

⁴⁵ Alm. Mahnungen.

⁴⁶ Coşan, *Tanrım Bizi Türklerden Korum*, s. 5-6.

⁴⁷ Göllner, s. 12-13.

⁴⁸ Alm. Türkengebete. Türk dualarıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Leyla Coşan, *Tanrım Bizi Türklerden Korum*.

⁴⁹ Alm. Türkenpredigten. Türk vaazlarıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Damaris Grimmsmann, *Krieg mit dem Wort*.

⁵⁰ Coşan, *Tanrım Bizi Türklerden Korum*, s. 85.

⁵¹ Age., s. 85.

sayesinde Hristiyanların korkması ve endişelenmesi gereken konular hatırlatılmaktadır. Bunların başında ise Hristiyanları öldüren ve esir alan, ülkeleri mahveden ve Almanya'yı ele geçirmeye hazırlanan ezeli düşman Türkler vardır".⁵² Görüldüğü üzere Türk duaları, Hristiyan cemaatini yönlendirmek için propaganda aracı olarak kullanılmıştır.

1.4. Türk Vaazları

16. yüzyılda vaazlar Kilise'nin toplumla ilişkisini sağlayan ve fikirlerini topluma aktarmasına imkân tanıyan başlıca edebî türdür. Vaazlar, kilise tarafından Türklere karşı kullanılan önemli bir propaganda aracı olmuştur.⁵³ Türklerle ilgili vaazlara Türk vaazları adı verilmiştir. Kiliselerde verilen Türk vaazları ayrıca kitap haline getirilerek yayımlanmışlardır. Jakob Andreae'nin bu çalışmada incelenen *Türkler Hakkında On Üç Vaaz* adlı eserinde de aynı yol izlenmiş ve kilisede verilen vaazlar aynı yıl kitap haline getirilmiştir.

16. yüzyılda hem Protestan hem de Katolik din adamları tarafından pek çok Türk vaazı verilmiştir. Dönemin güncel bir konusu olan Türkler ve Türklerle ilgili her şey toplumun ilgisini çekmiştir. Vaazlar yapısı gereği güncel olaylara yer vermek zorundadır. Toplumun ilgisini vaazda anlatılan konuya çekmek ancak bu şekilde mümkün olmaktadır. Hem Türklerin Hristiyanlık için bir tehlike olarak değerlendirilmesi hem de bu konunun toplumda geniş bir yankı uyandırması çok sayıda Türk vaazının yayımlanmasına neden olmuştur.⁵⁴ Vaazların bir kitapta toplanarak yayımlanması ilk defa 1532 yılında Johannes Brenz tarafından gerçekleştirilmiştir.⁵⁵ 16. yüzyılda Türklerle ilgili vaaz yayımlamış olduğu bilinen Protestan din adamları şu şekildedir (vaizler soyadlarına göre alfabetik olarak sıralanmışlardır):

1. Jakob Andreae (1528-1590)
2. Johann Assum (1552-1619)
3. Johannes Brenz (1499-1570)

⁵² Age., s. 86.

⁵³ Age., s. 215.

⁵⁴ Hartmut Brenner, Leyla Coşan, Damaris Grimmsmann ve Emil Knappe'nin eserlerinin incelenmesi sonucunda 15. ve 19. yüzyıllar arasında Türklerle ilgili vaaz vermiş 91 vaize ulaşılmıştır.

⁵⁵ Grimmsmann, s. 157.

4. Heinrich von Efferhen (1530-1590)
5. Rupert Erythropel (1556-1626)
6. Melchior Fabricius (1551-1626)
7. Johann Christoph Flurer (bilinmiyor)
8. Salomon Gesner (1559-1605)
9. Johann Gigas (Heune) (1514-1581)
10. Theophilus Glaser (1554-1603)
11. Esaias Heidenreich (1532-1589)
12. Matthias Hoë von Hoënegg (1580-1645)
13. Bartholomäus Horn (bilinmiyor)
14. Abraham Lange (1565-1615)
15. Johannes Lauch (1560-1599)
16. Polycarp Leyser (1552-1610)
17. Martin Luther (1483-1546)
18. Nikolaus Möring (?-1611)
19. Friedrich Mütel (bilinmiyor)
20. Georg Mylius (1548-1607)
21. Georg Nigrinus (1530-1602)
22. Zacharias Praetorius (1535-1575)
23. Jonas Rivander (Bachmann) (1563-1594)

24. Zacharias Rivander (Bachmann) (1553-1594)

25. Heinrich Roth (?-1575)

26. Johannes Rupertus (?-1605)

27. Jakob Schopper (1545-1616)

28. Johannes Paul Sutorius (?-1599)

29. Bernhard Vaget (1548-1613)

Vaizler vaazlarında, İslam, Kur'an ve Hz. Muhammed'le ilgili bilgilere de yer vermiş ve Hristiyanların İslam'la ilgili bilgileri vaizlerden duyarak, İslam'a sıcak bakmamasını sağlamaya çalışmışlardır. Bir yandan da Türklerin kökenleri ve hükümdarlıkları gibi konular, Hristiyan cemaati düşmanla ilgili bilgilendirmek amacıyla vaazlarda kendine yer bulmuştur. Türklerin dinleri ve yaşayışları vaazlarda yer yer Hristiyanların yanlış davranışlarını eleştirmek için kullanılmıştır.⁵⁶ Bir yandan da Türkler, özellikle Protestan vaazlarında Kitab-ı Mukaddes'teki Tanrı tarafından gönderilen cezalarla kıyaslanmıştır.⁵⁷ Bu kıyaslamalar kullanılarak Türkler Tanrı'nın cezası olarak adlandırılmıştır.

Ayrıca Türk tehlikesinin büyüklüğü de vaazlarda vurgulanan konulardan biri olmuştur. Cemaat Türk tehlikesi yoluyla da yola getirilmeye çalışılmıştır. İki mezhebin din adamları, Türklerin Tanrı'nın cezası olduğu konusunda hemfikirdir. Ancak cezanın sebebi konusunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Protestanlar Katolikleri, Katolikler ise Protestanları Tanrı'nın cezasının sebebi olarak göstermişlerdir. Vaizler, nihai zaferden şüphe duymasalar bile, zaferin gerçekleşmesi için Hristiyanların tövbeye davet edilmesi gerekmektedir.⁵⁸ Araştırmacı Damaris Grimmsmann'a göre, "Türk vaazları tövbe vaazlarıdır."⁵⁹ Türk vaazlarının odağı,

⁵⁶ Age., s. 87.

⁵⁷ Age., s. 170.

⁵⁸ Hartmut, Brenner, "Protestantische Orthodoxie und Islam: Die Herausforderung der türkischen Religion in Spiegel in evangelischer Theologen des ausgehenden 16. und des 17. Jahrhunderts", (Yayınlanmamış Doktora Tezi. Evangelisch-Theologischen Fakultät der Ruprecht-Karl-Universität, 1968), s. 36.

⁵⁹ Grimmsmann, s. 172.

Hristiyanların tövbe etmesi gerektiğidir. Türkleri ceza olarak gören vaizler kurtuluşun tövbe etmekte olduğunu ifade etmişlerdir.

Türk vaazları, Avrupa’da Türk tehlikesinin sona ermesiyle birlikte azalarak unutulmaya yüz tutmuştur. Zaman içinde vaazların toplum üzerinde bırakmış olduğu etki tamamen ortadan kalkmasa bile Türk vaazları bir edebî tür olarak toplum hafızasından silinmiştir. Günümüzde ancak bu ve bunun gibi çalışmalar sayesinde Türk vaazlarıyla ilgili bilgiler açığa çıkarılmaktadır.

1.5. Türk Karşıtı Propaganda

Özellikle Kilise tarafından, çeşitli edebî türler aracılığıyla yayılan Türk karşıtı propagandanın kökenleri nelerdir? Avusturya tarihinde Türk imgesini inceleyen Yüksel Kocadoru eserinde bu sorunun cevaplarını beş başlıkta aramıştır. Kocadoru öncelikle “geleneksel Hristiyan-Müslüman çatışmasını” incelemiştir. Haçlı Seferleri sırasında düşman olarak görülmeye başlayan Türkler, 16. yüzyılda Avrupa’da gerçekleştirdikleri fetihler sonrasında büyük bir tehdit olarak görülmeye başlamışlardır. Bu durum Kocadoru’ya göre “geleneksel Hristiyan-Müslüman çatışmasını daha büyük ve ciddi boyutlara” taşımıştır.⁶⁰

Kocadoru başka bir başlıkta ise İslam’ın Hristiyanlığa alternatif olarak görülmesini ele almıştır. Ona göre “Hristiyanlık en baştan itibaren [...] İslam’a karşıdır, bunun nedeni ise cemaatin üyelerinin İslam’a geçmesinden korkulmasıdır.”⁶¹ Bu durum ise Türklerin dini olarak değerlendirilen İslam’ın yozlaşmış ve zararlı olarak gösterilmesine yol açmıştır.⁶² Türklük kavramının bir parçası olarak görülen İslam’ın eleştirilmesinin altında Hristiyan cemaatini hem İslam’dan hem de Türklerin İslamî yaşam tarzını içinde barındıran yönetiminden uzak tutma arzusu yatmaktadır.

Üçüncü başlık olarak Türklerin Hristiyan Avrupa’da gerçekleştirdiği fetihleri inceleyen yazara göre bu fetihler sebebiyle Avrupa kendisini tehdit altında hissetmekteydi.⁶³ Türk

⁶⁰ Kocadoru, s. 147.

⁶¹ Age., s. 148-149.

⁶² Hans Prutz, *Kulturgeschichte der Kreuzzüge*, Berlin: Ernst Siegfried Mittler und Sohn, 1883, s. 79. Aktaran: Age., s. 149.

⁶³ Age., s. 151.

tehlikesine karşı askerler silahlarla, din adamları da vaazlar ve dualarla savaşmıştır. Din adamlarının yürüttüğü bu savaş uhrevi savaş olarak adlandırılmıştır.

Dördüncü başlıkta Kocadoru, “Avrupa ve Avrupa kültürünün kriter olarak” alınmasını incelemiştir. Türkler, Avrupa tarafından yabancı bir halk olarak görülmekteydi. Bu durum, örneğin İngiltere-Fransa arasındaki bir savaşa verilmeyen tepkinin Osmanlı ve Macaristan arasındaki savaşlara verilmesine neden olmuştur.

Türk karşıtı propagandanın kökenlerinin beşinci maddesi olarak yazar Türkler tarafından Katolik Avrupa hayalinin engellenmesini göstermiştir. Tabii ki yazarın gösterdiği bu madde Protestanlar için geçerli değildir. Katolikler ise yazarın belirttiği gibi Ortodoks Hristiyanları Katolik Kilisesi bünyesine dahil etmek için yıllarca çaba harcamışlardır. Osmanlı’nın çoğunluğu Ortodokslardan oluşan Balkanlardaki ilerleyişi bu çabaların bir sonuç vermesine engel olmuştur.

Türk karşıtı propagandanın hedeflerini de incelemiş olan Kocadoru, bu noktada Avusturyalı tarihçi Karl Vocelka’nın görüşlerine yer vermiştir: Vocelka’ya göre “çok yoğun bir şekilde din odaklı olan Türk karşıtı propaganda ile Türk korkusunu kullanarak dinî ve politik sermaye elde etmek amaçlanmıştır.”⁶⁴ Dinî ve politik sermaye ile kast edilen dinî ve politik güçtür.

Kocadoru toplumda Türklerin ceza olarak gönderildiği fikrinin hâlihazırda bulunduğunu belirtmiştir.⁶⁵ Ancak bu fikir “Kilise tarafından toplumu doğru yola sevk etmek için kullanılmış ve bu amaçla yoğun bir Türk karşıtı propagandaya başvurulmuştur [...]”.⁶⁶ Aynı şekilde Türklere atfedilen olumlu özellikler de, Hristiyanları eğitmek ve onlara çeki düzen vermek amacıyla kullanılmıştır.⁶⁷ Hem Katolikler hem de Protestanlar Türk tehlikesi aracılığıyla birbirlerini eleştirmişlerdir: “Her iki taraf da Türklerin zaferlerini kendi çıkarları ışığında yorumlamışlardır.”⁶⁸

⁶⁴ Vocelka, s. 50-51. Aktaran: Age., s. 154.

⁶⁵ Age., s. 154-155.

⁶⁶ Vocelka, s. 52. Aktaran: Age., s. 155.

⁶⁷ Age., s. 155-156.

⁶⁸ Age., s. 157.

Politik güçle ilgili durumu da inceleyen Kocadoru, Türklerin başarılarının Avrupa'daki toplum düzeninin sorgulanmasına yol açtığını belirtmiştir.⁶⁹ Avrupa'da toplum düzeni Osmanlı'ya göre daha statikti. Toplumun kesimleri arasında geçiş yapmak neredeyse imkânsızdı. Türk korkusu ve Türk karşıtı propaganda, toplum düzeninin aksayan yönlerini örtbas etmek için kullanılmıştır.⁷⁰ Türk korkusu aynı zamanda Kilise ve devlet için para kaynağı olarak da kullanılmaktaydı.⁷¹ Katolik Kilisesi'nin Türk savaşlarını finanse etmek amacıyla para toplaması Martin Luther tarafından da eleştirilen bir konu olmuştur.

⁶⁹ Age., s. 158.

⁷⁰ Age., s. 159.

⁷¹ Hans Pfeffermann, **Die Zusammenarbeit der Renaissancepäpste mit den Türken**, Wintherthur: Mondial Verlag, 1946, s. 36-37.

2. JAKOB ANDREAE

Resim 2: Jakob Andreae⁷²

2.1 Jakob Andreae'nin Hayatı

16. yüzyılda yaşamış bir Alman din adamı ve teoloji profesörü olan Andreae'nin hayatı bugün Almanya'da dahi fazla bilinmemektedir. Kilise ansiklopedilerinde, kilise tarihiyle ilgili kitaplarda, biyografik ansiklopedilerde ve tabii ki internet sitelerinde Andreae'yle ilgili bilgilere rastlanmaktadır. Bu bilgiler çoğunlukla Almanca ve nadiren de İngilizce dilinde yazılmıştır. Türkçede ise yalnızca Leyla Coşan'ın *Tanrım Bizi Türklerden Korumak* isimli kitabında yazarla ilgili bilgiler mevcuttur.

Andreae'nin hayatını okumak, bir yandan Türklerle ilgili eserinin ifade ettiği önemi kavrayabilmek için bir temel oluştururken, diğer yandan Andreae'nin hayatının Türk vaazları haricindeki yönlerini ortaya koyarak yazarın eserin okuyucu tarafından daha geniş bir çerçevede değerlendirilmesine yardımcı olacaktır. Andreae, Protestan dininin ikinci reformcu kuşağının çok önemli bir üyesidir. Protestan dininin temelinde yer alan bazı eserlerin yazımına katkıda bulunmuştur. Adına bir anma günü⁷³ de bulunan Andreae'nin hayatı bu bölümde detaylı

⁷² https://commons.wikimedia.org/wiki/File:HU_Alt_-_Jacob_Andreae_1590.jpg (7 Kasım 2019), Ressam: Hans Ulrich Alt, 1590.

⁷³ Protestan İsim Takvimi'nde (Evangelischer Namenskalender) ölüm yıldönümü olan 7 Ocak Andreae'yi anma günü olarak belirlenmiştir.

bir şekilde incelenecektir. Bu biyografide üç ana kaynak olarak; 1. *Theologische Realenzyklopädie*'nin (T. Teolojik Ansiklopedi) ikinci cildi için Martin Brecht'in (1932-) yazdığı bölüm, 2. *Die bedeutendsten nachreformatischen Kanzelredner der lutherschen Kirche des XVI. Jahrhunderts* (T. 16. Yüzyılın Reform Sonrası Döneminin En Önemli Lüteryan Vaizleri) isimli eserde Wilhelm Beste'nin (1817-1889) Andreae'ye ayırdığı bölüm ve 3. *Realencyklopädie für protestantische Theologie und Kirche* (T. Protestan Teolojisi ve Kilisesi İçin Ansiklopedi) eserinde Jakob Andreae hakkında Julius August Wagenmann (1823-1890) ve Theodor Kolde (1850-1913) tarafından yazılan bölümden istifade edilmiştir.

Jakob Andreae, Endris (Andreas) isimli bir demircinin oğludur. İspanya'nın Galiçya bölgesinde bulunan Santiago de Compostela şehrine hac ziyareti yapan Endris, Avrupa'nın Bohemya, Macaristan ve Fransa gibi ülkelerini dolaşmıştır.⁷⁴ Daha sonra ise Jakob Andreae'nin annesi olan Anna Weisskopf'la evlenip Waiblingen'e yerleşmiştir. Andreae de babasının izinden giderek, çoğu dinî olmak üzere, sayısız seyahat yapmıştır.

25 Mart 1528 tarihinde Württemberg Düklüğü'ne bağlı Waiblingen şehrinde doğan Jakob Andreae, 1534 yılından itibaren Waiblingen Protestan Okulu'na devam eder. 1539 yılında ailesi tarafından bir marangozun yanına çırak olarak verilmek istenir, ancak onun yetenekli bir öğrenci olduğunu fark eden Belediye Başkanı Sebastian Mader buna engel olur.⁷⁵ Württemberg Düklüğü'ndeki Reform faaliyetlerini sürdürmesi için Dük Ulrich (1487-1550) tarafından görevlendirilen Erhard Schnepf (1495-1558) Andreae'nin bilgilerini ölçer ve onun hiç Latince bilmediğini keşfeder. Schnepf bu durumdan Andreae'yi değil, kurumu sorumlu tutar. Sonuç olarak Waiblingen Belediye Meclisi Andreae'nin, düklüğün başkenti Stuttgart'ta Latince okuluna burslu olarak gönderilmesine karar verir. Bu okulda iki yıl içinde Yunanca ve Latince gramerin yanı sıra, Melanchthon'un retorik ve diyalektiğini de öğrenir.⁷⁶ Gösterdiği bu ilerleme sayesinde, 1541 yılında, Tübingen Üniversitesi'nde burslu olarak eğitim görmeye hak kazanır. O sırada Teoloji profesörlüğünü sürdürmekte olan Schnepf Andreae için bir baba

⁷⁴ Wilhelm Beste, *Die bedeutendsten nachreformatischen Kanzelredner der lutherschen Kirche des XVI. Jahrhunderts, in Biographien und einer Auswahl ihrer Predigten*, Leipzig: Gustav Mayer, 1858, s. 151.

⁷⁵ Age., s. 151.

⁷⁶ Age., s. 151.

figürü olmuştur.⁷⁷ 1543 yılında Tübingen Üniversitesi'nden mezun olan Andreae, 1545 yılında henüz on yedi yaşındayken yüksek lisansını tamamlar.

Andreae, bir sonraki yıl diyakoz⁷⁸ göreviyle Stuttgart'a çağrılır. Aynı yıl Tübingenli Anna (Johanna) Entringer ile evlenir. Jakob Andreae'nin bu evlilikten on sekiz çocuğu olur. "Hitabetinin kısa sürede ünlenmesi sayesinde Andreae, Dük Ulrich'in sarayında vaaz vermeye çağrılır, vaazın sonrasında ise dükün övgüsüne mazhar olur".⁷⁹

1546 ve 1547 yıllarında sürmekte olan Schmalkald Savaşı'nda⁸⁰ işgal edilen Stuttgart'ta kalan tek Protestan vaiz Jakob Andreae'dir. Savaş sonrasında din adamlarına dair İmparatorluk kararına (Augsburger Interim⁸¹) uymak istemediği için Tübingen'e gider. Andreae Tübingen'de kiliselerde vaaz vermeye başlar. Daha sonra dükün emriyle Bebenhausen manastırında din öğretmeni olarak görev alır.⁸² 1549 yılında ise diyakoz görevine getirilen Andreae, vaaz vermenin yanı sıra çocukları vaftiz etmekle ve hasta ziyaretlerini gerçekleştirmekle de yükümlüdür.⁸³

1550 yılında Dük Ulrich'in vefatından önceki son kudas ayinini⁸⁴ Andreae gerçekleştirir. Ulrich'in halefi Dük Christoph (1515-1568), 1552 yılında Andreae'yi Göppingen başpapazı olarak atar. 1553 yılında doktorasını tamamlayan Andreae genel başpapaz görevine getirilir.

⁷⁷ Age., s. 151.

⁷⁸ Diyakoz kilisede papaza yardımcı olan din adamıdır. Farklı mezheplerde farklı görevlere sahiptir.

⁷⁹ Age., s. 152.

⁸⁰ "Schmalkald Birliği ve İmparator Şarlken (V. Karl) arasında 1546-47 yıllarında yaşanmış bir iç savaştır. Schmalkald Birliği, 1530 yılında Schmalkalden'da kuruldu. Birliğin amacı Kutsal Roma İmparatorluğu'ndaki Protestan soyluların çıkarlarının korunmasıydı. 1546 yılında, İmparator Şarlken, birliğin önde gelen soylularından Saksonya Elektörü Johann Friedrich ve Hesse Prensi Phillip'i yasal haklarından yoksun bıraktı. Bunun üzerine birlik askerî güçlerini seferber etti. ordusunu seferber etmesine rağmen harekete geçmekte geciken birlik, Şarlken karşısında mağlup oldu. Savaş sonrası birliğin önde gelen soyluları hapis cezasına çarptırıldı, birlik üyeleri tazminat ödemek zorunda bırakıldı ve birlik dağıldı." (Joachim Whaley, **Germany and the Holy Roman Empire**, Vol. 1, New York: Oxford University Press, 2013, s. 304-324.)

⁸¹ "Schmalkald Birliğine karşı zafer kazanan Şarlken, İmparatorluk içindeki dinî sorunu çözmek için bir kararname yayınladı (Augsburger Interim). Bu kararnamede Protestanlara ciddi tavizler verilmişti, ancak yine de İmparatorluk Meclisi'nin Protestan üyelerinin pek çoğu kararnameyi kabul etmekte isteksiz davrandı, öyle ki Şarlken onları tehdit etmek zorunda kaldı." (Whaley, s. 321-325.)

⁸² Julius August Wagenmann ve Theodor Kolde, "Andreae, Jakob", **Realencyklopädie für protestantische Theologie und Kirche**, Bd. 1, Leipzig: J.C. Hinrichs, 1896, s. 501.

⁸³ Beste, s. 153.

⁸⁴ Ekmek ve şarapla yapılan Hristiyan ayini. Bu ayinde Hz. İsa'nın havarileri ile yediği son akşam yemeği hatırlanır. Bu nedenle Rabbin Sofrası olarak da anılır. Ayinde cemaate verilen ekmek Hz. İsa'nın bedenini, şarap ise Hz. İsa'nın kanını sembolize eder.

Andreae 1553 yılında dinî seyahatlerine başlar ve ilk olarak dinî bir anlaşmazlığı incelemek üzere Tübingen'e gider. 1554 yılında Öttingen Kontluğu'nun dinî reformunu gerçekleştirmek üzere Öttingen'e seyahat eder. 1556 yılında ise Helfenstein Kontluğu'ndaki dinî reformu gerçekleştirmek üzere Wisenstein'a, Baden Sınır-Kontluğu'ndaki dinî reformu gerçekleştirmek üzere Pforzheim'a ve kilise düzenini sağlamak için Rotenburg'a seyahatler yapar. Andreae, 1557 yılından itibaren bölgesinin hükümdarları için saray vaizliği görevini yerine getirir ve İmparatorluk ve Prens Meclislerinde dinî danışmanlık yapar.⁸⁵ 1557 yılında Andrea, Dük Christoph ile birlikte Regensburg'taki "İmparatorluk Meclisine" ve Frankfurt'taki "Prensler Meclisine" gider. Andreae 1557 yılında Worms'daki dinî görüşmede noterlik görevini yerine getirir. 1558 yılında Anabaptistler⁸⁶ ile görüşmek için Pfedersheim'a gider. 1559 yılında toplanan "Augsburg İmparatorluk Meclisinde" Katolik bir vaize karşı sözleri nedeniyle "dinî barışı" bozmakla suçlanır ancak bu suçlamanın Andreae için olumsuz bir sonucu olmaz.⁸⁷ 1559 yılında Jebenhausen'ın⁸⁸ 1560 yılında ise Lauingen Kilisesi'nin reformunu gerçekleştirir. 1561'de Pfalz bölgesindeki kiliseleri ziyaret eder, Erfurt'taki "Temsilciler Meclisinde" bulunur ve daha sonra Balthasar Bidembach ve Jakob Beurlin ile birlikte Kalvenciler⁸⁹ ile Katolikler arasında yapılacak olan dinî görüşmeye katılmak amacıyla Paris yakınlarındaki Poissy'ye doğru yola çıkar. Andreae ve Bidembach müzakereye yetişemezler, Beurlin ise Paris'te vefat eder. "Paris'te Navarra Kralı Anton ve Navarra Kraliçesi Katharina tarafından dostane bir şekilde karşılanırlar".⁹⁰ 1561 yılında Tübingen Üniversitesi'nin yönetim kurulu başkanı (Alm. Kanzler) ve üniversiteye bağlı St. Georg Kilisesi'nin başpapazı (Alm. Propst) olarak atanmış olan Beurlin'in yerine, 1562 yılında bu iki göreve Jakob Andreae getirilir. Ayrıca Beurlin'in yerine profesör olarak Tübingen Üniversitesi'nde görev yapmaya başlar.⁹¹

⁸⁵ Martin Brecht, "Andreae, Jakob", *Theologische Realenzyklopädie*, Bd. II, Berlin: Walter de Gruyter, 1978, s. 674.

⁸⁶ Çocukların vaftiz edilmesine karşı çıkan Hristiyan mezhebi. Vaftizin bilinçli şekilde dini kabul eden yetişkinlere uygulanabileceğini savunurlar.

⁸⁷ Wagenmann ve Kolde, s. 502.

⁸⁸ Brecht, s. 674.

⁸⁹ "Tanrı ile kul arasına hiçbir otoritenin giremeyeceğini, Hristiyanlığın eski sadeliğine dönmesini savunan [...] Calvin tarafından ileri sürülen Protestanlığın özel bir kolu." (<https://sozluk.gov.tr/> (18.11.2019))

⁹⁰ Wagenmann ve Kolde, s. 502.

⁹¹ Age., s. 502.

“Vaazlar, dersler ve yönetilen tartışmaların yanında, yeni göreviyle birlikte Andreae’nin tekrar pek çok seyahate çıkması gerekir.”⁹² Andreae, 1563 yılında Kalvenci Girolamo Zanchi (1516-1590) tarafından başlatılan bir tartışmayı sonlandırmak için Straßburg’a gider. Tartışma “Tanrı’nın kişinin hayatıyla ilgili olayları önceden tayin etmesi” üzerinedir. Andreae Zanchi’ye karşı Johannes Brenz’in (1499-1570) açıklamalarını savunur ve Zanchi sonunda pes eder ve aynı yıl Straßburg’tan ayrılır.⁹³ 1564 yılında kudas ayiniyle ilgili bir tartışma için Maulbronn’a giden Andreae burada Württemberg heyetinin sözcülüğünü yapar.⁹⁴ Aynı yıl Wachendorf’un dinî reformunu gerçekleştiren Andreae, 1565 yılında ise aynı görev için Hagenau’yu ziyaret eder.⁹⁵ “1567 yılı boyunca, Esslingen’de, üniversitenin veba salgını nedeniyle boşalmış olan papaz makamında vaazlar verir”.⁹⁶

1568 yılında Braunschweig ve Lüneburg Dükü Julius’un daveti üzerine Martin Chemnitz ile birlikte Braunschweig’a gider. Burada görevi Braunschweig’taki kiliselerin reformunu gerçekleştirmek ve yeni bir kilise düzeni kurmaktır. Her biri Protestan teologlar olan Julius August Wagenmann, Theodor Kolde ve Martin Brecht’e göre Andreae en önemli çalışmalarını 1568 ile 1580 yılları arasındaki dönemde gerçekleştirmiştir. Yine Protestan bir teolog olan Wilhelm Beste ise Andreae’nin yerine getirdiği en önemli görevin “Lüteryan Kilisesi’nde uyum çalışmalarının esas fikir babası ve destekleyicisi olarak oynadığı rol”⁹⁷ olduğunu yazarak onlarla hemfikir olduğunu belli eder, çünkü Andreae Lüteryan Kilisesi’nde uyum çalışmalarını büyük ölçüde 1568-1580 arasındaki dönemde gerçekleştirmiştir. Andreae Braunschweig’te kilisede uyum çalışmalarına başlar. Andreae önce Dük Julius’u ikna etmeye çalışarak işe başlar. Daha sonra ise Kuzey ve Güney Almanya’nın pek çok şehrinde çalışmalarına yandaş toplamaya çalışır.⁹⁸ Wagenmann ve Kolde’ye göre bu dönemde Andreae’nin çalışmaları iki aşırı uçtaki grubun -yani Flaciusçular ile Philippçilerin- arasında bir mutabakata varılabileceği varsayımını temel almaktadır, ancak bu varsayımın hatalı olması üzerine uyum çalışmalarının ilk adımı başarısız olur.⁹⁹ 1570 yılında Andrea, Zerbst’te yapılan

⁹² Beste, s. 155.

⁹³ Brecht, s. 677.

⁹⁴ Age., s. 677.

⁹⁵ Andreae, Brecht, Wagenmann ve Kolde’ye göre Hagenau’nun dinî reformunu 1565 yılında gerçekleştirmiştir. Beste ise Andreae’nin Hagenau’ya 1564 yılında gittiğini yazmaktadır.

⁹⁶ Beste, s. 155.

⁹⁷ Age., s. 155.

⁹⁸ Wagenmann ve Kolde, s. 503.

⁹⁹ Age., s. 503.

toplantıda eleştiriri ve hakaretlere maruz kalır.¹⁰⁰ Toplantıdan sonuç alınamadığı gibi Flaciusçular ve Philippçiler de ikna edilememiştir. Andreae ise bu sırada hükümet tarafından Württemberg'e çağrılır.¹⁰¹ Bir süre uyum çalışmalarından uzak kalan Andreae, dinî tartışmalara katılmayı sürdürür. Matthias Flacius'a, Kalvencilere ve Cizvitlere karşı çeşitli tartışmalara katılır.¹⁰² Andreae bu yıllarda "Lüteryan Ortodoksluk konusunda tanınmış bir uzman"¹⁰³ olarak görülmekteydi. Çeşitli tartışmalar için 1573'te Memmingen'e, 1575'te ise Regensburg ve Lindau'ya çağrıldı. Yazar, 1573-1581 yılları arasında İstanbul Patriği II. Jeremias ile Tübingen'li teologlar arasında sürdürülen mektuplaşmaya da katılmıştır.

Lüteryan Kilisesi'nde birlik fikrinden vazgeçmeyen Andreae, yeni bir fikir geliştirir; iki karşıt fikri birbirine yaklaştırmak yerine, "önceki anlaşmazlıklara son verecek sadece Lüteryan olan bir öğreti, Lüteryan Ortodoksluğun geleceği için sağlam bir şekilde ortaya konacaktır".¹⁰⁴ Daha önce Flaciusçuluk ve Philippçilik olarak anılan iki karşıt görüşü birleştirme amacı güden Andreae, bundan vazgeçer ve saf bir Lüteryan öğreti hazırlamak için çalışmaya karar verir.

"1573'te Thüringen'de Flaciusçuluğunun ve 1574'te Saksonya Elektörlüğü'nde Philippçiliğin çökmesi, birlik çabaları için elverişli bir ortam doğurur."¹⁰⁵ Andreae 1573 yılında "Augsburg İnanç Bildirgesi'ni" kabul eden teologlar arasındaki anlaşmazlıklarla ilgili altı vaaz yayımlar ve bu vaazları aralarında Dük Julius, Martin Chemnitz ve David Chyträus'un da bulunduğu teologlara gönderir.¹⁰⁶ Daha sonra bu vaazları temel alan bir belge ortaya çıkarılır. Tübingen Fakültesi ile Stuttgart Protestan İdari Makamı tarafından onaylanan belge (bu tarihten itibaren Suebya Uyumunu adıyla anılacaktır) incelenmek üzere Kuzey Almanyalı teologlara gönderilir.¹⁰⁷ Belge Chemnitz ve Rostock'lu teologlar tarafından ayrıntılı bir şekilde elden geçirilir ve Suebya-Saksonya Uyumunu adını alır.¹⁰⁸ Andreae 1576 yılında Elektör Prens August (1526-1586) tarafından Saksonya'ya çağrılır. Orada Lüteryan Öğreti çerçevesinde kilise ve

¹⁰⁰ Beste, s. 155.

¹⁰¹ Wagenmann ve Kolde, s. 503.

¹⁰² Brecht, s. 678.

¹⁰³ Age., s. 678.

¹⁰⁴ Wagenmann ve Kolde, s. 503.

¹⁰⁵ Age., s. 503.

¹⁰⁶ Age., s. 503.

¹⁰⁷ Age., s. 503.

¹⁰⁸ Brecht, s. 678.

üniversiteleri düzenler ve Lüteryan Kilisesi'nde uyum çalışmalarını sürdürür. Ocak 1576'da Baden, Württemberg ve Henneberg'ten teologlar tarafından, "Maulbronn Formülü" (Alm. Maulbronner Formel) hazırlanır.¹⁰⁹ Bu eser de aynı Suebya-Saksonya Uyumu gibi kilise öğretisinde uyum hakkındadır. 1576 yılının şubat ayında Saksonya'daki Lichtenburg'da toplanan teologlar kongresinde farklı bölgelerden gelen katılımcılarla bir teologlar komisyonu kurulması kararı alınır.¹¹⁰ Torgau'da toplanmasına karar verilen komisyonun görevi iki farklı uyum belgesinden, herkesin kabul edeceği tek bir belge çıkarmaktır. Saksonyalı teologların yanı sıra; Martin Chemnitz, David Chytraeus, Jakob Andreae, Andreas Musculus (1514-1581) ve Christoph Corner (1518-1594) davet edilir.¹¹¹ 28 Mayıs'ta başlayan toplantı 7 Haziran'da sona erer ve ortaya "Torgau Kitabı" (Alm. Das torgische Buch) olarak adlandırılan eser çıkar. Andreae bu esere "Epitome" adı verilen bir özet yazar. Eser önce Elektör Prens August'a sunulur, daha sonra ise incelenmesi için Augsburg İnanç Bildirgesini kabul etmiş olan bütün Prenslere ve İmparatorluk Meclisi üyelerine gönderilir.¹¹² Kitaba yapılan yorum ve itirazlar neticesinde Bergen Manastırında toplanan teologlar (Andreae, Chemnitz, Corner, Chytraeus, Musculus, Selnecker) kitabı revize ederler ve ortaya "Bergen Kitabı" (Alm. Das bergische Buch) ve günümüzde daha çok diğer adı olan Uyum Formülü olarak anılan eser çıkar. Bu kitabın içinde Andreae'nin "Epitome" isimli özeti de bulunmaktadır. Uyum Formülü (Alm. Konkordienformel) yeni bir inanç bildirgesi olarak değil, daha önce yazılan inanç bildirgelerinin (Augsburg İnanç Bildirgesi ve Savunması, Schmalkald Makalesi, Luther'in İlmihâlleri) açıklanması için yazılmıştır.¹¹³ 1578'de Tangermünde ve Schmalkalden, 1579'da Jüterbog ve 1580'de Bergen'de yapılan toplantılar neticesinde ortaya Uyum Kitabı (Alm. Konkordienbuch) çıkar.¹¹⁴ Kitap Lüteryan Kilisesi'nin öğretisini oluşturan metinlerin bir derlemesidir. İçerisinde: 1. Havariler Amentüsü 2. İznik Amentüsü 3. Athanasius Amentüsü 4. Augsburg İnanç Bildirgesi 5. Augsburg İnanç Bildirgesinin Savunması 6. Schmalkald Makalesi ve Philipp Melanchthon'un "Papa'nın Gücü ve Otoritesi Hakkında" tezi 7. Martin Luther'in Kısa İlmihâli 8. Martin Luther'in Uzun İlmihâli 9. Uyum Formülü bulunmaktadır.¹¹⁵ Böylece

¹⁰⁹ Wagenmann ve Kolde, s. 504.

¹¹⁰ Koch, s. 478.

¹¹¹ Age., s. 478.

¹¹² Wagenmann ve Kolde, s. 504.

¹¹³ Koch, s. 479.

¹¹⁴ Wagenmann ve Kolde, s. 504.

¹¹⁵ Eserlerin Almanca isimleri sırasıyla şu şekildedir: 1. Apostolische Glaubensbekenntnis 2. Nicäno-Konstantinopolitanum 3. Athanasianische Glaubensbekenntnis 4. Augsburgische Konfession 5. die Apologie des Augsburger

Lüteryan Kilisesi'nde uyum çalışmalarının nihai eseri ortaya konmuştur. Uyum Formülü ve Uyum Kitabı üç elektör prens (Pfalz, Saksonya ve Brandenburg Prensleri), on sekiz prens, iki Piskopos, yirmi dört kont, dört baron ve otuz beş İmparatorluk şehri tarafından kabul edilmiştir.¹¹⁶ Ayrıca sekiz bin civarında teolog tarafından da imzalanmıştır.¹¹⁷ Uyum Formülü Lüteryan Kilisesi'nin son inanç bildirgesi olarak kabul edilmektedir.

“Dinî uzlaşma için verdiği bu mücadele Andreae'nin Kalvenci, Philippçi ve Flaciusçuları¹¹⁸ kendine düşman etmesiyle sınırlı kalmaz, Chemnitz ve Selnecker gibi en yakın çalışma arkadaşlarıyla arasının açılmasına da sebep olur.”¹¹⁹ Chemnitz, Andreae'yi şu sözlerle eleştirir: “Kristoloji¹²⁰ dışında teolojik temel sorunlarla özellikle ilgilenmeyip, uyumu tehlikeye atmamak için fırsatçı davrandı”.¹²¹

1580 yılında Tübingen'e geri dönen Andreae burada dinî tartışmalara yeniden devam eder. 1581 yılında Straßburg'ta rektör olan Johannes Sturm'la uyum çalışmalarıyla ilgili bir tartışmaya girer, tartışmanın sonucunda Sturm görevden alınır. 1583'te *Consensus orthodoxus* isimli eser üzerine Kalvencilerle tartışmalar yapar ve aynı yıl Andreae'nin 18 çocuğunun annesi, 37 yıllık eşi Anna vefat eder. 1585 yılında Regina Prentzinger isimli “dindar bir dulla”¹²² evlenir, bu evlilikten çocuğu olmaz. 1586'da Mömpelgard'da Theodore de Beze ile kudas ayini konusunda bir tartışmaya katılır.¹²³ 1587'de faizcilik sebebiyle çıkan bir anlaşmazlığı çözmek üzere Regensburg'a gider. 1589'da ise Baden-Baden'deki karşı reformu engellemeye çalışır, ancak başarılı olamaz. 44 yıl boyunca vaizlik yapan, 28 yıl boyunca ise Üniversitesi'nin yönetim kurulu başkanlığı görevini yerine getiren Andreae, 62 yaşında, 7 Ocak 1590'da Tübingen Üniversitesi öğretim görevlileri huzurunda Lüteryan mezhebine inancını bir kez daha ikrar ettikten sonra vefat eder. Bugün Liturgische Konferenz (Liturya Konferansı)

Bekennntnisses 6. Die Schmalkandische Artikel – Von der Gewalt und Obrigkeit des Papstes 7. Der kleine Katechismus Martin Luthers 8. Der große Katechismus Martin Luthers 9. Konkordienformel

¹¹⁶ Concordia., Dresden, 1581. s. 19-22.

¹¹⁷ Joachim Curaeus, New Vermehrte Schlesische Chronica vnnd Landes Beschreibung, Leipzig: Matthias Götzens, 1619, s. 229.

¹¹⁸ Teolog Matthias Flacius'un yandaşlarına Flaciusçu (Alm. Flacianer) ismi verilmiştir. 17. yüzyıldan itibaren Gerçek Lüteryanlar (Alm. Gnesiolutheraner) olarak da anılmışlardır. Ortodoks Lüteryanlığı savunurlar.

¹¹⁹ Brecht, s. 679.

¹²⁰ Hristoloji veya Mesih bilimi olarak da adlandırılır. İslam teolojisindeki siyer çalışmalarıyla benzerlik gösteren, Hristiyan teolojisinin bir dalıdır. Kristolojide, Hz. İsa'nın yaptıklarını, kimliğini, Mesihliğini ve Mesihliğine dair konular incelenmektedir.

¹²¹ Brecht, s. 679.

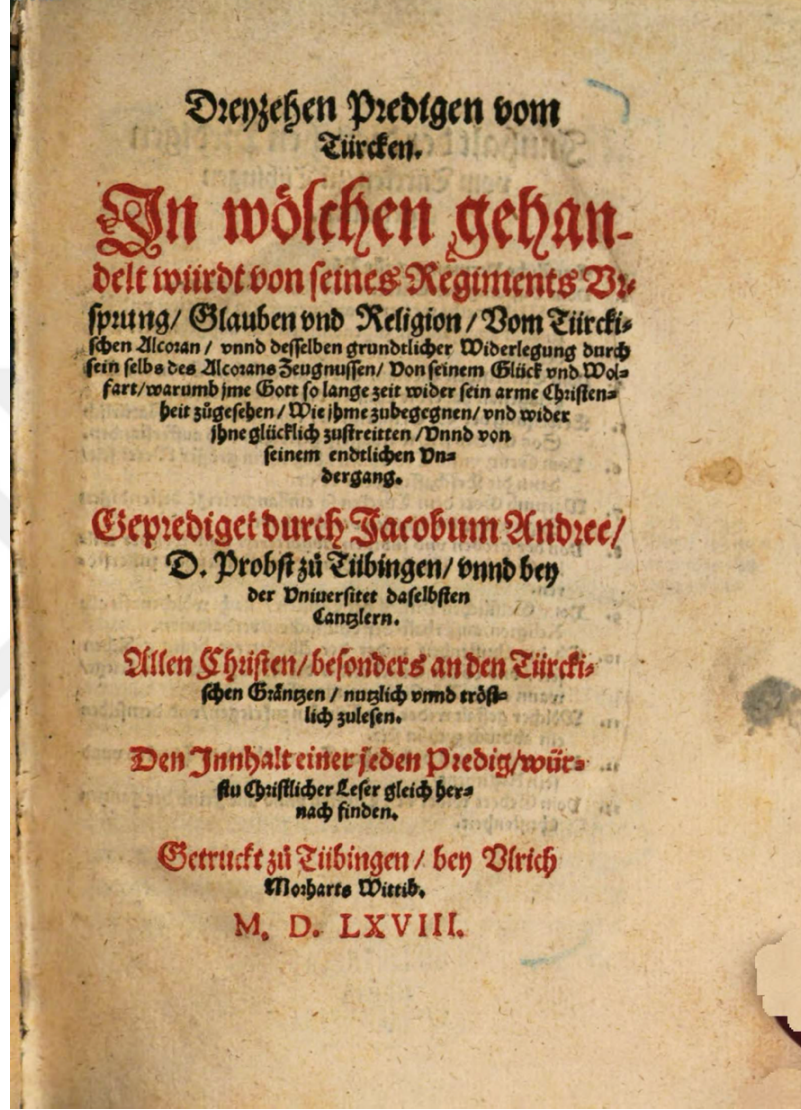
¹²² Wagenmann ve Kolde, s. 504.

¹²³ Brecht, s. 679.

tarafından yayımlanan Protestan İsim Takviminde 7 Ocak Jakob Andreae'yi anma günü olarak belirlenmiştir.

3. TÜRKLER HAKKINDA ON ÜÇ VAAZ ADLI ESERİN TÜRK İMGESİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Resim 3: *Türkler Hakkında On Üç Vaaz*, 1568. İç Kapak.

Bu bölümde öncelikle eserin daha iyi anlaşılabilmesi için eserin yazıldığı dönem dar bir çerçevede incelenecektir. Daha sonra ise kitabın içeriği ve vaazların konuları kısaca değerlendirilecektir. Ardından ise bölümün esas konusunu oluşturan vaazların incelenmesine geçilecektir.

3.1. Kitabın Yazıldığı Dönem

Jakob Andreae kitapta yer alan vaazlarını 1568 yılında Tübingen’de bulunan St. Georg Kilisesi’nde vermiştir.¹²⁴ Vaazlar aynı yıl kitap hâline getirilip yayımlanmıştır. 1568 yılı, Türklerle ilgili basılan eserleri göz önüne aldığımızda durgun bir dönem olarak kabul edilmektedir. Avrupa’da 1565 ve 1566 yıllarında Türklerle ilgili 148 eser basılırken bu sayı 1567 ve 1569 yılları arasında 48’e düşmüştür.¹²⁵ Bunun sebebini tarihi olaylarda aramak doğru olacaktır. 1565 yılında Malta, 1566 yılında ise Zigetvar Kuşatması vuku bulmuştur. 1568 yılının şubat ayında ise Osmanlı İmparatorluğu ve Kutsal Roma İmparatorluğu arasında barış antlaşması imzalanmıştır.¹²⁶

3.2. Kitabın Önsözü ve İçeriği

Kitabın başında Andreae’nin 28 Ağustos 1568’de yazmış olduğu 14 sayfalık bir önsöz bulunmaktadır. Andreae bu önsözde vaazları neden yazdığını, kullandığı bazı kaynakları ve vaazlarda incelediği konuları anlatmıştır. Yazar kaynak olarak elinde bir Kur’an bulunduğunu belirtir. Andreae’nin vaazlarını incelemiş olan Siegfried Raeder’e göre vaazlar için Theodor Bibliander’in Kur’an çevirisi kullanılmıştır. Ayrıca önsözde başka bir kaynak olarak Primoz Trubar’ın Türk esirleri sorgulayarak elde etmiş olduğu bilgiler de gösterilmiştir. Pek çok kişi tarafından Kur’an’ın çürütülmesi için kendisine istek yapıldığını ifade eden Andreae, vaazlarında bir yandan Türklerin ve Hristiyanların inancını anlatmayı, bir yandan da esir Hristiyanların durumlarının toplum tarafından anlaşılmasını sağlamayı amaçladığını belirtmiştir. Ayrıca yazar, vaazlarda Türklerin inancının yanı sıra farklı konulara da değindiğini vurgulamıştır.

Gerçekten de kitabın içeriğine baktığımızda yazarın, Türklerin dininin yanı sıra, Türklerin ve yönetimlerinin kökeni, zaferlerinin nedeni, onlara karşı nasıl savaşılmaması gerektiği ve Türklerin çöküşünün nasıl olacağı gibi konuları vaazlar boyunca işlediği görülmektedir. Aşağıdaki tabloda vaazların sayfa sayıları, kullanılan vaaz metni ve vaazların konusu

¹²⁴ Grimmsmann, s. 255.

¹²⁵ Göllner, s. 18.

¹²⁶ Nicolae Jorga, **Kanunî Sultan Süleyman: Yenilmez Türk**, Nilüfer Epçeli (çev.), İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2011, s. 302.

belirtilmiştir. Vaaz metni¹²⁷ kavramına açıklık getirmek gerekmektedir. Vaaz metni, Kitab-ı Mukaddes'ten alınan, vaazın başında yer alan ve vaazın temelini oluşturan metnin adıdır.

Tablo 1
Vaazların Sayfa Sayıları, Vaaz Metinleri ve Konuları

Vaaz	Sayfa Sayısı	Vaaz Metni	Vaazın Konusu
1. Vaaz	32	Amos 6	Tövbe
2. Vaaz	32	Daniel 7	Türklerin Kökeni
3. Vaaz	28	Luka 11	Hiz. Muhammed ve İslam
4. Vaaz	30	Yuhanna 6	İslam'ın Görünüşte İyi Olan Özellikleri
5. Vaaz	48	Yuhanna 8	Hristiyanlığın Doğruluğu
6. Vaaz	41	Matta 21	Masih'in Acıları ve Ölümü
7. Vaaz	33	Yuhanna 16	Türklerin Zaferlerinin Nedeni
8. Vaaz	40	Yuhanna 16	Papalığın Putperestliği
9. Vaaz	30	Yuhanna 16	Hristiyanların Başkalarını Yargılaması
10. Vaaz	38	Markos 16	Türklerin Katoliklerle Savaşı
11. Vaaz	45	Yuhanna 15-16	Türlere Karşı Nasıl Savaşmalı
12. Vaaz	45	Hezekiyel 38-39	Türklerin Çöküşü ve Kıyamet
13. Vaaz	31	83. Mezmur	Hristiyanlığın Düşmanlarına Karşı Nasıl Dua Edilmeli

¹²⁷ Alm. Predigttext.

3.3. Vaazların İncelenmesi

Jakob Andreae'nin vaazları daha önce Türkçeye çevrilmediğinden vaaz başlıkları ve vaazlardan alıntılanan kısımlar tarafımda çevrilmiştir. Çeviri ve inceleme sırasında çeşitli zorluklar yaşanmıştır. Bunların başında eserin 452 yıl önce yazılmış olması gelmektedir. Almancanın yazılış şekli o yıllarda bölgeden bölgeye değişmekteydi. Hem zaman farkı hem de bölgesel lehçelerin yazı dilinde de kullanılması sebebiyle yazarın kullandığı bazı kelimelerin anlaşılmasında zorluk yaşanmıştır. Ayrıca yazarın Lüteryan teoloji profesörü kimliği doğal olarak kullandığı dile etki etmiş ve eserinde pek çok dinî kavram kullanmasına yol açmıştır. Bu noktada Türkçede Lüteryan Kilisesi'ne dair kavramları açıklayan bir eserin eksikliği sebebiyle, kavramların Türkçeye aktarımı meşakkatli bir hâl almıştır. Bunların yanı sıra eserin Latin alfabesinin farklı bir yazım tarzı olan gotik harflerle (Alm. Frakturschrift) yazılmış olması da okumayı zorlaştıran unsurlar arasında yer almaktadır. Gotik harflerle yazılmış olan eseri, günümüzde yazılan bir kitap gibi hızlıca okumak bir süre boyunca mümkün olmamıştır. Gotik harflerin nasıl görüldüğüne dair bilgi vermesi için, yazarın vaaz içeriklerini özetlediği bölüm 30. sayfada paylaşılmıştır.

Innhalt der dretzehen Predigen vom Türcken/zü Tübingen gehalten.

1. Ernstliche Vermanung zur Bßg.
2. Vom Ursprung des Türcken vnd seines Regiments.
3. Vom Mahomet/ wer er gewesen/ wie sein Religion vnd Regiment angefangen/ zugenommen vnd außgebreitet worden seie.
4. Vom Türckischen Alcoran/ wie er an etlichen Orten ein Engelgestalt habe/ die Christen dardurch zuverführen.
5. Erweisung der H. Trisaltigkeit / daß Christus der Natürliche Son Gottes seie/ menschlich gestorben vnd auferstanden.
6. Vom Creutz vnd Tod Christi / daß es ein grösser Werck seie/ dann die Erschaffung der Welt.
7. Warumb Gott dem Türcken so ein langwirrige beständige Sige wider die Christen verleiher habe.
8. Von der groben vnd subtilen Abgötterey/ vmb wölcher willen Gott dem Türcken verhenget/ die Christenheit zuversideren.
9. Vom Geistlichen Verheil der Christen / nach wölchem sie alle Religion/ ausserhalb der Christlichen/ verdammen.
10. Ob die Christenheit vnder der Abgötterey heilig gebliben seie / vnd ob der Türck wider die Heiligen Gottes kriege/ wann er die Päpstlichen angreiffe.
11. Wölcher gestalt wider den Türcken zukriegen/ vnd demselben ein abbruch zuthun seie.
12. Vom vndergang vnd verheil Gottes über den Türcken vnd sein Regiment.
13. Vom Gebett wider den Türcken vnd alle Feind der gangen Christenheit.

Resim 4: *Türkler Hakkında On Üç Vaaz*, 1568. Vaazların İçeriği.

3.3.1. İlk Vaaz¹²⁸: “Samimi Hristiyan Tövbesi İçin Ciddi Bir Uyarı”¹²⁹

Yazar kitabın ilk vaazını Hristiyanları tövbeye çağırmak amacıyla yazmıştır. Hristiyanlara günahlarını kutsal metinlerden¹³⁰ yaptığı alıntılar vasıtasıyla anlatan Andreae, onları Türkler aracılığıyla Hristiyanlara verilen ve verilecek olan cezalara karşı uyarmış ve bunun ancak tövbe ile engellenebileceğini, Tevrat ve yakın geçmişten verdiği örneklerle anlatmıştır.¹³¹

3.3.1.1. Vaazın İçeriği

Andreae, kitapta yer alan diğer vaazlarında olduğu gibi, bu vaazına da kutsal metinlerden alıntı yaparak başlamıştır. Yazar, Tevrat’ta yer alan Amos Kitabı’nın¹³² altıncı bölümünü tamamen alıntılamıştır.

Daha sonra Andreae alıntılardığı bölümü açıklamakta ve vaazın bir özetine yer vermektedir. Bu özete göre Andreae vaazı üçe ayırmıştır. Önce İsraililerin günahları, daha sonra bu günahlara karşılık onlara layık görülen cezayı, sonra da Hristiyanlığın bugünkü durumunu inceleyeceğini açıklamıştır. Andreae’nin belirtmiş olduğu bu bölümlere büyük ölçüde uyduğu gözlemlenmiştir. Vaazın başından yirmi ikinci sayfaya kadar olan kısımda Türklerden hiç söz etmeyen Andreae, bu kısmı tamamen Yahudilerin günahlarına ve Tanrı’nın onlara verdiği cezaya ayırmıştır. Bu ceza ise Asurluların ve sonrasında Babillilerin onların topraklarını yakıp yıkması, onları esir etmesi, yaşadığı yerlerden sürmesidir.

Andreae daha sonraki bölümde ise Yahudilerin günahlarını döneminin Almanya’sına uyarlamıştır. Yazar bu günahları şu şekilde beşe ayırmıştır: 1. Almanya’da güvenlik sanrsı 2. Zevk düşkünlüğü ve her şeyde aşırıya kaçma 3. Merhametsizlik 4. Haksızlık ve adaletsizlik 5.

¹²⁸ Vaaz kitabın 1. ve 32. sayfaları arasında yer almaktadır.

¹²⁹ Vaaz başlıkları kelimesi kelimesine tercüme edilmiştir. Yazarın başlıklarla vermek istediği anlamın en iyi bu şekilde okuyucuya aktarılacağı düşünülmüştür.

¹³⁰ Burada bahsedilen metinler Tevrat, Zebur, İncil ve üçünün bir arada bulunduğu Kitab-ı Mukaddes’tir. Bu çalışmada, kutsal metinler incelenirken, 1534 yılında yayınlanmış olan *Lutherbibel* ve Kitabı Mukaddes Şirketi tarafından Haziran 2016’da yayımlanmış olan *Kutsal Kitap* temel alınmıştır.

¹³¹ Jakob Andreae, *Dreyzehen Predigen vom Türcken*, Tübingen: Morhart, 1568, s. 1-32.

¹³² Amos Kitabı’nda milattan önce 8. yüzyılda yaşadığı kabul edilen Amos Peygamber’in görüşleri anlatılır. Bu vaazda yer verilen altıncı bölümde ise, o dönemde yaşayan İsraililerin adaletsizliği, doğruluktan uzaklaşmaları, kendilerini güvende sanmaları, bolluk içinde yaşamaları ve zorbalığın hüküm sürmesini sağlamalarından söz edilmekte ve buna karşılık Tanrı’nın İsraililere vereceği ceza ise şu şekilde anlatılmaktadır: “İşte bu yüzden, ey İsrail halkı, üzerinize bir ulus göndereceğim, ... Levo-Hamat’tan Arava Vadisi’ne kadar ezecekler sizi.” (*Kitab-ı Mukaddes*, Amos Kitabı, 6:14)

Tanrı'nın sözünü ciddiye almamak ve gerçek ibadetin açıktan yapılamaması. Andreae, Almanların bu günahlar sebebiyle Tanrı tarafından “uyandırılıp üzerlerine gönderilen” Türkler aracılığıyla cezalandırıldıklarını yazmıştır.¹³³ Bu konu aşağıdaki bölümde detaylı bir şekilde yorumlanmıştır.

Andreae sonraki sayfalarda, cezadan kurtulmak için tövbe etmenin önemine değinerek vaazını noktalamıştır.

3.3.1.2. Vaazın Türk İmgesi Bakımından İncelenmesi

1528 yılında, yani Birinci Viyana Kuşatması'ndan bir yıl önce doğmuş ve ömrü boyunca Türk tehdidini hissetmiş olan Andreae'nin, İsrailileri yaşadığı dönemin Hristiyan halklarıyla, İsrailileri cezalandıracak olan ulusu da Hristiyanlar karşısında uzun süredir zaferler kazanmakta olan Türklerle bağdaştırmaması mümkün görünmemektedir. Hem Katolik¹³⁴ hem de Protestan¹³⁵ vaizler, Türk vaazlarında İsraililerin Tevrat'ta yaşadıklarıyla Hristiyanların 16. yüzyılda yaşadıkları arasında bağlantı kurmuştur.

Hristiyanların da Türkler aracılığıyla Tanrı tarafından cezalandırıldığına inanan Andreae bunun kanıtı olarak Tevrat'ı işaret etmektedir. Vaazın ilk iki bölümü tamamen dönemindeki Hristiyanları uyarmak amacıyla yazılmıştır. Ona göre, İsraililerle aynı günahları işleyen Almanlar bu günahların karşılığını da İsraililer gibi çekeceklerdir. Yazar, Hristiyanların kurtuluşu için tövbeyi tek çare olarak görmektedir.

Andreae ilk olarak güvenlik sanrısı ve dünyevi güce güvenmek olarak adlandırdığı günah hakkında yazmıştır. Andreae'nin yaşadığı çağda dünyevi güç; kaleler, şehirler, devletler, ordular gibi dünyevi unsurlardan oluşmaktadır. Bu gücün karşıtı ise kaynağı ilahi olan manevi güçtür. Yazar bu bölümde Almanlar arasında Türklere dair ortaya çıkan bazı düşüncelere yer vermiştir. Andreae, “çoğunluğun Türk tehlikesi karşısında harekete geçmediğini” bildirmektedir.¹³⁶ Ona göre bazıları Türk'ün henüz çok uzakta olduğunu söylemekte, bazıları sağlam kalelere ve dünyevi güce güvenmekte, üçüncü bir kesim ise Türk'ün talih ve kurtuluş

¹³³ Andreae, s. 22.

¹³⁴ Grimmsmann, s. 247-248.

¹³⁵ Age., s. 142-143.

¹³⁶ Andreae, s. 22.

getireceğine inanmaktadır.¹³⁷ Andreae'ye göre üç grup da "hata yapmakta" ve "kendilerini sefil bir şekilde kandırmaktadır".¹³⁸ Andreae'nin bu üç düşünceyi yaklaşık olarak üç sayfa boyunca eleştirdiği görülmektedir. Protestan teolog Georg Mylius, 1595 yılında yayımladığı kitabında yer alan bir Türk vaazında, aynı Andreae gibi vaaz metni olarak Amos kitabının 6. bölümünü seçmiştir.¹³⁹ Yine aynı vaazında, Türk tehlikesinin uzakta olmadığı¹⁴⁰ ve dünyevi güçlere güvenmenin doğru olmadığı¹⁴¹ gibi, Andreae tarafından ifade edilen kavramlara değinmiştir.

Öncelikle Türk tehlikesinin uzak olduğunu söyleyenlere değinen Andreae, onlara "Tanrı'nın cezası uzakta değildir" sözüyle karşılık vermektedir.¹⁴² Ona göre günah ve adaletsizlik yakında olduğuna göre "Tanrı'nın cezası" olan Türk de uzakta olmamalıdır; "Uzakta görünmesine rağmen Tanrı onu kısa zamanda yakına getirebilir".¹⁴³ Yazar bu sözleriyle özellikle Almanya'da yaşayanları uyarmaktadır. Türk sınırından uzakta yaşayanların da tehlikenin farkında olmasını istemektedir. Andreae'ye göre Türk tehlikesine Hristiyanların günahları yol açmıştır. Dolayısıyla bu tehlikenin ortadan kalkması bütün Hristiyanların ortak ödevidir. Andreae ayrıca Kanuni Sultan Süleyman'ın Zigetvar seferi sırasındaki ölümüyle ilgili de şu cümleleri kullanarak tehlikenin uzakta olmadığını vurgulamak ister: "Türk İmparatoru Tanrı'dan gelen olağanüstü bir yazgıyla ölmeseydi, Türk'ün bize ne kadar uzak ya da yakın olacağını görürdük".¹⁴⁴ Yazar bu noktada Türk tehlikesini kullanarak toplumu disipline etmek istemektedir. Bunun nedeni ise 16. yüzyılda, kilise ve devlet tarafından salgın, deprem ve Türk tehlikesi gibi kavramların, toplumu disipline etmek için kullanılmış olmasıdır.¹⁴⁵

Daha sonra Andreae, Türk'e karşı dünyevi güçlerine güvenenleri eleştirmektedir. Ona göre "Tanrı'nın sopası"¹⁴⁶ olarak gönderilen Türkler dünyevi güçle alt edilemezler dolayısıyla sağlam kalelere ve şehirlere güvenilmemelidir.¹⁴⁷ Bu savını desteklemek için Andreae, Türkler tarafından fethedilmiş olan Mısır Krallığı, Doğu Roma İmparatorluğu, Macaristan Krallığı,

¹³⁷ Age., s. 22.

¹³⁸ Age., s. 22.

¹³⁹ Grimmsmann, s. 143-144.

¹⁴⁰ Mylius, **Zehen Predigten von Türcken**, Jena: Tobiam Steinman, 1595, s. 88b.

¹⁴¹ Age., s.87b-88b.

¹⁴² Andreae, s. 23.

¹⁴³ Age., s. 23.

¹⁴⁴ Age., s. 24.

¹⁴⁵ Karl Vocelka, **Geschichte Österreichs: Kultur - Gesellschaft - Politik**, Graz: Styria, 2000, s. 118; Grimmsmann, s. 172-173.

¹⁴⁶ Andreae, s. 22.

¹⁴⁷ Age., s. 23.

Rodos Kalesi ve Zigetvar şehrini örnek vermektedir. Bu kısma “Türklerin talihi ve zaferleri” derkenarını yazan Andreae, fethedilen yerlerdeki halkların güçlerine rağmen Türklere karşı koyamadığını belirtir, çünkü ona göre Türkleri mağlup etmenin tek yolu tövbe etmektir.

Andreae burada vaazın muhataplarını ikna etmek için gerçek düşüncelerini gözler önüne sermiştir; ona göre Türkler öyle güçlü ve kudretli bir düşmandır ki, güçlerinin kaynağı bu dünyada olamaz; aksine onları Tanrı gönderiyor olmalıdır: “Bize Türklere, o güçlü ve kudretli düşmandan bahsedildiğinde, ki o Tanrı’nın sopasıdır ve günahkâr yaşamımızı cezalandırmak için Tanrı tarafından uyandırılmış ve üzerimize gönderilmiştir”.¹⁴⁸ Dolayısıyla onları dünyevi güçlerle alt etmek de mümkün görünmemektedir. Martin Luther’in de Türklerle ilgili benzer söylemleri olmuştur. Luther 1541 tarihli *Türklere Karşı Duaya Çağrı* adlı yazısında Türklere karşı savaşanların “kan ve ete, yani insanlara karşı değil, şeytanın ordusuna karşı savaştıklarını”¹⁴⁹ belirtmiştir. Luther aynı bağlamda “Şeytana karşı yanımıza meleşmeliyiz”¹⁵⁰ sözleriyle yalnızca dünyevi gücün Türkleri yenmek için yetersiz kalacağını ifade etmektedir. Andreae de verdiği örneklerle dünyevi gücün Türklere karşı işe yaramadığını, Tanrı tarafından gönderilen bu düşmanın yine Tanrı’nın yardımıyla yenilebileceği savını öne sürmektedir. Araştırmanın birinci bölümünde de yer verildiği gibi, Andreae bu düşüncede yalnız değildir. Martin Luther, Andreas Osiander (1496-1552) ve Heinrich Efferhen (1530-1590) gibi din adamları Türklerin, günahlardan vazgeçip tövbe etmeden yenilemeyeceğini düşünmüşlerdir.

Daha sonra Andreae, Türkleri talih ve kurtuluş olarak gören Hristiyanlara yer vermektedir. Türklerin yönetiminin istenilecek bir şey olmadığını, Tevrat’a gönderme yaparak, “Düşman yalnızca ceza ve azap getirecektir, Türkler, Tanrı’nın kırbacı ve sopası olarak uyandırılmıştır ve ancak günahları idrak edip tövbe ederek yenilebilirler”¹⁵¹ sözleriyle ifade etmiştir.

¹⁴⁸ Age., s. 22.

¹⁴⁹ Martin Luther, **D. Martin Luthers Werke, Kritische Gesamtausgabe**, Band 51, Weimar: Hermann Böhlau Nachfolger, 1914, s. 617 (eser bundan sonra WA (Weimarer Ausgabe) olarak geçecektir)

¹⁵⁰ Age., s. 618

¹⁵¹ Andreae, s. 25.

Andreae, Türklerin yönetimini isteyen Hristiyanları da uyarmaktadır. Bu noktada yazarın propaganda amacı güttüğü gözlemlenmiştir. Vaaz türü Katolik ve Protestanların “Türklere karşı en önemli propaganda araçlarından”¹⁵² biridir. Andreae, ilk üç vaazın tümünde Türkleri talih ve kurtuluş olarak gören Hristiyanlara değinmiştir; kuşkusuz her din adamı gibi o da kendi dininden olanların Türklerin hâkimiyetine girip dinlerini değiştirmesini istememektedir. Bu yüzden onları Türklerin asla talih ve kurtuluş getiremeyeceği, aksine yalnızca acı getireceği konusunda uyarır ve tek kurtuluşun tövbe etmek olduğunu yineler. Bu konu daha önce Luther tarafından dile getirilmiştir; 1529 tarihli *Türklere Karşı Savaşa İlişkin* başlıklı yazısında Türklerin hâkimiyetini arzulayanların büyük bir günah içinde olduklarını yazan Luther, din adamlarının onları bu konuda eğitmeleri gerektiğini belirtmektedir.¹⁵³ Luther’in işaret ettiği bu görevi yerine getirenlerden biri de hiç kuşkusuz Jakob Andreae’dir. Başka bir örnek ise Alman bilim insanı Georgius Agricola’nın *Türklere Karşı Savaşın Gerekliliğine İlişkin Konuşma*¹⁵⁴ başlıklı yazısında bulunmaktadır: “Cahil ve ahmak köylüler gitsin, Türklerin egemenliğini istesinler.”¹⁵⁵ ve “[...] Türklerin egemenliği altında yaşamayan, Hristiyan prenslerin egemenliği altında yaşamaktan daha iyi olduğunu söyleyen ve Türkleri kollarını açarak kabul eden çılgın papazlar, Türklere gitsinler.”¹⁵⁶ sözleriyle Türklerin hâkimiyetini isteyenlere hakaret etmekte ve onları sert bir şekilde eleştirmektedir.

Yazar ikinci günaha, yani toplumun her kesimindeki zevk düşkünlüğü ve her şeyde aşırıya kaçma konularına bir paragraf ayırdıktan sonra araştırmayla daha çok ilgili olan “İnsanlar Arasında Merhametsizlik”¹⁵⁷ konusuna geçmiştir. Andreae “merhametsizlik” sözcüğü ile, Türk sınırında yaşayan veya Türkler tarafından esir alınmış olan Hristiyanlara merhamet gösterilmemesinden bahsetmektedir. Andreae, “Surlarımız soğuk olduğu için, kardeşlerimizi yakan ateş hakkında endişelenmiyoruz” sözüyle bu düşüncelerini ifade etmiştir.¹⁵⁸ Onların durumunu Yusuf Peygamber’e benzeten Andreae, Türk sınırında yaşayıp da, evlerinde oturup güvende olduklarını düşünürken gece beklemedikleri bir anda öldürülen,

¹⁵² Coşan, *Tanrım Bizi Türklerden Korumu*, s. 215.

¹⁵³ WA 51, s. 137-138.

¹⁵⁴ Söz konusu konuşmayla ilgili daha fazla bilgi Onur Bilge Kula’nın *Alman Kültüründe Türk İmgesi II* adlı eserinde mevcuttur.

¹⁵⁵ Georgius Agricola, *Ausgewählte Werke. Vermischte Schriften II*, Berlin, 1963. Aktaran: Kula, II, 185.

¹⁵⁶ Agricola. Aktaran: Age., s. 185.

¹⁵⁷ Andreae, s. 26.

¹⁵⁸ Age., s. 26.

malları yağmalanan insanlara, esir alınıp “edepsizlik ve ebedi hizmetkârlığa” mahkûm edilen kadın ve çocuklara merhamet etmemenin Tanrı’nın nefret ettiği büyük bir günah olduğunu ve Tanrı’nın bu günahı sert bir şekilde cezalandıracağını açıklamaktadır.¹⁵⁹ Yusuf Peygamber’in durumuyla esir Hristiyanların durumunu eşdeğer gören tek yazar Andreae değildir, aynı benzetmeyi Luther de kullanmıştır.¹⁶⁰ Andreae ayrıca, önceden Türklere karşı söylenen “O Herr ich ruff¹⁶¹ dein Namen an” (T. Tanrım, senin adını anarım) ilahisinin artık okunmadığını, bu yüzden insanları duaya çağırmak için Türk çanlarının¹⁶² kullanıldığını belirtmiştir.¹⁶³ Bu ilahinin okunmaması Andreae tarafından dinî meselelerde ciddiyetsizlik olarak görülmektedir.

Andreae daha sonra dördüncü günah olan haksızlık, adaletsizlik ve rüşveti eleştiriyor. Bu kısım, Türklerle ilgili bilgi içermediği için detaylıca incelenmeyecektir.

Beşinci ve son günah olarak Andreae günahların en “iğrenç” ve “korkuncu” olarak betimlediği “Almanya’nın pek çok yerinde Tanrı’nın sözünün güvenli bir şekilde konuşulamamasını”¹⁶⁴ ele almıştır. Andreae, Almanya’nın pek çok yerinde özellikle de Türk sınırında yaşayanların “İncil’in temiz vaazına” ve “gerçek Tanrı bilgisine” ulaşamamaktan başka, gerçek ibadetin bile açıkça yapılamadığını yazmaktadır.¹⁶⁵ Yazar burada “gerçek Tanrı bilgisi”, “gerçek ibadet” ve “temiz vaaz” ile Protestan inancını kastetmektedir. Bilindiği üzere o yıllarda Avrupa’da hâlâ mezhep ayrılıkları sürmekteydi. Bu örnekte Andreae’nin Tanrı’nın Hristiyanları cezalandırmasının sorumlularından biri olarak Protestanlığın yaşanmasını engelleyen Katolik mezhebini gördüğü anlaşılmaktadır.¹⁶⁶ Andreae, Protestan inancını özgürce yaşayamayayı dine karşı büyük bir günah olarak görmekte ve Türk’ün bu yüzden de Tanrı’nın

¹⁵⁹ Age., s. 26.

¹⁶⁰ WA 51, s. 621.

¹⁶¹ Almanca bilen okurların fark edeceği üzere metnin bazı yerlerinde günümüz Almanca kurallarına uymayan kelimelere rastlanmaktadır. Andreae’nin zamanında henüz bütün Almanya’nın kabul ettiği dilbilgisi kuralları ve ortak bir dil yoktu, bu yüzden bazı kelimeler farklı bölgelerde farklı şekillerde yazılmaktaydı. Eserin özgünlüğünü korumak için bu alıntılar Andreae’nin kullandığı şekliyle yazılmıştır.

¹⁶² “Türklerin tehdidine karşı çalınan çanlar Almanlar tarafından ‘Türk çanları’ olarak adlandırılmıştır. ‘Türk çanları’ ilk kez Papa III. Calixt (1378-1458) tarafından 29 Haziran 1456 yılında Mora’nın Türklerin eline geçmemesi ve Avusturya’nın Türkler tarafından tehdit edilmesini hatırlamak amacıyla çalınır. Bunun için papa tüm kiliselerde öğle saatlerinde bir veya birkaç kez çanların Türklere karşı çalınmasını talep eder. Hem Protestan hem de Katolik Kilisesi, düzenli olarak çalınan çanlar ve beraberinde edilen dualar sayesinde herkesin, her gün, bu tehdidi hatırlamasını sağlamaktaydılar. ‘Türk çanları’ uzun dönemler boyunca insanların belleklerinde yer eder ve çanların çalınması Türk tehdidiyle ilişkilendirilir.” (Coşan, *Tanrım Bizi Türklerden Korumu*, s. 84.)

¹⁶³ Andreae, s. 26.

¹⁶⁴ Age., s. 28.

¹⁶⁵ Age., s. 28.

¹⁶⁶ Grimmsmann, s. 192-194.

cezası olarak gönderildiği fikrini şu sözlerle anlatmaktadır: “Ne Tanrı’nın ne de kutsal sözün bulunmadığı yerde, Türk’ün Tanrı’nın kırbağı ve sopası olarak gelmesi şaşılacak bir şey midir?”¹⁶⁷ Ayrıca “Protestan inancının yaşandığı yerlerde de dünyevi zevklerin peşinden koşup Tanrı’yı düşünmedikleri için başlarına Türk veya bir başka büyük bela veya cezanın gelmesinin şaşılacak bir şey olmadığını”¹⁶⁸ da belirtmektedir. Bu örnekte de Türklerin ne derecede büyük bir korku yaratmış olduğu görülmektedir ve Andreae, Türkleri Hristiyanlığı cezalandırmak için gönderilen büyük bir bela olarak gördüğünün bir kez daha altını çizmiştir. Ayrıca Protestanları da günahkârlıkla suçlayan Andreae, bu konuda da Martin Luther ile hemfikirdir. *Türklere Karşı Duaya Çağrı* yazısında Luther, Hristiyanların günahlarından uzun uzadıya bahsetmiş¹⁶⁹ ve bunları aynı Andreae gibi Tanrı’nın cezasına sebep olarak görmüştür.¹⁷⁰ Luther, Türklerin “Tanrı’nın cezası ve tövbeye yönlendirici” vasfını da şu şekilde belirtmiştir: “Türk ayrıca bizim öğretmenimizdir, bizi sopayla dövmeli ve bize Tanrı’dan korkmayı ve ona dua etmeyi öğretmelidir”.¹⁷¹

Andreae vaazını Hristiyanları tekrar tövbeye çağırarak bitirmekte, bununla birlikte “Tanrı’dan gelen bu cezanın kaldırılması” için Türkler aracılığıyla tövbeye çağrıldıklarını bildirmektedir.¹⁷² Nitekim vaazın başlığındaki “Ciddi Bir Uyarı” kavramının, vaazın içeriğine dikkat edildiğinde, iki anlamlı olduğu görülecektir. Uyarı sözcüğüyle anlatılmak istenen hem bu vaazda Andreae’nin yaptığı uyarılar, hem de Türklerin Hristiyanlar için tam anlamıyla ciddi bir uyarı olmasıdır. Andreae tövbe etmeyen Hristiyanların, Türklerle cezalandırılacağını iddia etmekte ve bu cezayı iyice anlatmak için hem Avrupalılar ve Türkler arasında yaşanan savaşlardan, hem de Tevrat’ta Asurluların ve Babillilerin İsraililere yaptıklarından örnekler kullanmaktadır.

Sonuç olarak Andreae’nin bu vaazı yazmaktaki amacı Hristiyanları tövbeye yönlendirmek, Türk’ün hâkimiyetini isteyenleri vazgeçirmek ve Türk tehlikesinin dünyevi güçle yenilemeyeceğinin anlaşılmasını sağlamak olduğu tespit edilmiştir. Andreae’nin, bu

¹⁶⁷ Andreae, s. 29.

¹⁶⁸ Age., s. 29.

¹⁶⁹ WA 51, s. 585-596; Johannes Ehmann, **Luther, Türken und Islam. Eine Untersuchung zum Türken- und Islambild Martin Luthers (1515-1546)**, Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus, 2008, s. 412.

¹⁷⁰ WA 51, s. 586; Ehmann, s. 412.

¹⁷¹ WA 51, s. 594; Ehmann, s. 412.

¹⁷² Andreae, s. 32.

konulara kitabın ilerleyen bölümlerinde daha fazla yer ayırdığı görülmektedir. Yazar vaazın son paragrafında diğer vaazlarda Türkler hakkında daha fazla bilginin yer aldığını ifade etmiştir.¹⁷³

3.3.2. İkinci Vaaz¹⁷⁴: “Türklerin ve Hükümdarlıklarının Kökeni Hakkında”

Andreae kitabının ikinci vaazını Türklerin ve devletlerinin kökenine ayırmıştır. Türklerin tarihini günümüz tarihçileri gibi incelemeyen yazar, bunun yerine cevabı Tevrat’ta aramıştır. Vaazda Almanların Türkler hakkındaki düşüncelerine de yer vermiş, ancak vaazın çoğunu Tevrat’ın Daniel Kitabı’nın 7. bölümünün açıklanmasına ayırmıştır. Bunun nedeni ise o bölümde Türkler hakkında bir kehanetin yer aldığını düşünmesidir.

3.3.2.1. Vaazın İçeriği

Yazar vaazın başında Daniel Kitabı’nın 7. bölümünün tamamına yer verir. Daha sonra ilk vaaza kısaca değinen Andreae, Almanlar arasında Türklerle ilgili ortaya çıkan düşünceleri incelemeye başlar. Andreae bu düşünceleri ve onları savunanları dört gruba ayırır: 1. Dünyada güçlü olanın güçsüz olanı alt edeceğini düşünenler (burada güçlü Türkler, güçsüz Hristiyanlardır) 2. Türkler, Hristiyanlar karşısında sürekli zafer kazandığı için inançlarından şüphe edip Müslümanlığa geçenler. 3. İnançlarından şüphe etmeyen ancak “Tanrı’nın Türkleri Hristiyanlara musallat etmesinin” gerçek sebebini anlamayanlar. 4. Önceki maddede bahsi geçen sebebi anlayan ancak “bu sefaletin” ne kadar süreceğini ve ne zaman biteceğini merak edenler.

Vaazları bir gereklilik dolayısıyla yazdığını söyleyen Andreae, Almanlar arasındaki bu düşüncelerin kutsal metinlerde de yer aldığını belirtir. Daha sonra ise ilk vaazda olduğu gibi, Hristiyanların, Türk sınırında yaşayan veya Türklerle esir düşmüş olan din kardeşlerine merhamet göstermeleri gerektiğinden bahseder.

Yazar bunun ardından ikinci vaaz ve sonrasında gelecek vaazların konularını sınıflandırdıktan sonra Danyal Peygamber’i ve onun rüyasını anlatıp, onu temel alarak

¹⁷³ Age., s. 32.

¹⁷⁴ Vaaz kitabın 33. ve 64. sayfaları arasında yer almaktadır.

Türklerin ve hükümdarlıklarının kökenini açıklamaya çalışır. Türklerin “her yerde korku ve eziyet” yaydığını söyleyen yazar, Hristiyanlara Türkler karşısında bazı teselliler verir. Bu tesellilere göre gerçekleşen her şey Tanrı’nın iradesinden kaynaklanmaktadır ve Tanrı kilisesini ve Hristiyanları Türklerin hâkimiyetinde bile olsalar korumaktadır.

Sonraki sayfalarda yeni yöneticiler istememek gerektiğini belirten Andreae, yine ilk vaazda olduğu gibi Türk yönetimini istememek gerektiğini vurguladıktan sonra vaazını bir duayla noktalar.

3.3.2.2 Vaazın Türk İmgesi Bakımından İncelenmesi

Andreae vaazın hemen başlarında Türkleri yeniden “Tanrı’nın kırbağı ve sopası” olarak adlandırır ve Hristiyanların Tanrı tarafından Türk vasıtasıyla cezalandırıldıkları savını yineler. Devam eden sayfalarda ise Hristiyanlar arasından Türkler hakkında ortaya çıkan çeşitli düşüncelere sahip olan gruplara yer verir. İlk olarak “Tanrı hakkında fazla bilgisi olmayan ve onunla ilgilenmeyenler”¹⁷⁵ hakkında yazar. Bunlar “dünyada güçlü olanın zayıf olanın hakkından geldiğine”¹⁷⁶ inanırlar. Andreae’nin bu yorumu şu anlama gelmektedir: Tanrı’yı tanıyan insan yalnızca dünyevi güce güvenmez. Dolayısıyla yazar ilk vaazdaki “dünyevi güce güvenmek” olarak adlandırdığı günahı burada tekrar etmiş olur. Daha önce de belirtildiği gibi, hem Katolik hem Protestan yazarlar dünyevi gücün Türkleri yenmekte yetersiz olacağını savunmuşlardır.¹⁷⁷ Andreae, Türklerin Hristiyanların üzerine Tanrı tarafından gönderildiğini düşünmektedir. Türklerin sahip olduğu dünyevi güç, insani sebeplerle meydana gelmemiştir, o gücü Türklere, Hristiyanların günahları sebebiyle Tanrı bahşetmiştir.¹⁷⁸ Yazar bu noktada Hristiyanları tövbeye davet etmenin altyapısını da hazırlamaktadır. Nitekim birkaç sayfa sonra, tövbe vasıtasıyla “Tanrı’nın gazabının yumuşatılabileceğini veya kaldırılabilceğini”¹⁷⁹ belirtmiştir.

¹⁷⁵ Age., s. 38.

¹⁷⁶ Age., s. 38.

¹⁷⁷ Bohnstedt, s. 34.

¹⁷⁸ Bohnstedt, s. 25-31; Grimmsmann, s. 171-182, 235-236.

¹⁷⁹ Andreae, s. 40.

İkinci olarak “Tanrı’dan korkan ancak bilgileri [inançları] sağlam olmayanlar”¹⁸⁰ gelmektedir. Yazara göre bunlar “Türklerin Hristiyanlar karşısındaki ardı arkası kesilmeyen zaferleri gördükten sonra, mutlulukları için Hristiyan inancını reddedip, hayıflanılacak ve acınacak bir şekilde Türklerin inançsızlığını kabul ederler”.¹⁸¹ Andreae’ye göre bu gruba dahil olanlar dünyevi olan için uhrevi olanı terk eder. Yani bu dünyada mutluluk elde etmek için “ebedî mutluluktan” vazgeçer ve dinden çıkarlar. Andreae bu noktada Türk umuduna karşı Hristiyanları uyarak Alman toplumunu etkilemiş olan Türk umudunun¹⁸² ebedî mutluluk getirmeyeceğini ifade etmekte ve toplum üyelerinin Türklere katılmasını engellemek istemektedir.

Üçüncü bir grup ise inançlarından şüphe etmemekle beraber, “Tanrı’nın neden Hristiyanların başına bu zalim düşmanı gönderdiğini”¹⁸³ anlamazlar.

Son grup ise “Türklerin Hristiyanların üzerine gönderilmesinin gerçek sebebini anlar, fakat bu sefaletin ne kadar süreceğini sorarlar.”¹⁸⁴ Andreae burada “gerçek sebep” hakkında bir yorum yapmaz. Ancak diğer vaazlar da göz önüne alındığında gerçek sebep olarak Hristiyanların günahkârlığını gördüğü açıktır. Andreae 7. vaazdan itibaren günahlar arasına papalığın putperestliğini de ekleyecektir. Hem günahlar hem de papalığın yanlış doktrini, Protestan vaizler tarafından Türk tehlikesinin sebebi olarak sık sık vurgulanmıştır.¹⁸⁵

Yazar, “Türk’ün talihi ve ilerleyişinin bu şaşılacak ve birbiriyle zıt düşüncelerin”¹⁸⁶ ortaya çıkmasına sebep olduğunu söyler ve vaazlarını bu konularda insanları bilgilendirmek için yazdığını açıklar. Andreae’ye göre Hristiyanlar, vaazlarda tövbe konusunun işlenmesinin sonucu olarak “Tanrı, Türkleri onların üzerine gönderdiğinde günahlarını hatırlayacak ve Tanrı’nın gazabını yumuşatmak veya kaldırmak”¹⁸⁷ için gereken bilgiyi edineceklerdir. Yazara göre Türk vaazlarının önemi bundan ileri gelmektedir.

¹⁸⁰ Age., s. 38.

¹⁸¹ Age., s. 38-39.

¹⁸² Göllner, s. 24-26; Kissling, s. 16-18.

¹⁸³ Andreae, s. 39.

¹⁸⁴ Age., s. 39.

¹⁸⁵ Bohnstedt, s. 25-28.

¹⁸⁶ Andreae, s. 39.

¹⁸⁷ Age., s. 40.

Andreae daha sonra Hristiyanları, aynı ilk vaazda yaptığı gibi, Türklerin uzakta olmadığı konusunda uyarır. Andreae'nin bu konuyu vaazlarının odak noktalarından biri yaptığı görülmektedir. Bunun sebebi ise Andreae'nin yaşadığı Tübingen'in, Osmanlı'nın 1566'da fethettiği ve Tübingen'e mesafe olarak en yakın Osmanlı kalelerinden biri olan Zigetvar'a uzaklığının 714 kilometre civarında olmasıdır. Dolayısıyla Tübingen'de yaşayan Almanların, örneğin Viyana'da yaşayan Almanlara göre Türkler hakkında daha az endişeli olması normal karşılanacak bir durumdur. Andreae'nin sık sık Türklerin uzakta olmadığını belirtme ihtiyacı hissetmesi, bir yandan Türk sınırında yaşayan dindaşları için duyduğu üzüntüyü yansıtırken, diğer yandan "Türk tehlikesini" kullanarak yaşadığı bölgede insanların dine daha sıkı sarılmasını sağlama ve toplumda birliktelik duygusunu ortak bir tehlike vasıtasıyla artırma isteğinin dışavurumudur.

Ardından Andreae, kitaptaki vaazların içeriğini sınıflandırır ve onları beş bölüme ayırır: "1. Türklerin ve hükümdarlıklarının kökeni hakkında Kutsal Kitap'ın söyledikleri 2. Kutsal Kitap'ın Tanrı'ya karşı küfür saydığı inançları hakkında 3. Türklerin talihi ve Hristiyanlara karşı yıllardır sürmekte olan zaferlerinin nedeni hakkında 4. Türklere karşı nasıl doğru bir şekilde mücadele edileceği ve onlara karşı nasıl savaşılacağına yanı sıra Türklerin çöküşü, yani Türklerin ve hükümdarlıklarının nasıl son bulacağı hakkında 5. Hristiyanların kurtuluşu ve bu nefret uyandıran tiranlığın çöküşünden kısa bir süre sonra gelecek olan kıyamet günü hakkında".¹⁸⁸

Andreae, bu sınıflandırmayı yaptıktan sonra ikinci vaazın ilk gruba dahil olduğunu belirtir. Kitab-ı Mukaddes'in Türklerin ve hükümdarlıklarının kökeni hakkında söylediklerini açıklamak için Danyal Peygamber'i seçtiğinden bahseder ve ona övgüler düzer. Bu kısımda on sayfayı Danyal Peygamber'in kehanetini yorumlamaya ayırır.

Tevrat'ın Daniel Kitabı'nın 7. bölümünde Danyal Peygamber'in gördüğü bir rüya ve o rüyanın yorumu anlatılmaktadır, bu rüya ve yorumu Hristiyan kaynaklarda Danyal'ın kehaneti olarak da geçmektedir. Rüyada Danyal Peygamber sırayla ortaya çıkan dört yaratık görür. Dördüncü yaratığın kafasında on boynuz vardır ve bu boynuzların arasından çıkan küçük

¹⁸⁸ Age., s. 40-41.

bir boynuz on boynuzdan üçünün düşmesine neden olur. Daha sonra küçük boynuz kutsallarla savaşı ve onları yener. Ardından ise Tanrı onun egemenliğine son verir ve insanoğluna benzer birine egemenlik ve krallık verir. Uyanan Hz. Danyal orada bulunanlardan birinden rüyasını yorumlamasını ister. Bu yoruma göre dört yaratık dört krallığı temsil etmektedir, dördüncü yaratığın kafasındaki on boynuz ise on kralı işaret etmektedir. Küçük boynuz ise o krallardan sonra çıkacak olan ve üç kralı yenecek olan başka bir kralı temsil etmektedir. En sonunda ise sonsuza kadar sürecek olan krallık, Tanrı'nın halkına ait olacaktır.

Johannes Hilten (1425-1500) isimli bir Fransisken vaiz Danyal Peygamber'in kehanetini Türklerle bağlantılı olarak yorumlamıştır.¹⁸⁹ 1529 yılında Philipp Melanchthon ve Martin Luther, F. Mykonius (1490-1546) isimli Protestan bir teologla yaptıkları konuşmada Hilten'in yorumunu öğrenirler.¹⁹⁰ Hem Melanchthon hem Luther bu yorumdan etkilenir. Luther 1530 yılında yayımladığı *Türklere Karşı Ordu Vaazı*¹⁹¹ (Alm. Heerpredigt wider die Türken) başlıklı vaazında, Melanchthon ise 1543 yılında Latince yazdığı ve 1546 yılında Almancaya çevrilerek yayımlanan *Daniel Peygamber'in Yorumlanması*¹⁹² (Alm. Der Prophet Daniel ausgelegt) isimli kitabında bu kehanetten bahseder. İki yazarın yorumları arasında ufak bazı farklar bulunmaktadır ancak genel yapısı itibarıyla yorumlar birbirine oldukça benzer. Dört yaratığın temsil ettiği krallıklar sırasıyla; Asur ve Babil Devletleri, Pers İmparatorluğu (ve Medler), İskender'in Makedon İmparatorluğu ve Roma İmparatorluğu'dur. Ayrıca dördüncü yaratığın on boynuzu Roma İmparatorluğu'nun parçası olan diyarları temsil etmekte ve bu boynuzların arasından çıkan küçük boynuz ise Luther'e göre Türkleri, Melanchthon'a göre ise Hz. Muhammed'i, Sarazenleri ve onların devamı olarak gördüğü Türkleri işaret etmektedir.

Andreae, Luther ve Melanchthon'un yorumlarının hemen hemen aynısını yapar. İlk dört yaratığın sırasıyla, Asurlular ve Babilliler, Persler ve Medler, İskender ve İmparatorluğu ile Roma İmparatorluğu'nu işaret ettiği konusunda onlarla hemfikirdir. Dördüncü yaratığın kafasında çıkacak olan küçük boynuz ise, yine diğer yazarların düşündüğü gibi, Türklerdir.

¹⁸⁹ Johannes Schlageter, "Hilten, Johannes", *Lexikon für Theologie und Kirche*, Bd. 5, Freiburg im Breisgau: Herder: 1996, s. 113.

¹⁹⁰ WA 30, II, s. 149.

¹⁹¹ Age., s. 166.

¹⁹² Philipp Melanchthon, *Der Prophet Daniel ausgelegt*. Wittenberg: Schirlentz, 1546.

Andreae burada küçük boynuzun, dolayısıyla Türklerin, özelliklerini sıralar, “İsa’ya küfretmek, kutsallara eziyet edip onları yok etmek ve Hristiyanlığın karşısında yeni bir dini yaymak.”¹⁹³ Önceki imparatorluklara verildiği gibi ona da dünya üzerinde belirli bir hüküm süresi verilmiştir. Bu süre içinde “Hristiyanlar ona karşı hiçbir düzen kuramayacaklar, çünkü onun elinde olacakları kararlaştırılmıştır.”¹⁹⁴ Görüldüğü üzere, Andreae’ye göre Türkler bizzat Tanrı tarafından, Hristiyanların üzerinde hâkimiyet kurmak üzere gönderilmişlerdir.

Hız. Muhammed’in “alınıp satılan bir köle”¹⁹⁵ olarak başlayan hayatında “şaşılası bir kudrete eriştiğinden”¹⁹⁶ bahseden yazar, aynı durumun Türklerin hükümdarlığında da görüldüğünü ve kısa sürede Asya¹⁹⁷ (Anadolu), Mısır ve Yunan Krallıklarını kontrol altına aldıklarını belirtir. Bu noktada tekrar hükümdarlığın topluluklara Tanrı tarafından verildiğini vurgular ve hükümdarlığın el değiştirmesinin sebebini toplulukların dinsizlikleri, günahları ve Tanrı’ya ibadeti bırakmaları olduğu saptamasını yapar. Yaşadıkları zamanı; “Tanrı tarafından gönderilen Türkler her yerde korku ve zulüm yaymaktadır”¹⁹⁸ ve “maalesef bu günlerin ve getirdiği sefaletin sonu hâlâ gelmemiştir”¹⁹⁹ gibi cümlelerle tanımlayan Andreae bu durum karşısında Hristiyanlara bazı teselliler verme ihtiyacı görür. Öncelikle Danyal Peygamber’in kehanetinin olacakları yüzyıllar öncesinden bilmesine değinen Andreae, bunun her şeyin Tanrı’nın isteğine göre gerçekleştiğini gösterdiğini anlatır. İkinci olarak Tanrı’nın kilisesini ve inananları Türklerin hâkimiyetinde dahi koruduğundan söz eder. Ona göre Tanrı’nın gücü inananları Türkler arasında güvende tutmaya yetecektir. Andreae, Osmanlı İmparatorluğu’nda Hristiyan toplulukların var olabilmelerini bu şekilde açıklamakta ve Hristiyanlara dinî tolerans gösterilmesini Osmanlı devlet yapısının bir özelliği değil, Tanrı’nın müdahalesi olarak görmektedir.

Yazar, vaazın son sayfalarında Hristiyanları, Türklerin hükümdarlığını arzu etmemeleri konusunda tekrar uyarır. Ona göre “Türk’ün hükümdarlığı yalnızca dayanılmaz bir

¹⁹³ Andreae, s. 50.

¹⁹⁴ Age., s. 50.

¹⁹⁵ Andreae Hız. Muhammed’in köle olduğuna inanmaktadır, ancak bu bilgi doğru değildir. 16. ve 17. yüzyıla ait Almanca bazı kaynaklarda da aynı yanlışla rastlanmıştır (bk. Conrad Löw, *Mahomethische History*, Wilhelm Lützenkirchen: Cölln, 1596).

¹⁹⁶ Andreae, s. 55.

¹⁹⁷ Anadolu’ya eskiden Küçük Asya veya basitçe Asya da denilirdi.

¹⁹⁸ Age., s. 58.

¹⁹⁹ Age., s. 58.

hizmetkârlığı bünyesinde barındırmakla” kalmamakta, bunun yanında “ruh için ziyadesiyle büyük bir tehdit” içermektedir.²⁰⁰

“Bir insanın, Türklerin hak din yerine koydukları Muhammedî dinsizliğine²⁰¹ düşmesi ve Türklerin yanında bütün arzularının gerçekleşmesi, onun için en dayanılmaz ve zorlu Hristiyan yönetiminden bin kat daha çekilmez olacaktır.”²⁰² Andreae bunun sebebini, dünyadaki mutluluğun sona ereceğini ancak ahiretteki mutluluğun sonsuza kadar süreceğiyle açıklamaktadır. Vaaz, yazarın “ahiretteki sonsuz mutluluğu” bütün Hristiyanlar için istediği duasıyla sona erer.

3.3.3 Üçüncü Vaaz²⁰³ : “Muhammed²⁰⁴, Onun Kim Olduğu, Dininin ve Yönetiminin Nasıl Başlamış, Büyümüş ve Yayılmış Olduğu Hakkında”

Andreae bu vaazla birlikte kendi yaptığı sınıflandırmanın ikinci aşamasına geçer. Bu aşamada Türklerin inancını, yani İslam’ı inceler. Hz. Muhammed’in hayatını ayrıntılı bir şekilde ve bazı yanlışlarla anlatır. Daha sonra ise İslam’ın Hristiyanları hangi sebeplerle etkileyip dinden çıkmalarına neden olduğunu irdeler. Yazarın bunu yapmasındaki amaç, Hristiyanları “İslam’ın tehlikelerine” karşı uyarmak ve dinlerini muhafaza etmelerini sağlamaktır.

3.3.3.1 Vaazın İçeriği

Vaaz İncil’in Luka Kitabı’ndan bir alıntıyla başlar.²⁰⁵ Alıntılanan kısımda Hz. İsa dilsiz bir adamdan, ona musallat olan iblisi kovar. İblis kovulunca adamın dili açılır. Orada bulunanlardan bazıları Hz. İsa’nın iblisi, iblislerin önderi Baalzevul’un²⁰⁶ yardımıyla kovduğunu söyler ancak Hz. İsa bunu reddeder.

²⁰⁰ Age., s. 63-64.

²⁰¹ Orijinal metinde “Mahometischen Unglauben” olarak geçmektedir. Eskiden Avrupa’nın pek çok yerinde Müslüman yerine Muhammedî tabiri kullanılırdı.

²⁰² Age., s. 63.

²⁰³ Vaaz kitabın 64. ve 91. sayfaları arasında yer almaktadır.

²⁰⁴ Yazarın kullandığı şekliyle yazılmıştır.

²⁰⁵ Bk. **Kitab-ı Mukaddes**, Luka Kitabı, 11:14-18.

²⁰⁶ Beelzebub olarak da bilinmektedir.

Vaazın başındaki ayetleri kısaca açıklayan yazar, vaazları “kendi merakı yüzünden değil, zorunluluk nedeniyle” yazdığını vurgular. Bu zorunluluğun sebeplerini anlattıktan sonra Hz. Muhammed’in hayatını on sayfa boyunca inceler. Osman Bey’den ve vaazını yayımladığı 1568 yılında tahtta olan II. Selim’den bahseder. Andreae vaazın geri kalanında Hz. Muhammed’in “Tanrı’ya ettiği küfürleri”, yani aslında İslam’ın Hristiyanlıktan ayrıldığı yönleri inceler ve İslam’ın nasıl böyle geniş bir coğrafyaya yayıldığını anlamlandırmaya çalışır.

Vaazın son sayfalarında Hristiyanları inançlarından vazgeçmemeleri konusunda tekrar uyarır. İslam’ın kökeni, dini ve yayılmasıyla ilgili bu kadar bilginin yeteceğini ifade eden yazar, sonraki vaazda Hz. Muhammed’in insanları “nasıl kandırdığını” anlatacağını belirterek vaazı bitirir.

3.3.3.2 Vaazın Türk İmgesi Bakımından İncelenmesi

Yazar öncelikle alıntıladığı ayetlerin açıklamasını yapar ve söz konusu ayetlerle ilgili, şeytanın gücü, konuşmanın Tanrı vergisi olması, Hz. İsa’nın gücü, dünyanın kusurlu ve nankör olması, kiliselerdeki ihtilaf ve kırgınlıklar ve dinden dönenlerin durumuyla ilgili yorumlarda bulunur. Yazarın yaptığı son çıkarım doğrudan konumuzla ilgilidir. Andreae, dinden çıkanların kötü bir durumda olacağı ve “sonsuz yıkıma uğramamak için Tanrı’nın kelamını muhafaza etmek”²⁰⁷ gerektiğini söyler. Türklerin dinini anlatacağı vaazın başında bu yoruma yer vermesi, Hristiyanlar için bir uyarıdır. Kitaptaki çoğu vaazda Türklerin dinini ve yönetimini istememek gerektiği üzerinde duran Andreae’nin Türklerin dinini anlatmadan önce de bu vurguyu yapması gayet doğaldır. Nitekim hemen sonraki paragrafta Türk vaazları yazmasının nedenlerini anlatan yazar, Türklere esir düşmüş olan din kardeşlerinin dinden çıkmaması için “aralıksız dua etmeleri” gerektiğini belirtir.

Türklere karşı dua ettiklerini, anlarla duaya ağrıldıklarını, can ve mal kaybı yaşadıklarını yazan Andreae, Türk’ün sıradan bir “ortak düşman” olmadığını, “Hristiyanlığın ezeli düşmanı” olduğunu vurgular. Dolayısıyla “Türk’ün nasıl bir düşman olduğunu ve onun

²⁰⁷ Andreae, s. 68-69.

nasıl bir din ve inanca sahip olduğunu”²⁰⁸ öğrenmenin zaruri olduğunu düşünür. Türk vaazlarını yazmasının ilk sebebi budur. Andreae ikinci olarak Türk tehlikesinin henüz bitmediğini ve Tanrı’nın günahlarına karşılık olarak Türkleri gönderdiğini yazar. Son olarak yine Türk sınırında yaşayan din kardeşlerine değinir ve kendileri “Türk tehlikesinden” uzakta olsaydı bile, Türklerin esir ettiği Hristiyanların durumunu bilmeleri ve onların “doğru yoldan” sapmamaları için dua etmek gerektiğini belirtir. Andreae bu noktada hislerini şu cümleyle ifade eder: “Eğer Türk’ün Hristiyanlara durmaksızın getirdiği sefalet tövbe için bir uyarı olmuyorsa, tövbeye yönlendirilmeyi istemek için neyin vaaz edilmesi gerektiğini bilmiyorum.”²⁰⁹

Bu kısmı yukarıdaki sözlerle noktalayan Andreae, önceki vaaza değinir. Önceki vaazda Türkler, Tevrat’tan alınan bir kehanet kullanılarak dört yaratıktan sonra gelen küçük boynuz²¹⁰ olarak anılmıştı. Andreae şimdi de “küçük boynuzun” nerede ve hangi zamanda ortaya çıktığını anlatacağını belirtir. Ancak daha önce küçük boynuzla Türkleri özdeşleştiren yazar, şimdi ise Türklerden değil onların dininden bahsedecektir. Dolayısıyla Andreae’nin, aynı Luther ve Melanchthon gibi, Türk İmparatorluğu’nu, Hz. Muhammed’in kurduğu ve sonrasında aynı bölgede kurulan diğer Müslüman devletlerin devamı olarak gördüğü bu noktada kesin olarak anlaşılmaktadır.

Yazar, Hz. Muhammed’in hayatı için kaynak olarak Theodor Bibliander’in İslam’la ilgili 1543 yılında yayımladığı eserini, Robert Ketton’ın Kur’an çevirisini ve Primoz Trubar isimli bir Protestan reformcunun Türk esirlerle yaptığı konuşmaları alır.²¹¹ Doğum tarihinin 600 veya 565 yılı olduğunu ve Hz. Muhammed’in Mekke şehri sınırları içinde bulunan “Itraripum”²¹² kasabasında doğduğunu söyler. Babasının adı Abdela (Abdullah), annesinin adı ise Enima veya “bazılarına göre” Emina’dır (Amine). Andreae’nin Itraripum kasabası ve

²⁰⁸ Age., s. 69.

²⁰⁹ Age., s. 70.

²¹⁰ Dört yaratığın temsil ettiği dört imparatorluk ve dördüncü imparatorluğun boğazında çıkan küçük bir boynuz, yani yeni bir imparatorluk olan Türkler.

²¹¹ Siegfried Raeder, “Die Türkenpredigten des Jakob Andreae”, *Theologen und Theologie an der Universität Tübingen: Beiträge zur Geschichte der Evangelisch-Theologischen Fakultät. 1. Aufl.*, Martin Brecht (drl.), Tübingen: Mohr, 1997, s. 98-99. Aktaran: Coşan, *Tanrım Bizi Türklerden Korumu*, s. 229.

²¹² Itraripum kasabası benzer isimlerle dönemin farklı eserlerinde geçmektedir. Yesrib’in (Medine şehrinin eski adı) farklı bir yazımı olduğu düşünülmektedir.

doğum tarihini nereden aldığı tespit edilememiştir, ancak tarihî kaynaklara göre iki bilgi de yanlıştır.

Bu bilgileri verdikten sonra ise Hz. Muhammed'in soyunu anlatmaya başlar. Tarihçilerin bu konuda hemfikir olmadığı bilgisini verir ve bazı teorilerden bahseder. Bu teorilerden biri Hz. Muhammed'in soyunu Hz. İshak'ın oğlu Esav'a, bir diğeri ise Hz. İsmail'e dayandırmaktadır. Günümüzde Müslümanlarca kabul gören inanış Hz. Muhammed'in soyunun Hz. İsmail'e dayandığıdır. Ayrıca annesinin Yahudi veya Arap olduğunu da söyler. Ancak Andreae yalnızca teorilerden bahsetmekle kalmaz, kendi yorumunu da ekler. Ona göre Esav ve Hz. İsmail arasında çok fark yoktur ve "biri diğerinden çok daha iyi değildir".²¹³ İkisinin soyunun da sonuç olarak Arap yarımadasında yaşadığını belirten yazar; yarımadanın Hz. Muhammed'in doğumuna rastlayan yıllardaki dinî durumuna kısaca değinir.

Yarımada kâfirlerin²¹⁴, Yahudilerin ve Hristiyanların yaşadığından bahseden Andreae, bu ortamda Hz. Muhammed'in "Yahudi ve kâfir inancına göre yetiştirilmiş"²¹⁵ olduğunu yazar. Çocuk yaşta anne ve babasını kaybettikten sonra amcası "Salutalebus'un" (Ebu Talib) yanında yaşamaya başlar ve onun işlerine yardım eder. Amcasının işlerine yardım ederken bedeviler tarafından esir alınır ve Arap bir tüccar olan "Abdimineples'e"²¹⁶ satılır. Hiçbir vârisi olmayan Abdimineples, Hatice'yle evlidir. Daha sonra "Hz. Muhammed, efendisinin" işlerini görmek üzere Mısır'a ve başka yerlere seyahatler yapar."²¹⁷ Söz konusu işleri özel bir çalışkanlık ve beceri ile yürütür ve bu sırada:

"Hristiyanlar, Yahudiler ve kâfirlerle yalnızca iş ilişkileri geliştirmekle kalmaz, kendisine bir isim ve ün yapar ve kendisiyle ticaret yapanlar tarafından sevilir. Ticarî ilişkilerde bulunduğu insanlar için iyi, hoş ve güzel görünümlü bir adamdı. İşlerini yaparken korkusuzca hareket ederdi ve dünya meselelerinde keskin bir anlayışa sahipti."²¹⁸

²¹³ Andreae, s. 71.

²¹⁴ Yazarın bahsettiği kâfirler, İslam öncesi Arap Yarımadası'nda mevcut olan putperestlerdir.

²¹⁵ Age., s. 72.

²¹⁶ "Abdimineples" farklı yazımlarla Theodor Bibliander (bk. Adam S. Francisco, **Martin Luther and Islam: A Study in Sixteenth-Century Polemics and Apologetics**, Leiden: Brill, 2007, s. 57.) ve Bartholomej Georgijević (bk. Gustav Pfannmüller, **Handbuch der Islam-Literatur**, Berlin u. Leipzig: De Gruyter & Co, 1923, s. 159.) gibi Türkler ve İslam'la ilgili eserler vermiş yazarlar tarafından da "Muhammed'in Efendisi" olarak anılmıştır.

²¹⁷ Andreae, s. 72.

²¹⁸ Age., s. 72-73.

Andreae'nin Hz. Muhammed'i övmesi şaşırtıcı görünebilir. Ancak bu övgülerden sonra yazar, Hz. Muhammed'in "kendisine bir isim yapmak"²¹⁹ istediğinden bahseder. Bunun için de Arap yarımadasındaki inanç ayrılığını kullanacaktır. Yazar Hz. Muhammed'le ilgili "dünya meselelerinde keskin bir anlayışa sahipti" yorumunu yapmaktadır. Bu sözden "manevi meselelerde keskin bir anlayışa sahip değildi" anlamı çıkarılabilir. Nitekim Andreae, Hz. Muhammed'in Arap yarımadasındaki inançları birleştirerek yeni bir inanç ortaya koymaya çalıştığını yazmaktadır. Yazar Hz. Muhammed'i "kibirli ve hırslı bir günahkâr" olarak görmektedir ve İslamiyet'in ortaya çıkışını Hz. Muhammed'in "şan, şöhret ve güç" edinme arzusunun sonucu olarak kabul eder.

Yazar bu bölümde "Kur'an'ın yazımında" kimlerin bulunduğunu da belirtir; "Aryanist veya Nasturi" bir Hristiyan keşiş olan Sergius²²⁰ ve bazı Yahudilerin yardımıyla ortaya, yazarın adlandırdığı şekliyle, "Muhammed'in Kur'an'ı" çıkar.²²¹ Andreae'ye göre Kur'an, "Türklerin inancını içeren kitaptır" ve "Yahudi, Hristiyan ve kâfir inançlarının bir araya getirilmiş hâlidir".²²²

Bu sıralarda Hz. Muhammed'i yanına almış olan zengin tüccar vefat eder. Hiçbir varisi olmadığından bütün malları eşi Hatice'ye kalır ve Hatice de Hz. Muhammed'le evlenir. Yazara göre Hz. Muhammed ayrıca sara hastasıdır. Avrupa'da bu düşünce uzun yıllar boyunca savunulmuştur, Andreae burada yalnızca kalıplaşmış bir önyargıyı tekrar etmektedir. Yazara göre Hz. Muhammed sara hastalığı sebebiyle yakalandığı nöbetleri, Sergius'un da yardımıyla eşine "Cebrail'in onu ziyaret etmesi" olarak anlatır, yani "zavallı iyi kadını kandırır".²²³

Sonraki sayfalarda Peygamber'in hayatını ve vefatını anlatan Andreae: "Hz. Muhammed'in bedeni demirden bir lahde konmuştur, tavana yerleştirilen bir mıknaş sayesinde havada asılı durmaktadır" bilgisini verir. Bu ilginç fikri ortaya atan Andreae değildir. Orta Çağ'da Avrupa'da yayımlanmış olan ve Hz. Muhammed'in hayatını anlatan, *Vita Mahumeti* (11. yüzyıl), *Otia de Machomete* (12. yüzyıl) ve *Roman de Mahomet* (13. yüzyıl)

²¹⁹ Age., s. 73.

²²⁰ İslamî kaynaklarda Rahip Bahira olarak geçen kişidir.

²²¹ Age., s. 74.

²²² Age., s. 74-75.

²²³ Age., s. 74.

gibi eserlerde aynı bilgiye rastlanmaktadır.²²⁴ Hatta tabutun bir mıknaşs yardımıyla havada durduğu fikri *Roman de Mahomet* kitabında birebir geçmektedir.²²⁵ Bugün absürt kabul edilebilecek olan bu inanışın, Avrupa’da ne kadar uzun süre belleklerden silinmediği iki önemli örnek vasıtasıyla açıklanacaktır. Victor Hugo, 1831 tarihli *Notre Dame’ın Kamburu* romanında, bir karakterin duygu dünyasını anlatırken şu cümleyi kurar “Kendini iki mıknaşsın ters yönlere çektiği [...] Muhammed’in kabriyle kıyaslamaktan keyif alıyordu”.²²⁶ Jules Verne ise, 1872 tarihli, *80 Günde Devri Âlem* isimli romanında Hint efsanelerinde yer alan bir şehrin tasvirinde “Muhammed’in kabri gibi gökle yer arasında asılı duran”²²⁷ ifadesine başvurur. 11. yüzyılda ortaya çıktığı varsayılan²²⁸ bu düşüncenin 19. yüzyılda yazılmış eserlerde de yer alması, Türkler ve Müslümanlarla ilgili yazılan eserlerin toplum hafızasında ne denli kalıcı bir etki bıraktığını gözler önüne sermektedir. Yazarlar, düşünürler ve din adamları tarafından ortaya atılan fikirler, doğru veya yanlış, yalnızca kâğıt üstünde kalmamış, geçmişten bugüne toplumların yargısında yüzyıllarca silinmeyen izler bırakmıştır.

Andreae vaazına “Hz. Muhammed’in varislerinin” 1300 yılına kadar hüküm sürdüğünü ve “pek çok savaş yürüterek Hristiyanlığa yürek acısı çektiğini”²²⁹ belirterek devam eder. Yazar böylece konuyla ilgisiz gördüğü yedi yüzyılı bir çırpıda atlamış ve Osman Bey’in zamanına gelmiş olur. Andreae, Osman Bey’in soyu konusunda iki teoriye yer verir. Buna göre Osman Bey “ya Hz. Muhammed’in soyundan gelmiştir ya da başka bir soydan gelip Peygamber’in soyunun hükümdarlığını sonlandırmıştır”.²³⁰ Osman Bey’i ilk Türk İmparatoru (Alm. Türkisch Kaiser²³¹) olarak tanımlayan Andreae, eserini yazdığı 1568 yılında tahtta olan II. Selim’in şimdi Türk İmparatoru olduğunu ve “bütün soyu gibi Muhammed’in inancını ve dinini muhafaza ettiğini” yazar. II. Selim hakkında “Asya, Yunanistan ve Mısır, ayrıca İstanbul, Rodos ve Macaristan’daki pek çok yerin hâkimiyetini eline almıştır ve Hristiyanlara yaptığı

²²⁴ Suzanne Conklin Akbari, *Idols in the East: European Representations of Islam and the Orient, 1100-1450*, New York: Cornell University Press, 2009, s. 232.

²²⁵ Age., s. 227.

²²⁶ Victor Hugo, *Notre Dame’ın Kamburu*, Volkan Yalçıntoklu (çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018, s. 74.

²²⁷ Jules Verne, *80 Günde Devri Âlem*, Ayşe Meral (çev.), İstanbul: Alfa Yayınları, 2015, s. 122.

²²⁸ Alıntılanan, *Idols in the East: European Representations of Islam and the Orient, 1100-1450* isimli kitapta Hz. Muhammed’in kabriyle ilgili bu saptamayı yapan en eski eser 11. yüzyıla aittir.

²²⁹ Andreae, s. 79.

²³⁰ Age., s. 81.

²³¹ Metinde Keiser olarak geçmektedir.

eziyetin ve onları kovalamasının derecesi o raddeye varmaktadır ki, henüz Hristiyanların sefaletlerinin sonunu görememekteyiz”²³² cümlelerini kullanır.

Bu sözlerden sonra Andreae küçük boynuzda bir kez daha değinme ihtiyacı hisseder. Hz. Muhammed’in hayatını, inancını, varislerini ve Türkleri anlatan yazar, Danyal Peygamber’in kehanetine geri döner. Vaaz kürsüsünde İslam’ı anlatmasının eleştirilebileceğini düşünen yazar kendisini “Danyal Peygamber’in iki bin yıl önce açıklamış olduğu kehanetin Hz. Muhammed ve varisleri (diğer Müslüman devletler ve Türkler) tarafından gerçekleştirildiğini”²³³ söyleyerek aklar. Ayrıca Danyal Peygamber’in kehanetini Hristiyanlar için bir teselli vesilesi olarak da kabul etmektedir; “Türk, zavallı Hristiyan dünyasına karşı zalim bir şekilde kudurduğunda, bunun nedensiz olmadığını, Tanrı’nın bunu henüz Muhammed doğmadan bildiğini ve gördüğünü düşünüp teselli bulacaklar”.²³⁴ Dolayısıyla “Tanrı, nankör dünyayı [...] Türklerin sopasıyla cezalandırırken, inananlarını koruyacaktır”.²³⁵ 16. yüzyılda başka din adamları da, Türk zaferleri karşısında Hristiyanları teselli etmek için vaazları kullanmışlardır. Johannes Nas, Melchior Fabricius, Johannes C. Flurer, Bartholomaeus Horn²³⁶ gibi din adamları Türk tehlikesinin arttığı dönemlerde teselli vaazları vermiştir.

Vaazın bu kısmında Andreae, Danyal Peygamber’in kehanetinde “küçük boynuzun büyük şeylerden söz edeceğinin ve Tanrı’ya söveceğinin”²³⁷ yazılı olduğunu belirttikten sonra Hz. Muhammed’in “Tanrı’ya söven”²³⁸ sözlerini incelemeye başlar. Kur’an’dan örneklerle, Müslümanlıkta Hz. İsa’nın; Tanrı ve Tanrı’nın oğlu olarak görülmediğini, Hz. İsa’ya tapılmaması gerektiğine ve çarmıha gerilmediğine inanıldığını anlatır. Andreae’ye göre Hz. Muhammed’in “en büyük üç küfrü”²³⁹ bunlardır. Andreae bu noktaları dinî açıdan yorumladıktan sonra İslam’ın nasıl Hristiyanlar arasında dahi kendisine taraftar bulabildiğini açıklamaya çalışır. Bu “üç küfürle” Andreae’nin anlatmak istediği İslam’ın aslında Hristiyanlara uymadığıdır. 8. yüzyılda önce Bizans’ta sonra ise Avrupa’da ilgi duyulan İslam araştırmaları artarak devam etmiş, 16. yüzyılda İslam, düşmanın dini olarak Alman din

²³² Age., s. 81-82.

²³³ Andreae, s. 83.

²³⁴ Age., s. 83.

²³⁵ Age., s. 83.

²³⁶ Coşan, *Tanrım Bizi Türklerden Korumu*, s. 219-226.

²³⁷ Andreae, s. 83.

²³⁸ Age., s. 83.

²³⁹ Age., s. 86.

adamlarınca da incelenmiştir.²⁴⁰ Andreae de bu araştırmalara katılarak İslam'ı 3. ve 4. vaazlarda incelemiştir.

Yazara göre “lanetli şeytan, Muhammed’in öğretisini yayarken iki durumu kullanır”, bunlardan ilki Hz. Muhammed’in kendisini “iyi göstermesidir”.²⁴¹ Andreae’ye göre Kur’an’da Hz. İsa’dan iyi bir şekilde bahsedilmesinin sebebi Hristiyanları kandırma çabasıdır. Yazar sonraki vaazlarda buna değinileceğini belirtir.

İkinci olarak Arapları “kaba ve cahil bir halk” olarak niteleyen yazara göre Arapların Hz. Muhammed’e ve dinine karşı çıkmasının sebebi bu dinin “babalarının ve atalarının inancına aykırı olmasıdır”.²⁴² “Gerçek inancın babaya ve ataya değil, Tanrı’nın sözüne dayanması gerektiğini” ifade eden Andreae’ye göre, Araplar, sağlam bir inanca sahip olmadıkları için “Muhammed’in yalanlarına daha kolay kanmışlardır”.²⁴³ Yazar, “[Arap halkındaki] bu durumu gören şeytan ve elçisi Muhammed oyunu kazandıklarını anlamışlardır”²⁴⁴ sözüyle İslamiyet’in yayılmasını, ortaya çıktığı çağda Arap yarımadasındaki din zayıflığına bağlar. Andreae’nin, Hz. Muhammed’e şeytanın elçisi, yalancı, sahtekâr gibi ithamlarda bulunmasının amacı İslam dininin peygamberini karalayarak Hristiyanların İslam’a sempati duymasını engellemektir. Pek çok yazar tarafından benzer ifadeler kullanılmış ve Hz. Muhammed yüzyıllar boyunca Avrupalıların karalamalarına maruz kalmıştır.²⁴⁵ Yazara göre Müslüman olmayan Araplar, İslam’a karşı durmak için gerekli bilgiye ve sağlam bir dine sahip değillerdir. Dolayısıyla “şeytanın elçisine” direnemezler. Andreae daha sonra Hristiyanların Araplar gibi “yoldan çıkmaması için ne yapmaları gerektiği”²⁴⁶ konusuna geçer. Vaazın sondan ikinci sayfasında bu konuya değinmesi ise diğer vaazlarıyla paralellik göstermektedir. Andreae, genel olarak vaazları noktalamadan önce son bir defa “Türklerin inancına geçmenin zararları” ve benzeri konuları işler. İslam’ın Hristiyanlık için bir tehdit oluşturduğunu düşünen yazar, vaazlarında Hristiyanları bu tehlikeye karşı silahlandırmaya, yani onlara dinlerini muhafaza etmeleri için gerekli bilgileri sağlamaya çalışmaktadır. Türklerin Avrupa’da ilerleyişi, Hristiyan din

²⁴⁰ Göllner, s. 199-215.

²⁴¹ Andreae, s. 88.

²⁴² Age., s. 89.

²⁴³ Age., s. 90.

²⁴⁴ Age., s. 89.

²⁴⁵ Kumrular, s. 109-117.

²⁴⁶ Andreae, s. 90.

adamlarının İslam konusunda endişelenmelerine yol açmıştır.²⁴⁷ Bu endişe dönemin eserlerine de yansımıştır.

Andreae'ye göre bir Hristiyan'ın dinini muhafaza edebilmesi için; “vaazları dinlemesi, okuyabiliyorsa okuması ve içeriklerine özellikle dikkat etmesi” ve “bireysel olarak inanması” gerekmektedir. Yani babasının dini olduğu için değil de, gerçekten inanması ve “inancını iyi bilmesi” icap etmektedir.²⁴⁸ Yazar vaazını bitirirken dördüncü vaazın içeriğinden bahseder. Dördüncü vaazda Hz. Muhammed'in Hz. İsa'dan iyi bir şekilde söz ederek “Hristiyanları nasıl kandırdığını” işleyeceğini belirtir ve vaazını Tanrı'dan merhamet dilediği kısa bir duayla noktalar.

3.3.4. Dördüncü Vaaz²⁴⁹: “Türk Kur'an'ı Hristiyanları Yoldan Çıkarmak İçin Bazı Yerlerde Nasıl Melek Şeklini Almıştır”

Yazar bu vaazda İslam dinini, Türklerin ibadetlerini, İslam'ın Hz. İsa'ya dair anlattıklarını ve kendisinin bunlara getirdiği eleştirileri yazmıştır. Önceki vaazın devamı niteliğinde olan bu vaazın amacı, “Türklerin dini” olarak betimlediği İslam'ı tanıtmak, “yanlış yönlerini” ortaya koymak, Türklerin olumlu davranışlarını kullanarak Hristiyanlara yol göstermek ve Hristiyanları İslam dinine girmemeleri konusunda uyarmaktır. Vaazın başlığında “melek şeklini almak” kalıbıyla kastedilen; bir şeyin Hristiyanlığa uygun görünüp, aslında uygun olmamasıdır. Yazar bu kavramı İncil'deki ayetlerden almıştır; “Şeytan da kendisine ışık meleği süsü verir. Ona hizmet edenlerin de kendilerine doğruluğun hizmetkârları süsü vermesi şaşırtıcı değildir”.²⁵⁰ Bu vaazda uzun uzun İslam'ın Hz. İsa'ya bakışından ve bu bakışın “yanlışlığından” bahseden yazar, Türklerin yaşayış ve ibadetlerini de değerlendirmiştir.

3.3.4.1. Vaazın İçeriği

Vaaz alışkın olunduğu üzere Andreae'nin İncil'den yaptığı bir alıntıyla başlar. Alıntılanan bölüm Yuhanna Kitabı'ndan alınmıştır ve bu bölümde Hz. İsa'nın bir mucizesi

²⁴⁷ Bk. Kocadoru, s. 147-151; Kumrular, s. 89-99.

²⁴⁸ Andreae, s. 91.

²⁴⁹ Vaaz kitabın 92. ve 131. Sayfaları arasında yer almaktadır.

²⁵⁰ **Kitab-ı Mukaddes**, 2. Korintliler, 11:14-15

anlatılmaktadır. Yahudilerin Fısıh Bayramı²⁵¹ dolayısıyla büyük bir kalabalık toplanmıştır. Bu kalabalığı doyurmak için Hz. İsa ve havarileri ancak beş ekmek ve iki balık bulabilirler. Hz. İsa yiyeceklerin topluluğa dağıtılmasını ister ve beş ekmek ile iki balık yaklaşık beş bin kişiye yeter ve hatta artar. Kısaca bu ayetleri yorumlayan Andreae, Hz. İsa'nın özelliklerini onu överek anlatır. Daha sonra ise kısaca Hz. İsa'nın şahsına dair dinler arasındaki anlaşmazlıkları anlatır ve Kur'an'dan, özellikle de Hz. İsa'nın anıldığı ayetlerden bahsetmeye başlar.

Andreae bu kısmı özellikle Kur'an'da Hristiyanlığa uygun gördüğü kısımlara ayırır. Daha sonra İslam'ı, Müslümanların yaptıkları ibadetleri ve Müslümanların yaşayış biçimini Alman bir esirin yazdığı seyahatname yardımıyla anlatır. Ayrıca Hristiyanları bir kez daha din değiştirmemeleri konusunda uyarır. Bu noktadan itibaren yazar İslam'ın Hristiyanlıkla çelişen yönlerini anlatmaya başlar. Bunların başında teslis inancının ve Hz. İsa'nın Tanrı'nın oğlu olduğunun kabul edilmemesi gelmektedir. Andreae İncil'den ve Kur'an'dan yaptığı alıntılarla, söz konusu kavramları vaazın son on altı sayfasında kanıtlamaya ve İslami bakış açısını çürütmeye çalışmıştır. Bir sonraki vaazda teslis inancına daha çok değineceğini belirten yazar, vaazını noktalar.

3.3.4.2. Vaazın Türk İmgesi Bakımından İncelenmesi

Vaazına Hz. İsa'nın bir mucizesiyle başlayan yazar, daha sonra Hz. İsa'nın Yahudilik ve Müslümanlıkta nasıl görüldüğüne kısaca değinir. Yazara göre insanların dahil olduğu önemli üç grup vardır; Hristiyanlar, Yahudiler ve Müslümanlar. “Bu üç grup Hz. İsa'nın; Meryem'in oğlu olup dünyada doğduğu ve dini anlatıp mucizeler gerçekleştirdiği konusunda hemfikirdir. Ama nasıl bir adam olduğu konusunda anlaşamazlar ve karşıt fikirlere sahiplerdir”.²⁵² Yahudilerin Hz. İsa ve Meryem'e “en yüksek derecede küfür ve saygısızlık”²⁵³ ettiğini belirten yazar, Türklerin Hz. İsa'yı bir peygamber olarak değerlendirdiği gerçeğini teslim eder.

Sonraki paragrafa “Bu seferlik kör ve lanetli Yahudileri bir kenara bırakıp, yalnızca Türklere ve onların inançlarına bakalım”²⁵⁴ cümlesiyle başlayan Andreae, böylece Yahudilere

²⁵¹ Hamursuz bayramı da denir. Yahudiler bu bayramda Mısır'dan çıkışlarını anarlar ve mayasız ekmek yerler. Bayram nisan ayında 8 gün boyunca kutlanır.

²⁵² Andreae, s. 95.

²⁵³ Age., s. 95.

²⁵⁴ Age., s. 96.

ilişkin fikirlerini de gözler önüne sermiş olur. Konumuza dahil olmamakla birlikte, Avrupa’da Yahudi karşıtlığının köklü bir temeli vardır ve yazarın Yahudilerle ilgili sözleri, yalnızca kendi görüşünü değil, toplumun görüşünü de yansıtmaktadır.²⁵⁵ Bu bakımdan Türklere olan bakışla da benzerlik göstermektedir, çünkü iki grup da Hristiyanlar tarafından “kâfir” olarak değerlendirilmektedir.

Andreae öncelikle Kur’an’ın Hristiyanlar için olumlu görünen yönlerini incelemek istediğini belirtir. Daha sonra ise “Kur’an’ın yanlışlığını kanıtlamak”²⁵⁶ niyetindedir. Öncelikle Kur’an’ı okuyucularına tanıtır ve Kur’an’ın sözlük anlamını, ayrıca Furkan (Alfurcam) ismiyle de anıldığını ve surelerden (Azoara) oluştuğunu belirtir. Ancak Kur’an’daki sure sayısını yüz yirmi dört olarak verir, ki gerçek sayının on fazlasıdır. Andreae’nin vaazlarını yazarken kaynak olarak kullandığı düşünülen Theodor Bibliander de Kur’an’daki sure sayısının yüz yirmi dört olduğunu belirtmiştir.²⁵⁷

Bu açıklamaları yaptıktan sonra bütün Kur’an’ı incelemeyeceğini belirten yazar, incelemeye “cahil olan Hristiyanları kandıracak görünüşte”²⁵⁸ olduğunu söylediği ayetleri inceleyerek başlar. Andreae’ye göre bu kısımlar Kur’an’da Hz. Musa, Hz. Davut, Hz. İsa, Yahya ve Tanrı’nın geçtiği yerlerdir. Kur’an’da bu konularla ilgili kısımları Hristiyanlığın öğretileriyle paralel bulan yazar, Hz. Muhammed’in, Yahudiler ve Sergius (Rahip Bahira) yardımıyla “bilgisiz Hristiyanları kandırabilecek” bir kitap yazdığını iddia eder.²⁵⁹ Sergius adlı keşişin Hz. Muhammed’e “Kur’an’ın yazılmasında” yardımcı olduğu pek çok eserde geçmektedir. Luther²⁶⁰ ve Melanchthon²⁶¹ gibi isimler de bu görüşte olduklarını bazı yazılarında belirtmiştir. Yazarın amacı, Türklerin dini olarak adlandırdığı İslam’ın, Hristiyanlara çekici gelebilecek yönlerinin kendine göre yanlışlığını kanıtlamaktır. Nitekim Hz. İsa’nın Kur’an’da nasıl anıldığıyla ilgili; “Basit bir Hristiyan bu iç rahatlatıcı sözlerin altında

²⁵⁵ Ayrıntılı bilgi için bk. Albert S. Lindemann ve Richard S. Levy, **Antisemitism: A History**, New York: Oxford University Press, 2010; Wolfgang Benz, **Antisemitismus, Präsenz und Tradition eines Ressentiments**, Schwalbach/Ts.: Wochenschau, 2015.

²⁵⁶ Andreae, s. 97.

²⁵⁷ Hartmut Bobzin, **Der Koran im Zeitalter der Reformation: Studien zur Frühgeschichte der Arabistik und Islamlunde in Europa**, Beirut: Ergon, 2008, s. 225.

²⁵⁸ Andreae, s. 98.

²⁵⁹ Age, s. 98.

²⁶⁰ Bk. Christopher Ocker, **Luther, Conflict, and Christendom: Reformation Europe and Christianity in the West**, New York: Cambridge University Press, 2018, s. 255-256.

²⁶¹ Bk. Köhler, s. 34.

ne denli zararlı bir zehrin yattığını nasıl bilsin? Ki o zehri oraya şeytan gizlemiştir”²⁶² cümlelerini kullanan yazar “zehri” yani aslında “Müslümanlığın (yazara göre) kötü taraflarını” anlatma işini kendi üstüne alır. Daha önce de belirtildiği üzere, Orta Çağ ve sonrasında Avrupa’da pek çok yazar tarafından İslam incelenmiştir.²⁶³ Bu incelemeler çoğunlukla İslam’ı karalamak ve eleştirmek için yapılmıştır.

Andreae vaazının kısa bir bölümünü Türklerin ibadet biçimine ve dinleriyle ilgili bazı bilgilere ayırmıştır. Yazar, namazı; vakitlerine, nasıl kılındığına, kaç defa secde yapıldığına ve kaç rekât kılındığına varıncaya kadar ayrıntılarıyla anlatır. Bu kısımda verdiği çoğu bilgi doğrudur. Andreae bu kısımda Türkleri sık sık Hristiyanlarla kıyaslar. Örneğin Türklerin namaz ibadetini çok katı bir ibadet olarak değerlendiren yazar; “En katı Hristiyan tarikatları bile uyumayı tercih ederdi”²⁶⁴ yorumunu yapar. Sonraki sayfada ise “Türklerin düşüncesiz Hristiyanlarla kıyaslanması” cümlesini derkenar olarak yazar. Bu kıyası yaparken de şu cümleyi kullanır: “Hristiyanlar Vaterunser²⁶⁵ okurken bir kerecik diz çökmekten veya eğilmekten imtina ediyorlar ve utanarak söylüyorum ki bunları bir Türk kadar yapmıyorlar”.²⁶⁶ Yazara göre Türkler inançlarının doğru olduğuna inandıkları için dualarını büyük bir ciddiyet, disiplin ve düzen içinde yaparlar. Abdestten ve camiye ayakkabıyla girilmediğinden de bahseden yazar, Türklerin temizliğini vurgulamıştır. Türklerin şarap içmemesinden, bol sadaka verdiklerinden, oruçlarının “hem tarikatlardaki hem de sıradan Hristiyanlara göre daha katı”²⁶⁷ olduğundan, haccı Mekke’ye yaptıklarından bahsettikten sonra Türkleri dinî düzenleri ve disiplinleri yönünden Yahudilere benzetir.

Yazarın bu yorumlarının amacı elbette Türkleri yüceltmek değildir. Andreae’nin amaçlarından biri Hristiyanları gerçek inanca ve Hristiyanlığa uygun bir yaşayışa yöneltmek içinde bulunduklarını düşündüğü kötü durumdan kurtarmaktır. Bunun için bazen Türkleri tehdit olarak gösterirken, bazen de bu bölümde yaptığı gibi Türklerin iyi yönlerini kullanır. Yazar Türklerin yaşayış biçimini övdüğünde, bunu Türkleri tarafsız bir gözle gözlemleyen bir bilim adamı rolüyle değil, Türkleri örnek olarak kullanarak cemaatini uyaran bir vaiz rolüyle yapar.

²⁶² Andreae, s. 103.

²⁶³ Göllner, s. 199-215.

²⁶⁴ Andreae, s. 104.

²⁶⁵ Yaygın olarak okunan bir Hristiyan ilahisi.

²⁶⁶ Age., s. 106.

²⁶⁷ Age., s. 107.

Bu yüzden Türklerin yaşayışından bahsettiği yerlerde sık sık onları Hristiyanlarla kıyaslar. Türklerin yaşam biçimini övmek ve Hristiyanların yaşam biçimiyle kıyaslamak, 16. yüzyıl Avrupa'sında Türkler hakkında yazılmış eserlerde sıklıkla görülen bir konu olmuştur. Söz konusu eserleri *Turcica* adlı eserinde inceleyen Carl Göllner, yazarların “Türklerin Avrupalılara kıyasla bazı açılardan örnek bir yaşam sürdüğü”²⁶⁸ konusunda hemfikir olduklarını belirtmiştir. Viyana’da verilen Türk vaazlarını inceleyen Emil Knappe ise, 16. yüzyıl vaazlarında Türklerin “ölçülü yaşamı” ile Hristiyan askerlerin “eğlenceleri” arasındaki karşıtlığın yer aldığını belirtmiştir.²⁶⁹ Örneğin 1530-1541 yılları arasında Viyana Piskoposu olan Johannes Fabri (1478-1541) bir vaazında şu yorumu yapmaktadır; “sarhoşluktan dolayı ayakta bile zor duranlar ayık [sarhoş olmayan] Türk’e karşı nasıl savaşıacak?”²⁷⁰ Andreae’nin, Türklerin şarap içmediğini övücü bir tonla söylemesi, dönemin din adamlarının içkiye karşı takındığı tutumla paraleldir. 16. yüzyılda yayımlanan birçok eserde içki tüketimi günah ve Türklere karşı savaşta başarısızlık sebebi olarak gösterilmiştir.²⁷¹ Andreae ise Türklerin şarap içmemesini överken, olumlu bir davranışın Türkler tarafından yapıldığını vurgulayarak Hristiyanları eğitmek istemektedir.

Yazarın Türklerin yaşayışının olumlu özelliklerini anlatmasının bir diğer amacı ise Hristiyanları, esir oldukları takdirde yaşayacaklarına hazırlamak ve Türklerin olumlu özelliklerinden etkilenip dinlerinden şüphe etmelerini engellemektir. Aynı şekilde Luther de *Türklere Karşı Ordu Vaazı* isimli eserinde Türklerin pek çok olumlu özelliğini saydıktan sonra, “Bu güzel şeyler Hristiyanlığın dışında ve karşısında olduktan sonra neye yarar?”²⁷² diyerek Hristiyanları, dinlerini esir olsalar dahi korumaları konusunda uyarmaktadır.²⁷³ Luther’in Türklerin olumlu özelliklerini anlatırken kullandığı betimlemeler Georg von Ungarn’ın kullandığı betimlemelerle benzerlik gösterir, Alman kültüründe Türk imgesini inceleyen Onur Bilge Kula da bu görüşe eserinde yer vermiştir.²⁷⁴ Georg’un seyahatnamesine bir önsöz yazan Luther, Georg’un anlatımından etkilendiğini kendisi de belirtmiştir.

²⁶⁸ Göllner, s. 300.

²⁶⁹ Emil Knappe, *Die Geschichte der Türkenpredigt in Wien*. Viyana, 1949, s. 24.

²⁷⁰ Johannes Fabri, *episcopi Viennensis...* 1537, s. 82a. Aktaran: Emil Knappe, s. 23.

²⁷¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Leyla Coşan, “16.-18. Yüzyıllar Arasında Almanya’da Alkol Sorunu ve Bunun Türk Savaşlarına Yansıması”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Nu. 26, (Bahar 2012), s. 1-18.

²⁷² WA 30 II, s. 190.

²⁷³ Ayrıntılı bilgi için bk. Kula, II, s. 85-107.

²⁷⁴ Kula, II, s. 98, 103.

Andreae'nin, "Türkiye'de uzun yıllar esir kalanlar da bu duruma şahitlik ederler; Türkler [dinle ilgili] her şeyi o kadar ciddi ve katı yapmaktadırlar ki, esirler Hristiyanlıktan şüphe etmeye başlarlar. Çünkü Türklerin ibadetinde her gün görülen disiplin, Hristiyanların ibadetinde görülmemektedir"²⁷⁵ sözleriyle bahsettiği esirlerden biri, yukarıda anılan Georg von Ungarn'dır. Andreae, Georg'un; "[Türklerin] keşişleri ve tarikat mensupları öyle dindar ve kutsal görünüyorlar ki onların insan değil gerçek melekler olduğunu düşünmek mümkündür"²⁷⁶ sözlerini alıntılamıştır. Georg (Namıdiğer Captivus Septemcastrensis), 1422 yılında bugünkü Romanya sınırları içinde doğmuş ve 1436-1438 yılları arasında bir tarihte, bir Türk seferi sırasında esir alınmıştır. 20 yıl civarı bir süre boyunca Türklerin arasında yaşamış olan Georg, 1458 yılında özgürlüğüne kavuşarak Roma'ya gitmiştir. 1480 yılında ise esir alınışını, esir olduğu süre boyunca yaşadıklarını, Türklerin adetlerini, yaşam tarzlarını anlattığı bir seyahatname kaleme almıştır. Bu eser 1530 yılında Almanca'ya çevrilmiş ve I. Viyana Kuşatması'nın etkisiyle pek çok baskı yapmıştır. Türklerin hem olumlu hem de olumsuz özelliklerine eserinde yer veren²⁷⁷ Georg'un, çoğu yerde Türklerden ve İslam'dan olumlu şekilde bahsetmesi ve neredeyse Müslüman olacağını itiraf etmesi Andreae'yi etkilemiş görünmektedir. Georg da eserinde, aynı Andreae'nin yaptığı gibi Hristiyanları, Türklerin dininin çekiciliğine karşı uyarmıştır.²⁷⁸

Andreae İslam'la ilgili yorumlarını pekiştirmek için Kur'an'dan alıntılara başvurur. İslam'daki yasak ve cezaları da yine Kur'an'dan alıntılarla anlatır. Şeytanın kendisini iyi göstermek isteyeceğini bu kısımda yeniden vurgulayan yazar, İslam'ın olumlu görünen yönlerinin şeytanın kandırmacası olduğunu iddia eder. Andreae düşüncelerini şu sözlerle ifade ediyor;

"Şeytan, şeytan olduğunu söylemez ve kendini ışık meleği gibi gösterir, Tanrı'ya küfretmek istemediğini, onu övmek istediğini söyler. Bu özenle hazırlanmış bir kandırmacadır

²⁷⁵ Andreae, s. 108-109.

²⁷⁶ Georg von Ungarn, *Tractatus de moribus, conditionibus et nequicia Turcorum*, Bölüm 16. Aktaran: Age., s. 107-108.

²⁷⁷ Bk. Leyla Coşan, "Der türkische Reisebericht Georgs von Ungarn und seine identitätsstiftende Funktion", Rainer Hillenbrand (ed.), *Erinnerungskultur: Poetische, kulturelle und politische Erinnerungsphänomene in der deutschen Literatur* içinde (21-35), Wien: Praesens Verlag, 2015, s. 28-31.

²⁷⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. Göllner, s. 12; Kula, I, s. 101-131; Leyla Coşan, "Georgius de Hungaria ve Türkler Hakkındaki Değerlendirmelerine Bir Bakış", Feruzan Gündoğar, Güler Mungan ve Cemal Yıldız (ed.), *Semahat Yüksel Armağan Kitabı* içinde (198-207), Ankara: Pegem Akademi, 2009, s. 198-207.

ve Türkler kendi dinlerinin doğru olduğu konusuna kendilerini fazlasıyla ikna etmiş durumdadırlar. Biri bir Türk’e ‘senin sözüm ona Tanrı’ya ibadetin aslında şeytana ibadettir’ dese Türk hemen kılıcını çeker ve onu birkaç parçaya böler. Çünkü Türk imansız değil inançlı olmak, Tanrı’nın düşmanı değil dostu olmak, dünyada en doğru inançlı ve Tanrı’nın en makbul topluluğu olmak ister”.²⁷⁹

Görüldüğü üzere Andreae Türklerin kandırıldığını, aslında Tanrı’ya inanmak isterken “şeytana ibadet ettiklerini” iddia eder ve esir Hristiyanları aynı kötü kaderden korumaya çalışır. Yazar hemen bu noktada derkenar olarak “Esir Hristiyanlar Türklerin yanında ruhları için büyük bir tehlike içindeler.”²⁸⁰ ifadesini kullanır. Esir Hristiyanların yaşadıkları, kilise tarafından Türklerin kötülüğünü vurgulamak için sık sık propaganda malzemesi olarak kullanılmış ve eserlere konu edilmiştir.²⁸¹ Andreae, Türkler arasında yaşamının hem maddi hem de manevi tehlikelerini anlatır. Vaazlarında sık sık vurguladığı bir nokta olan, manevi tehlikenin maddi tehlikeden daha büyük ve önemli olduğu konusunu, hem de son derece benzer cümlelerle anlatır; “Bir insanın malından ve mülkünden edilmesi, ebedî, dayanılmaz ve ağır bir esaret ve hizmet hâli içinde yaşaması şüphesiz büyük bir acı ve sefalettir, ancak sıradan Hristiyanların ebedî mutluluğunun karşı karşıya kaldığı tehlikeyle kıyaslanamaz”.²⁸²

Yazar, manevi tehlikenin biçimini de anlatma ihtiyacı hisseder. Derkenarda şöyle sorar; “Hangi nedenle bir Hristiyan Müslüman olur?”²⁸³ Andreae’ye göre bu sorunun cevabı şu şekildedir; Türklerin Hz. İsa’ya ve İncil’e karşı olmadığını gören²⁸⁴ Hristiyanlar, Türklerin Hristiyanları mağlup ettiğini de hesap ettiklerinde “eğer Hristiyanların inancı doğru olsaydı Tanrı Türkleri onlara musallat etmezdi, diye düşünür” ve “Türklerin ibadetinin Tanrı’yı daha çok hoşnut ettiği” sonucuna varabilir.²⁸⁵ Ayrıca Andreae maddi koşulların da bu süreçte etkili olduğunu belirtir. Müslüman olan veya Müslüman olmuş gibi görünen bir Hristiyan, diğer

²⁷⁹ Andreae, s. 109-110.

²⁸⁰ Age., s. 110.

²⁸¹ Göllner, s. 23.

²⁸² Andreae, s. 110. Ayrıca bk. Andreae’nin ikinci vaazı

²⁸³ Age., s. 111.

²⁸⁴ İslam’da Hz. İsa kendisine kitap verilen peygamberlerden biridir.

²⁸⁵ Andreae, s. 111.

esirlere göre daha rahat koşullara sahip olacaktır. Bu koşullardan etkilenip Müslüman olan esirlerin varlığı bilinmektedir.²⁸⁶

Andreae bu durumu “bir insanın yaşayabileceğı en büyük felaket”²⁸⁷ olarak tanımlar, çünkü burada tehlikede olan ebedi mutluluktur. Bu yüzden yazar Hristiyanları, esir düşen din kardeşleri için dua etmeye çağırır ve onlar için dua etmeyenlerin kendilerinin esir düşmesinin haksızlık olup olmayacağını dahi sorgular. Georg von Ungarn’ın eserinde de Türklerin zaferlerinin esir Hristiyanları kandırıp İslam’a geçmelerine sebep olduğundan bahsedilmektedir.²⁸⁸

İslam’ın iyi görünüşünün “altında gizlenen şeytani”²⁸⁹ anlatmak istediğini belirten yazar, Hristiyanlıkla ters düştüğü noktaları incelemeye başlar. Bunların başında İslam’da yer almayan Hz. İsa’nın Tanrı’nın oğlu olması ve teslis inancı gelmektedir. Yazar Hz. Muhammed’i ve Türkleri, bu iki konu sebebiyle “dinî meselelerde kaba ve dünyevi” düşünmekle itham etmektedir. Gerçek din olarak kabul ettiğı Hristiyanlığın teolojik inceliklerini anlamadıklarını düşünür. Teslis kavramının ise Yahudilere ve Türklere anlatılıp onlar tarafından bu kavrama inanılmasının mümkün olmadığını iddia etmektedir. Hz. Muhammed’in, Hz. İsa’nın Tanrı’nın oğlu olmadığını üç nedenle açıklamaya çalıştığını yazan Andreae, bu nedenleri çürütmeye ve insan ruhunun özellikleri gibi teolojik konuları anlatmaya yaklaşık on beş sayfa ayırır. Bu sayfalarda bizi ilgilendiren Andreae’nin Kur’an’ın kendi kendisiyle çeliştiğini ve yalanının ortaya çıktığını iddia etmesidir. Andreae bu uzun teolojik bölümden sonra beşinci vaazında teslis inancına daha fazla değineceğini açıklayarak vaazını noktalar.

3.3.5. Beşinci Vaaz²⁹⁰: “Teslisin, Mesih’in Tanrı’nın Öz Oğlu Olduğunun ve Gerçekten Çarmıha Gerildiğinin ve İnsan Soyunun Kurtuluşu İçin Öldüğünün Kanıtını İçerir”

Andreae bu vaazında teslis inancını, Hz. İsa’nın Tanrı’nın oğlu olduğunu, çarmıha gerildiğini ve öldüğünü hem Kitab-ı Mukaddes’ten hem de Kur’an’dan örneklerle kanıtlamaya

²⁸⁶ Kumrular, s. 341-351.

²⁸⁷ Andreae, s. 112.

²⁸⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. Kula, I, s. 119.

²⁸⁹ Andreae, s. 114.

²⁹⁰ Vaaz kitabın 132. ve 179. sayfaları arasında yer almaktadır.

çalışmıştır. Bunu yapmaktaki amacı Hristiyanları İslam’a geçmemeleri konusunda uyarmak ve dinlerini muhafaza etmelerini sağlamaktır. Bu nedenle yazar “İslam’ın yanlışlığına” odaklanır ve Hristiyanlıkla uyumsuz olduğunu anlatır. Kırk sekiz sayfa olan vaaz kitaptaki en uzun vaaz olma özelliğini taşır.

3.3.5.1. Vaazın İçeriği

Yazar vaazına İncil’den yaptığı bir alıntıyla²⁹¹ başlar. Bu kısımda Hz. İsa bir tapınakta bazı Yahudilerle konuşmaktadır. Yahudiler Hz. İsa’ya bir iblisin musallat olduğunu iddia ederler. Hz. İsa ise Tanrı’nın oğlu olduğunu söyler. Yahudiler onunla alay ederler ve onu taşlamaya kalkarlar. Hz. İsa bunun üzerine gizlenip tapınaktan çıkar.

Ayetleri yorumlayan Andreae, Katolikler ve Protestanlar arasındaki farkları anlatır. Daha sonra ise İslam’ın Hristiyanlıkla ters düşen yönlerini üç ana başlıkta, “Kur’an’ın Tanrı’ya üç sövgüsü” olarak inceler. Bu üç başlık sırasıyla şu şekildedir: 1. Kur’an’ın Hz. İsa’nın tanrılığını kabul etmemesi, yani teslis inancına karşı çıkması 2. Hz. İsa’ya ve Kutsal Ruh’a dua edilmesini küfür olarak görmesi 3. Hz. İsa’nın çarmıha gerilmediğini, onun yerine Yahuda’nın öldürüldüğünü söylemesi. Yazar vaaz boyunca bu üç nokta etrafında, Kur’an’dan ve Kitab-ı Mukaddes’ten alıntılar yaparak İslam’ı eleştirir. Ayrıca Hristiyanlığın bu konulardaki görüşlerini de anlatan yazar, Kur’an’ın hem Hristiyanlıkla hem de kendi kendisiyle çeliştiğini kanıtlamaya çalışır.

3.3.5.2. Vaazın Türk İmgesi Bakımından İncelenmesi

Andreae bu vaazında önceliği Kur’an’ı çürütme ve Hristiyanlığın doğruluğunu kanıtlama çabasına verdiği için, Türklere dair özel bir fikir belirtmemiş, ancak Hz. Muhammed’le ilgili “anlayışsız, kaba, Allahsız, dini meselelerde dünyevi şekilde düşünen”²⁹² gibi sövgü niteliği taşıyan söylemlerde bulunmuştur. Bu vaazda Türk kelimesi “herhangi bir Müslüman” anlamında kullanılmış, Türklerin özelliklerine dair bir yorum yapılmamıştır.

²⁹¹ Bk. **Kitab-ı Mukaddes**, Yuhanna Kitabı, 8:46-59.

²⁹² Andreae, s. 147, 153, 156, 160.

Dolayısıyla bu vaazın Türk imgesi bakımından incelenmesinin sonucunda, yazarın düşüncelerinden vaaza yansıyan bir imgeye rastlanmamıştır.

3.3.6. Altıncı Vaaz²⁹³: “Mesih’e Onur ve Biz Zavallı Hristiyanlara Teselli Veren, Tanrı’nın Dünyayı Yaratmasından Daha Büyük Bir Eseri Olan, Mesih’in Acıları ve Ölümü Hakkında”

Andreae bu vaazda özellikle Hz. İsa’nın acıları ve ölümü üzerinde durur. Bu kavramların gerçekliğini, insan ruhunu anlatarak kanıtlamaya çalışır. Söz konusu vaazın konumuz için önemi ise Andreae’nin ilk olarak bu vaazda Hristiyanlığın, Türklere ve Yahudilere nasıl anlatılması gerektiğinden bahsetmiş olmasıdır.

3.3.6.1. Vaazın İçeriği

Yazar vaazına İncil’in Matta Kitabı’ndan bir bölümü²⁹⁴ alıntılanarak başlar. Alıntılanan bölümde Hz. İsa’nın Kudüs’e girişi anlatılmaktadır. Hz. İsa Kudüs’e yaklaştığı sırada iki öğrencisini önlerine çıkan bir köye gönderir ve oradan bir eşek ve bir sığa alıp gelmelerini ister. Bu isteği yerine getirildikten sonra Hz. İsa sığanın üzerinde Kudüs’e girer. Bu sırada önünden ve arkasından yürüyen kalabalıklar tarafından övülmektedir.

Ayetleri açıklayan Andreae, Hz. İsa’nın krallığının dünyevi değil uhrevi olduğu yorumunu yapar. Hz. İsa’nın ölümünü vurgular ve onun ölümü aracılığıyla “günahlara, ölüme, şeytana, cehenneme ve sonsuz lanetlenmeye karşı zafer kazandığını”²⁹⁵ belirtir. Ayrıca bu bölümde Türklerin ve Yahudilerin Hz. İsa’nın ölümünü nasıl gördüklerini açıklar ve bu görüşleri çürütmeye çalışır.

Türklerin ve Yahudilerin nasıl ikna edilmesi gerektiğini değerlendiren yazar, vaazın büyük bölümünü, vaazın ana konusuyla bağlantılı olarak gördüğü insan doğasını anlatmaya ayırır. Daha sonra ise Hz. İsa’nın ölümünün Hristiyanlığın beş düşmanına karşı bir zafer olduğunu anlatır ve bu düşmanları tarif eder. Yazar sonuç kısmında Türkiye’deki Hristiyanların

²⁹³ Vaaz kitabın 179. ve 219. Sayfaları arasında yer almaktadır.

²⁹⁴ Bk. **Kitab-ı Mukaddes**, Matta Kitabı, 21:1-9

²⁹⁵ Andreae, s. 181.

unutulmaması gerektiğini hatırlatıp belki de onlar sayesinde Türklerin Hz. İsa'nın öğretisini öğrenebileceğini belirttikten sonra vaazını bir duayla sonlandırır.

3.3.6.2. *Vaazın Türk İmgesi Bakımından İncelenmesi*

Andreae vaaz boyunca Hz. İsa'nın acılarının ve ölümünün Türkler ve Yahudiler tarafından anlaşılmadığı ve bunların Türkleri ve Yahudileri “epey sinirlendirdiği”²⁹⁶ üzerinde durur. Bilindiği üzere İslam'da Hz. İsa'nın yerine Yahuda'nın çarmıha gerildiğine inanılır. Andreae'ye göre Türkler çarmıha gerilip ölmeyi Hz. İsa'ya yakıştıramazlar ve bir peygamberin sıradan bir suçlu gibi çarmıha gerilmesi Türkleri sinirlendirmektedir.²⁹⁷ Yazara göre Yahudileri sinirlendiren ise Hristiyanların çarmıha gerilmiş bir Tanrı'ya tapmalarıdır. Hz. İsa'nın acılarının ve ölümünün Hristiyanlar tarafından neden iyi bilinmesi gerektiğini Andreae şu sözlerle açıklamaya çalışır:

“Türkler bir mandıraya, köye veya şehre, kontluğa veya prensliğe değil, aksine birkaç güçlü krallığa hükmetmektedirler. Onlar bugün öyle güçlü bir iktidara sahiptirler ki, yeryüzünün büyük bölümü onların hâkimiyeti altındadır. Ayrıca hepsi efendimiz Mesih'in ölümünü inkâr ederler. Hristiyanlara karşı sürekli zafer kazandıkları için, biz Hristiyanlar bu meseleleri kalbimizde sağlam bir şekilde korumalıyız.”²⁹⁸

Yazar bu sözleriyle Türkleri bir kez daha güçlü ve kudretli bir düşman olarak tanımlamaktadır. Türklerin Avrupa'da gerçekleştirdiği fetihler, pek çok Avrupalı din adamı ve düşünürün Türklerin gücü konusunda yurttaşlarını ve dindaşlarını uyarmayı kendilerine görev edinmesine sebep olmuştur. Bu düşünürlerden biri de Sebastian Brant'tır (1457-1521). Hümanist bir yazar olan Brant, 1494 yılında yayımladığı *Das Narrenschiff* adlı ünlü eserinde Türklere de yer vermiş, onların gücünden ve pek çok bölgeyi ellerinde tutmalarından bahsetmiş ve Almanları bu güce karşı uyarmıştır.²⁹⁹ Protestan din adamları Heinrich Efferhen³⁰⁰, Andreas

²⁹⁶ Age., s. 182, 218.

²⁹⁷ Age., s. 182.

²⁹⁸ Age., s. 184.

²⁹⁹ Sebastian, Brant, *Das Narrenschiff*. Quedlinburg und Leipzig: Basse, 1839, s. 256-262. Ayrıca bk. Kula, II, s. 206-208.

³⁰⁰ Coşan, *Tanrım Bizi Türklerden Korumalıyız*, s. 237.

Osiander³⁰¹ ve yine Brant gibi bir yazar olan Ulrich von Hutten³⁰² (1488-1523) da Türklerin gücünü vurgulamış ve Almanları bu güce karşı uyarmıştır.

Ayrıca Andreae'nin, Türklerin sürekli zafer kazanmasının Hristiyanların inancını tehdit ettiğini düşündüğü de görülmektedir. 4. vaazda daha ayrıntılı bir şekilde incelendiği üzere, yazar Georg von Ungarn'ın yorumlarından etkilenmiş görünmektedir. Bu yüzden Hristiyanları, Türklerin gücüne karşı dinlerine sahip çıkmaları konusuna uyarır.

Yazara göre Türkler ve Yahudiler Hz. İsa'nın günahsız bir insan olarak neden acı çekip öldüğünü anlamazlar çünkü onların “bir mantık kuralı vardır” ve bu kurala göre “günahı işleyen insan kendisi tövbe etmek zorundadır”.³⁰³ Bu yüzden Andreae'ye göre onları ikna etmek zor bir iştir ancak bu kural çürütüldüğünde “Türkler ve Yahudiler de uhrevi mutlulukları için efendimiz İsa Mesih'in ne kadar önemli olduğunu, o olmadan mutlu olmanın imkânsız olduğunu fark etmeleri gerekir”.³⁰⁴ Burada Andreae'nin Türklerin ikna edilebileceğine dair düşünceleri ilk defa ortaya çıkmaktadır. Aynı düşüncelere Luther'in de sahip olduğu bilinmektedir. Luther, 1529 tarihli *Türklere Karşı Ordu Vaazı* isimli eserinde bu fikrini şu şekilde ifade etmiştir; “Türkler Hristiyanların tevazu, sabır, inançlılık, çalışkanlık gibi Türkleri geride bırakan özelliklerini gördüğünde, belki de pek çoğu dinini değiştirecektir”.³⁰⁵ Luther, 1542 yılında Almancaya çevirdiği *Kur'an'ın Çürütülmesi* (Alm. Verlegung des Alcoran) eserinin önsözünde ise Türklerin dinini değiştirmeyi mümkün görmemektedir, bunun sebebi olarak Türklerin inanç konusunda dikbaşlı olmalarını gösterir.³⁰⁶ Andreae ise 1568 yılında yayımlanan işbu eserde görüldüğü üzere, Luther'in fikrini değiştirmesinden uzun süre sonra dahi Türklerin dinini değiştirme fikrini mümkün görmektedir.

Yazar bu noktadan vaazın son kısımlarına kadar Türklerden fazla bahsetmez. Sonuç bölümünde ise Türklerin ve Yahudilerin Hz. İsa'nın ölümü konusunda haksız olduğunu bir kez daha vurgular ve “[onların] sinirlenmesine veya utanmasına sebep yok, bunun yerine bu ölümü

³⁰¹ Kula, III, s. 21.

³⁰² Kula, II, s. 146-148.

³⁰³ Andreae, s. 192.

³⁰⁴ Age., s. 193.

³⁰⁵ WA 30, II, s. 195. Ayrıca bk. Göllner, s. 217.

³⁰⁶ Rudolf Pfister, “Reformation, Türken und Islam”, *Zwingliana*, 1956, Bd. X, Heft 6, <http://www.zwingliana.ch/index.php/zwa/article/view/1214/1124> (29 Mart 2020), s. 366.

kutlamalı ve sevinmeliler”³⁰⁷ cümlesini kullanır. Andreae’nin burada utanmaktan söz etmesinin sebebi, Yahudilerin Hz. İsa’yı çarmıha gerdiklerinden dolayı utandıklarını düşünmesindendir.

Türkiye’deki Hristiyanların unutulmaması gerektiğini de vurgulayan yazar onlar hakkında, “inançlarında ısrar etsinler ve zavallı Türklerin anlayışsızlığını kırsınlar, böylece [Türkler] İsa’yı öğrenmeyi bilsinler ve Tanrı’nın adı Türkler, Yahudiler ve dinsizler arasında doğru bir şekilde bilinsin [...]”³⁰⁸ ifadelerini kullanır. Andreae’nin Türkleri zavallı olarak tanımlaması negatif bir anlam taşıyor gibi görünebilir, ancak kendisi kitabın bu bölümüne kadar zavallı kelimesini yalnızca Hristiyanları tanımlayan bir sıfat olarak kullanmıştır. Hristiyanlar için kullanıldığında Türkler karşısında çektikleri acıları vurgulayan bu sıfat, Türkler için kullanıldığı bu cümlede yanlış bir dine inanıp cehenneme mahkûm olacak bir halkı tanımlama görevi görür. Hristiyanlar zavallı olarak tanımlandıklarında bunun sebebi dünyevidir, yani Türkler karşısında savaşlarda kaybedip fiziksel olarak acı çekmeleridir. Ancak Andreae’nin Türkleri zavallı olarak tanımlamasının nedeni dünyevi sebepler değildir. Türklerin dünya işlerinde yetenekli olduğunu daha önce de belirten yazar, Hristiyan olmamaları dolayısıyla “sonsuz lanetle” cezalandırılacaklarını vurgulamak için bu saptamayı yapar.

3.3.7. Yedinci Vaaz³⁰⁹: “Neden Tanrı Türklere Hristiyanlar Karşısında Uzun Süren ve Kalıcı Bir Zafer Bahşetmiştir?”

Andreae bu vaazında Türklerin Hristiyanlar karşısında kazandığı zaferlerin sebebini Kitab-ı Mukaddes’e dayanarak açıklamaya çalışır. Vaazında Kitab-ı Mukaddes’ten pek çok alıntı yaparak Türklerin Hristiyanlarla savaşı ile Kitab-ı Mukaddes’te yer alan savaşlar arasında bağlantı kurar. Bu tür savaşın sebebini putperestlik olduğu sonucuna varan Andreae, putperestliğin bariz ve anlaşılması zor olarak ayırdığı iki türüne değinir, ki bu iki tür putperestlik sekizinci vaazın konusunu oluşturacaktır. Yazar hemen her vaazında olduğu gibi bu vaazında da Hristiyanları, Türklerin dinine geçmemeleri konusunda uyarır ve Türklerin dininin çekici görünebilecek noktalarının “gerçek yüzünü” ortaya koymaya çalışır.

³⁰⁷ Andreae, s. 218.

³⁰⁸ Age., s. 218-219.

³⁰⁹ Vaaz kitabın 219. ve 251. sayfaları arasında yer almaktadır.

3.3.7.1. *Vaazın İçeriği*

Andreae vaazına İncil'in Yuhanna Kitabı'nın 16. bölümünden yaptığı bir alıntıyla başlar. Söz konusu bölümde Hz. İsa havarilerine Tanrı'nın yanına gideceğini ve kısa süre sonra onların yanına geri döneceğini anlatmaktadır. İsa havarilerine önce kederlenecek, sonra ise sevineceksiniz der. Onlar ağlayıp yas tutarken, dünya sevinecektir.

Hz. İsa'nın bu konuşmasını kısaca yorumlayan Andreae, onu “Mesih'in teselli vaazı”³¹⁰ olarak adlandırır ve önceki vaazı kısaca özetledikten sonra yedinci vaazın ana konusu olan, Türklerin zaferlerinin sebebini incelemeye başlar. Yazar öncelikle durumu tahlil eder. Hristiyanların Türkler karşısındaki durumunu ve savaşın türünü açıklar; inceleyeceği savaş türü “inançsızların inançlılara karşı” sürdürdüğü savaştır. Andreae daha önce bazı vaazlarında rastlandığı gibi Türklerle ilgili toplum arasındaki bazı düşüncelere de kısaca yer verdikten sonra sık sık yaptığı üzere esir Hristiyanların durumundan bahseder. Yazar vaazın 6. kitabın ise 225. sayfasında “İnançsızlarla inançlıların savaşının” ana sebebini incelemeye tam anlamıyla başlar. Savaşın sebebini Kitab-ı Mukaddes'te arayan Andreae, sık sık Tevrat ve İncil'e göndermeler yapar ve Hristiyanlarla Türkler arasındaki savaşı Kitab-ı Mukaddes'te geçen savaşlarla kıyaslar.

Bu kıyasların sonucunda yazar savaşın sebebini putperestlik olduğunu açıklar. Açık putperestlik ve anlaşılması zor putperestlik şeklinde bir ayrıma giden Andreae, Kitab-ı Mukaddes'ten örneklerle bunları açıklar ve papalığı da anlaşılması zor putperestlikle suçlar. Bu iki putperestlik türünü sekizinci vaazda çok daha ayrıntılı bir şekilde incelemiş olan yazar, vaazını Hristiyanların papalıktan kurtulmasını dileyerek sonlandırır.

3.3.7.2. *Vaazın Türk İmgesi Bakımından İncelenmesi*

Altıncı vaazı özetlediği kısımda Andreae, Türklerin “din düşmanı” vasfına tekrar değinir. Türkler, Hristiyanların inancını “hem reddederler hem de Hristiyanların inancına sövüp onu aşağılarlar”.³¹¹ Yazar Türkleri, Hristiyan inancını aşağılayan kâfirler olarak görmektedir. Her vaazında Türkleri düşman olarak niteleyen Andreae, “din düşmanı ve inanca söven Türk”

³¹⁰ Age., s. 220.

³¹¹ Age., s. 222.

imgesini zihinlere kazımak istemektedir. Bunu yapmasının sebebi, düşman imgesini kullanarak Hristiyanları tövbeye yöneltmek istemesidir. Yaratılan Türk imgesini kullanarak Hristiyanları düzene sokma çabası bu yüzyılda diğer Protestan vaizlerinde de rastlanılan bir olgudur.³¹²

Aynı sayfada Andreae, Hristiyanlar ile Türkler arasındaki savaşın durumunu tarif ederken Türklerin elinde tuttuğu gücün büyüklüğünü şu iki cümleyle anlatır; “Ne yazık ki, Türk’ün çok yıllardır Hristiyanlara karşı büyük talihe sahip olduğunu, toprak üstüne toprak fethederek hâkimiyeti altına aldığına şahit oluyoruz” ve “[Türk] bir kere eline geçirdiği yeri elinde tutuyor ve ilerlemeye devam ediyor, kimse ne zaman duracağını bilmiyor”.³¹³ İlk alıntıda Türklerin başarısının talihli olmalarına bağlandığı görülmektedir, o talihi Türklere veren ise Tanrı’dır. Andreae, dünyevi güce inanmamaktadır. Yazara göre, Türkler, fetihlerini etkili bir devlet ve ordu düzeni sayesinde, tarihsel şartların uygunluğu sebebiyle gerçekleştirmezler. Türklerin galibiyetinin sebebi Hristiyanların günahları sebebiyle cezalandırılmalarıdır. Türklerin günahların cezası olarak Tanrı tarafından gönderilmesi olgusu, hem Protestan hem de Katolik din adamlarının Türklerle ilgili yazdığı metinlerde sıklıkla yer alır.³¹⁴ Hümanist kişiliğiyle tanınan Erasmus von Rotterdam (1466-1536) dahi Türkleri Tanrı’nın cezası olarak görmekten geri kalmamıştır.³¹⁵

Yazarın vaazlarında sık sık değindiği düşüncelerin başında gelen “Türk tehlikesinin uzakta olmadığı” konusu bu vaazda da kendini gösterir. Andreae, yeniden tehlikeden uzakta yaşadığını düşünen Hristiyanları uyarır; “Bugün onun [Türk’ün] hâkimiyeti altında olanlar kısa süre öncesine kadar onun pek uzağındaydılar, aynı bugün bizim olduğumuz gibi ve ondan ya bizim kadar az ya da bizden daha da az korkuyorlardı, buna rağmen o [Türk], onların efendisi oldu”³¹⁶, bu sözleriyle Andreae cemaatini, ilk paragrafta belirtildiği gibi, Türk tehlikesine karşı ciddiyete, tövbeye ve günahkâr yaşam biçimini bırakmaya davet etmektedir.

³¹² Susan R. Boettcher, “German Orientalism in the Age of Confessional Consolidation: Jacob Andreae’s Thirteen Sermons on the Turk, 1568”, *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East*, Vol. 38, No. 2, (2014), s. 102-115. Ayrıca bk. Grimmsmann, s. 19-20.

³¹³ Andreae, s. 222.

³¹⁴ Göllner, s. 176.

³¹⁵ Rudolf Pfister, “Reformation, Türken und Islam”, *Zwingliana*, 1956, Bd. X, Heft 6, <http://www.zwingliana.ch/index.php/zwa/article/view/1214/1124> (8 Mayıs 2020), s. 349-350. Aktaran: Age., s. 183.

³¹⁶ Andreae, s. 222-223.

Hristiyanlar arasında ortaya çıkan bazı şüphelere de yer veren yazar, “Türk’ün inancı doğru olmasaydı, Tanrı onu zavallı Hristiyanlarına musallat etmezdi”³¹⁷ şeklinde düşünen insanların olduğunu ve Türklerin de bu düşünceleri Hristiyanları dinden uzaklaştırmak için kullandığını belirtmiştir. Türklerin zaferlerinin Hristiyanlar arasında dinlerine dair şüphe uyandırması konusu 1481 yılında yayımlanan Georg von Ungarn’ın eserinde dahi işlenmiştir.³¹⁸ Andreae, Türklerin Hristiyanları dinlerinden uzaklaştırmak için kullandığı sözlerle birkaç örnek vermeyi de ihmal etmemiştir, ona göre Türkler Hristiyanlara bu sözlerle saldırırlar;

“Eğer sizin Hristiyan inancınız doğruysa neden sizin çarınha gerilmiş Tanrı’nız yardımınıza koşmuyor?”³¹⁹,

“Tanrınız nerede? Verdiği sözler nerede? [...] siz uzun zamandır dua etmektesiniz ancak durumunuz düzelmedi, hâlâ köle ve esir durumundasınız [...] Mesih size yardım etmiyor, o yüzden kabul etmelisiniz ki inancınız yanlış ve haksızdır”³²⁰,

“Siz Hristiyanlar bize direnmiyor, aksine alay ve aşağılamalarımıza maruz kalıyorsunuz”.³²¹

Yazara göre bu sözlerin bir Hristiyan üzerinde yarattığı etki, söz konusu Hristiyan’ın inancının durumuna bağlıdır. İnancı sağlam olanlar incinmekle kalırken inancı sağlam olmayanlar etkilenip dinden çıkabilirler. Görüldüğü üzere Andreae konuyu yeniden esir Hristiyanların durumuna bağlamıştır ve ayrıca derkenarda da esir Hristiyanların tehlikede olduğunu bir kez daha okuyucuya bildirmiştir. Andreae’den yapılan yukarıdaki alıntılarda vücut bulmuş olan, dine söven, kâfir Türk imgesi, Fatih Sultan Mehmet’in ölümünden (1481) sonra metinlerde daha az yer bulmaya başlamış, ancak Mohaç Savaşı (1526) ve I. Viyana Kuşatması (1529) gibi önemli olaylardan sonra tekrar gündeme gelmiştir.³²² Pek çok din adamı Türklerin din düşmanı olduğunu vurgulamıştır. Örneğin Andreae’nin de etkilendiği bir isim olan Luther, *Türklere Karşı Ordu Vaazı* isimli vaazında, “[Türkler] Hristiyanlığı sadece

³¹⁷ Age., s. 223.

³¹⁸ Kula, I, s. 119.

³¹⁹ Andreae, s. 223.

³²⁰ Age., s. 223.

³²¹ Age., s. 223.

³²² Göllner, s. 23.

reddetmezler, ayrıca ona söver ve onu aşağılarlar”³²³ sözleriyle Türkleri dini aşağılayan kâfirler olarak tanımlar. Bir başka örnek ise Katolik din adamı Valentin Leucht’tur (1550-1619). Leucht, 1595 yılında yayımladığı *Ezelî Düşman Türklere karşı Hristiyanca bir Uyarı ve Tövbe Vaazı* adlı eserinde Türklerden “Hristiyan inancına ve kilisesine söven, onu aşağılayan ve onunla alay eden dinsiz kâfir”³²⁴ olarak bahsetmektedir.

Andreae vaazında sebebini inceleyeceği savaşın “Tanrı’nın halkıyla savaşan ve zaferi elinde tutan inançsızların sürdürdüğü savaş”³²⁵ olduğunu belirtmektedir. “Savaşın sebebi nedir?” sorusunun cevabını ise kutsal metinlerde aramak gerektiğini savunur; “Bu soruya doğru ve detaylı bir cevabı Tanrı’nın sözünden almalıyız ki, ona [Türk’e] karşı nasıl davranmalı ve ne yapmalıyız öğrenelim ve bu ağır boyunduruk hiçbir zaman boynumuza gelmesin”.³²⁶ Yazar Türklerin hâkimiyetini “ağır boyunduruk” olarak tanımlamaktadır. Satır arasında Türk’ün yönetiminin istenecek bir şey olmadığını da böylece tekrar vurgulamış olur.

Yazar, Kitab-ı Mukaddes’ten pek çok örnek kullanır ve söz konusu örneklerdeki savaşlarla, Türklerle Hristiyanlar arasındaki savaşlar arasında paralellik kurmaya çalışır. Bu örneklerde halklar putperestlikleri, dinsizlikleri ve günahkârlıkları dolayısıyla cezalandırılmaktadırlar. Halklara verilen cezanın biçimi ise inançsızların onlara savaş açması şeklindedir. Andreae’ye göre Tanrı hükümdarları cezalandırmak isteseydi bunu yalnızca onların etkileneceği şekilde yapardı, dolayısıyla “savaş ülkelere cezadır” yorumunu getirir, çünkü savaştan ülkenin tamamı etkilenmektedir.³²⁷

Asur Kralı Şalmaneser’in İsrail halkını Asur’a sürmesi, Babil Kralı Nebukadnezar’ın Kudüs’e girip pek çok yeri ateşe vermesi, surları yıktırması ve halkın çoğunu sürgün etmesi, Titus Flavius Vespasianus’un Kudüs’ü yaktırması ve sonucunda Kudüs’te yaşayanların açlık ve hastalık çekmesi örnekleri Andreae tarafından inançsızlarla inançlılar arasındaki savaşa örnek olarak kullanılır.³²⁸ Yazara göre inançsız Asurlular, Babilliler ve Vespasianus emrindeki

³²³ WA 30 II, s. 191.

³²⁴ Valentin Leucht, *Wieder den Erbfeindt, den Türcken, ein christliche Warnung und Bußpredigt*, Meyntz: Heinrich Breem, 1595, s. 65.

³²⁵ Andreae, s. 226.

³²⁶ Age., s. 225.

³²⁷ Age., s. 230.

³²⁸ Şalmaneser için bk. *Kitab-ı Mukaddes*, 2. Krallar Kitabı, 17. Nebukadnezar için bk. *Kitab-ı Mukaddes*, 2. Krallar Kitabı, 25.

Romalılar nasıl Tanrı tarafından günahkâr İsrailileri cezalandırmak için gönderildiyse, “inançsız Türkler” de günahkâr Hristiyanları cezalandırmak için gönderilmiştir. Hristiyanlığın kutsal metinlerinde yer alan kavramların Türklere uyarlanması, Türklerle ilgili eserlerde bir propaganda tekniği olarak kullanılagelmiştir.³²⁹ Andreae, Tevrat ve İncil’den yaptığı alıntılarla, Türklerin “Tanrı’nın cezası” olarak gönderildiği tezini güçlendirmeye çalışmaktadır. Benzer şekilde Valentin Leucht, Türkleri, Asurlularla bir tutmuş ve Hristiyanları cezalandırmak için gönderildiklerini ifade etmiştir.³³⁰ Viyana Piskoposluğu yapmış olan Johann C. Neubeck (1545-1594) ise Türklerle ilgili yazdığı iki zafer ve şükür vaazından oluşan eserinde, Tevrat’tan alıntı yaparak, Asurluların Tanrı’nın değneği ve sopası olduğunu³³¹, Türklerin de aynı şekilde Tanrı’nın kırbacı ve sopası olduğunu belirtmektedir.³³² Son olarak Martin Luther, esir Hristiyanları avutmak için Tevrat’tan pek çok örneğe başvurarak, Tevrat’taki Yahudilerle esir Hristiyanların durumunun benzerliğine dikkat çeker. Yahudileri esir alanlar Asurlu ve Babillilerdir, Hristiyanları esir alanlar ise Türkler.

İncelediği olaylardan Türklerin, Tanrı tarafından Hristiyanlar üzerine gönderilmesinin başlıca sebebinin “putperestlik ve yanlış ibadet” olduğu çıkarımını yapar. Dolayısıyla Andreae, yeniden Türkleri “Tanrı’nın cezası” olarak adlandırmış olur. Daha önceki vaazlarında Türklerin Hristiyanlar üzerine gönderilmesine sebep olarak günahları gören Andreae, bu vaazında daha çok putperestlik üzerinde durmuş ve Katolik Kilisesi’ni suçlamıştır. Ona göre Katolik Kilisesi’nin dindar görünümünün altında “korkunç bir putperestlik”³³³ yatmaktadır. Yazar bir sonraki vaazını putperestliğin incelenmesine ayırdığı için, 8. vaazın incelenmesinde bu konuya daha detaylı değinilecektir.

³²⁹ Kocadoru, s. 168-172.

³³⁰ Leucht, s. 34.

³³¹ Bk. **Kitab-ı Mukaddes**, Yeşaya, 10.

³³² Johann C. Neubeck, **Zwo Christliche Sieg und LobPredigten wegen etlich ansehlicher Victorien wider den Türcken Anno Domini 1593**, Wienn: Leonhard Formica, 1594, s. 62.

³³³ Andreae, s. 249.

3.3.8. Sekizinci Vaaz³³⁴: “Açık ve Gizli Putperestlik Hakkında: Tanrı Onlar Yüzünden Türk’ü Zavallı Hristiyan Dünyasını Yok Etmesi İçin Göndermiştir”

Önceki vaazda geçen açık ve gizli putperestlik kavramı, bu vaazda ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Vaazın neredeyse tamamı Katolik Kilisesi ve papalığı eleştirmeye ayrılmıştır. Türklerin ceza olarak gönderilmesinin sebebi olarak gösterilen papalık, putperestlikle suçlanmaktadır.

3.3.8.1. Vaazın İçeriği

Vaaz İncil’in Yuhanna Kitabı’ndan bir alıntıyla başlar.³³⁵ Alıntılanan kısımda, Hz. İsa, Tanrı’nın yanına gideceğini ve Kutsal Ruh’u Hristiyanlara göndereceğini anlatmaktadır. Alıntıyı yorumlayan Andreae, Kutsal Ruh’un görevinin “dünyayı günahlarından dolayı cezalandırmak”³³⁶ olduğunu belirtir.

Önceki vaazı özetleyen Andreae, Tanrı’nın insanları savaşla cezalandırmasının sebebinin putperestlik olduğunu yinelemiştir. İsrail ve Yahuda Krallıklarındaki putperestliğin Asurlular ve Babillilerle cezalandırılması örneğini kullanan yazar, Türklerin de aynı onlar gibi “kalıcı zafer ve ilerleyişe”³³⁷ sahip olduğunu söyler. Andreae’ye göre, “aynı putperestliğin Hristiyanlıkta da mevcut olup olmadığının ve o putperestliğe nasıl karşı konacağının incelenmesi, Hristiyanlığa, Tanrı’nın sopası Türkler karşısında yardımcı olacaktır”.³³⁸

Putperestliği papalıktan başlayarak inceleyeceğini belirten yazar, açık ve gizli olmak üzere iki tür putperestlik olduğunu yineler. Andreae on beş sayfa boyunca papalığın açık putperestliğini inceler. Katolik Kilisesi’nde, azizlerden yardım istemek, Hz. Meryem’den yardım istemek ve “Prozession” adı verilen; bazı günlerde yapılan dinî yürüyüş ve geçitleri

³³⁴ Vaaz kitabın 251. ve 290. sayfaları arasında yer almaktadır.

³³⁵ Bk. **Kitab-ı Mukaddes**, Yuhanna Kitabı, 16:5-15.

³³⁶ Andreae, s. 252.

³³⁷ Age., s. 256.

³³⁸ Age., s. 256.

eleştirir ve açık putperestlik olarak adlandırır.³³⁹ Andreae, dinî yürüyüş ayininin³⁴⁰ “özellikle Hristiyanlığın ezeli düşmanı Türkler kıpırdanmaya başladığında”³⁴¹ yapıldığını belirtir.

Daha sonra gizli putperestliği incelemeye başlayan Andreae, “Papalığın putperestliği, bütün Yahudi ve kâfir putperestliklerinden büyüktür”³⁴² yorumunu yapar. Yazar bu noktadan vaazın sonuna kadar Katolik Kilisesi’nin gerçekleştirdiği kudas ayininin bazı inceliklerini eleştirir. Andreae hem açık hem de gizli putperestliği eleştirirken kutsal metinlerden sık sık alıntı yapmış ve tezlerini bu şekilde sağlamlaştırmaya çalışmıştır.

Vaazın son iki sayfasında, vaaz boyunca anlattığı iki tür putperestlikten dolayı Türklerin ceza olarak gönderildiğini vurgular. Vaazın sonuna koyduğu duada, halkın putperestliği idrak edip tövbe etmesini ve bunun sonucunda Tanrı’nın merhametiyle onları düşmanların elinden kurtarmasını ister.³⁴³

3.3.8.2. Vaazın Türk İmgesi Bakımından İncelenmesi

Vaazının büyük bölümünü papalığın putperestliğini incelemeye ayıran yazar, Türklerin talihi ve zaferlerinden söz konusu putperestliği sorumlu tutar. Sayfalar boyunca papalığın açık ve gizli putperestliğini inceledikten sonra “Türk’ün Hristiyanlara karşı zafer kazanmasına şaşmamalı”³⁴⁴ yorumunu yapar.

Andreae, “Türkler her karşımıza çıktığında onun karşısına şeytanla çıkıyoruz”³⁴⁵ sözüyle papalığın yaptırdığı ayinleri şeytanî olarak gördüğünü vurgular. Bunun “Türk’e kapıyı açmak”³⁴⁶ olduğunu belirtir, yani putperestlik Tanrı’nın cezasına yol açmaktadır.

Pek çok Protestan ve Katolik din adamının, Türklerin “Tanrı’nın cezası” olması konusunda hemfikir olduğu görülmektedir. Türk duaları üzerinde çalışmış bir Protestan teolog olan Carl Johann Cosack’a (1813-1868) göre, Katolikler Türkleri reform hareketlerinin cezası

³³⁹ Lüteryan inancında bu cümlede adı geçen ayinler “yanlış ibadet” olarak değerlendirilir.

³⁴⁰ Alm. Prozession

³⁴¹ Andreae, s. 267-268.

³⁴² Age., s. 280-281.

³⁴³ Age., s. 290.

³⁴⁴ Age., s. 289.

³⁴⁵ Age., s. 289.

³⁴⁶ Age., s. 289.

olarak görmekteyken, Protestanlar genel olarak Türklerin ve papalığın zulmü arasında bir bağ olduğunu düşünmüşlerdir.³⁴⁷ Bununla beraber, Protestanlar da -aynı Andreae'nin yaptığı gibi- pek çok eserde papalığın din dışı eylemlerinin ve Protestanlara karşı yaptığı kovuşturmanın, Tanrı'nın gazabını uyandırıp Türklerin ceza olarak gönderilmesini sağladığını savunmuşlardır.

Önde gelen Protestan reformculardan olan Philipp Melanchthon, Türklerin, Katolik Kilisesi'nin yanlış eylemlerinin cezası olarak gönderildiği fikrindedir.³⁴⁸ Türk vaazları yayımlamış olan Protestan din adamları Johannes Lauchius³⁴⁹ (Lauch) ve Georg Mylius³⁵⁰ (1548-1607) da Türklerin ceza olarak gönderilmesinden papalığı sorumlu tutmuşlardır. Aynı şekilde Martin Luther de Katolik piskopos ve papazların Protestanlara yaptıkları yüzünden "Almanya'nın Tanrı'ya bir bedel ödeyeceğini", yani kısaca cezalandırılacağını yazmaktadır.³⁵¹

Katolik tarafında ise reform hareketini, Türklerin ceza olarak gönderilmelerine veya savaşlarda başarılı olmalarına bağlayan isimlerden bazıları şöyledir; Friedrich Nausea³⁵² (1480-1552), Johannes Eck³⁵³ (1486-1543), Michael Anisius³⁵⁴ ve Augustin Naser³⁵⁵.

Dönemin Avrupa'sında Türklerle ilgili eserler vermiş olan yazarlar, eserlerinde yer verdikleri Türk karşıtı propagandayı dinî ve politik mücadelelerde güç kazanmak amacıyla kullanmışlardır.³⁵⁶ Hem Katolikler hem de Protestanlar, Türklerin başarılarını kendi çıkarlarına göre yorumlamışlardır.³⁵⁷ Andreae'nin bu vaazda yaptığı da bundan farklı değildir. Yazarın tezi, papalığın putperestlik yaptığı ve bunun sonucunda da Türklerin ceza olarak Hristiyanların

³⁴⁷ Carl Johann Cosack, *Zur Geschichte der evangelischen ascetischen Literatur in Deutschland ein Beitrag zur Geschichte des christlichen Lebens wie zur Cultur- und Literaturgeschichte*, Basel: Ferd. Riehm., 1871, s. 165. Ayrıca bk. Coşan, *Tanrım Bizi Türklerden Korumu*, s. 86.

³⁴⁸ *Corpus Reformatorum*, Bd. 21, s. 869. Aktaran: Manfred Köhler, *Melanchthon und der Islam*, Leipzig: Leopold Klotz, s. 81.

³⁴⁹ Johann Lauch, *Ein und Dreißig Türcken Predigten, über das 38. und 39. Capitel des H. Propheten Ezechielis*, Laugingen: Leonhart Reinmichel, 1599, önsöz.

³⁵⁰ Georg Mylius, *Zehen Predigten von Türcken*, s. 64.

³⁵¹ WA 30 II, s. 161. Ayrıca bk. Helmut Lamparter, *Luthers Stellung Zum Türkenkrieg*, Reutlingen: Uni. Tübingen, 1940, s. 16-17.

³⁵² Knappe, s. 28. Eserin adı: *Homiliatica pro salutatione angelica adversum schismaticos Apologia* (1537)

³⁵³ Göllner, s. 196. Eserin adı: *Sperandam esse in brevi victoriam adversus Turcam* (1532)

³⁵⁴ Göllner, s. 197. Eserin adı: *Siben Catholische Predigen* (1599)

³⁵⁵ Coşan, *Tanrım Bizi Türklerden Korumu*, s. 250-254. Eserin adı: *Eine neue Catholische Predig. Auff des Türcken Niederlag, mit hülff Gottes, durch den dreyfachen heiligen Catholischen Bundt, beschehen*. (1572)

³⁵⁶ Karl Vocelka, "Die Osmanen in der Propaganda der Frühen Zeit", *Der Zusammenstoss Mitteleuropas mit der Türkei und die Kämpfe der Balkanvölker gegen die Osmanenherrschaft 15-18. JHR*, Wien: Bulgarisches Forschungsinstitut in Österreich, 20-21 Kasım 1979, s. 50-51. Aktaran: Kocadoru, s. 154.

³⁵⁷ Kocadoru, s. 157.

üzerine gönderildiğidir. Yedinci vaazda Türklerin, Hristiyanlığa ceza olarak gönderilmesi konusunu işleyen yazar, bu vaazda ise cezanın sebebi olarak gördüğü papalığa büyük bir yer ayırmıştır. Bunu yapmasının sebebi, halkı Protestanlığın gerçek Hristiyan inancı olduğuna ve papalığın Hristiyanlığa zarar verdiğine ikna etmek istemesidir.

3.3.9. Dokuzuncu Vaaz ³⁵⁸ : “Doğru İnancı Hristiyanların Manevi Fikri Hakkında, Ki Onlar Buna Dayanarak Gerçek Hristiyan İnancına Karşı Olan Bütün Dinleri Lanetlerler”

Önceki bölümde belirtildiği üzere Andreae, sekizinci vaazda papalığın putperestliğini enine boyuna incelemiştir. Papalığı bu şekilde yargılamasının doğurabileceği tepkileri öngören Andreae, dokuzuncu vaazda kendisini haklı çıkarma çabası sergilemiştir. Yazar gerçeği yalnızca Tanrı'nın bilebileceği ve Hristiyanların birbirini yargılamaması gerektiği gibi düşünceleri eleştirmiş ve vaizlerin görevleri üzerinde durmuştur. Yazara göre vaizin görevi, kimlerin doğru, kimlerin yanlış yolda olduğunu tespit ederek, öğüt ve eleştiriler yoluyla onları düzeltmektir.

3.3.9.1. Vaazın İçeriği

Önceki iki vaazda olduğu gibi yazar yine Yuhanna Kitabı'nın 16. bölümünden alıntı yaparak vaazına başlar. ³⁵⁹ Diğer vaazların aksine, Andreae bu kez alıntılacağı ayetleri yorumlamaz. Bunun yerine vaazın hemen başında önceki vaazdan kısaca bahseder ve Türk'ün talihinin putperestlikten ileri geldiğini yineler.

Andreae'nin vaazın başlarında sorduğu: “İnsanlar inanç meselelerinde başkalarını yargılamalı mı?”³⁶⁰ sorusu, vaazın temelini oluşturmaktadır. “Hangi inancın doğru olduğunu Tanrı bilir, kararı ona bırakmalıyız”³⁶¹ düşüncesinde olanları eleştiren yazar, onları dinî meselelerde fikir sahibi olmamakla suçlar. Ona göre bu şekilde düşünenler “dıştan inanır görünür ama içlerinde inancın bir etkisi görülmez [...] böyleleri bugün Protestan, yarın Katolik,

³⁵⁸ Vaaz 291. ve 320. sayfalar arasında yer almaktadır.

³⁵⁹ Bk. **Kitab-ı Mukaddes**, Yuhanna Kitabı, 16: 23-30

³⁶⁰ Andreae, s. 294.

³⁶¹ Age., s. 294-295.

öbür gün Türk olurlar”.³⁶² Andreae’ye göre onların yanlış, dinlerinin temelini bilmemektir. Yazar, dinin temelini iyi öğrenilmesi gerektiğini önceki vaazlarında da vurgulamıştır.

Andreae, bir yandan yukarıdaki fikirlerini İncil’den çeşitli örnek ve alıntılarla kanıtlamaya çalışırken, bir yandan da papalığa ve “papacılara” çeşitli eleştiriler getirir. Ona göre papalıkta dünyevi bir yaşayış vardır ve “papacılar” Lüteryanlara her türlü eleştiriyi yaparlar ancak kendileri eleştirilmeye katlanamazlar.³⁶³ Aslında bu noktada yazarın kelime seçimi de anlamlıdır. “papacı” kelimesi çoğunlukla Lüteryanlar tarafından Katolikleri olumsuz olarak betimlemek için kullanılmıştır.³⁶⁴

Yazar vaazın sonuna doğru ana konuya geri döner ve Hristiyanların, “Hristiyanlığa karşı olan bütün dinleri yargılayıp korkusuzca lanetlemesi”³⁶⁵ gerektiğini belirtir. Ayrıca dine aykırı kişilerin cehennemlik olduğunu söylemenin Protestan bir vaizin işi ve görevi olduğunu vurgular. Sonuç kısmında Andreae, “Kimin doğru inanca sahip olduğunu ancak Tanrı bilir fikri zararlı ve lanetli bir yanlış”³⁶⁶ olduğunu söyler. Çünkü kişi eğer doğru bir Hristiyanı, hangi inancın doğru hangi inancın yanlış olduğunu bilecektir. Andreae böylece papalığı putperest olarak adlandırmasını haklı çıkarmış olur.

3.3.9.2. Vaazın Türk İmgesi Bakımından İncelenmesi

Daha önce belirtildiği üzere, Andreae dokuzuncu vaazı, sekizinci vaazdaki fikirlerini haklı çıkarmak ve savunmak amacıyla yazmıştır. Dolayısıyla vaazda Türk imgesine dair olgular çok kısıtlı bir şekilde yer almaktadır.

Hemen her vaazda bahsettiği Türklerin süregelen talihi ve zalim bir düşman olması gibi kavramları yazar bu vaazda da kullanmıştır ancak yazar dinî meselelere odaklandığı bu yazısında Türklere özel bir yer ayırmamıştır.³⁶⁷ Bununla birlikte Türk ve Yahudi kavramları,

³⁶² Age., s. 298.

³⁶³ Age., s. 311- 312.

³⁶⁴ **Frühneuhochdeutsches Wörterbuch.** “Papist”, http://fwb-online.de/go/papist.s.0m_1574049677 (01.09.2020).

³⁶⁵ Andreae, s. 318.

³⁶⁶ Age., s. 319-320.

³⁶⁷ Age., s. 292.

olumsuz bir benzetme aracı olarak kullanılmıştır. Yazara göre “dinî meselelerde fikri olmayan Hristiyanlar, inatçı Türklerden ve Yahudilerden beterdir”.³⁶⁸

Yazar burada Türkleri ve Yahudileri, Hristiyanları yola getirmek için bir araç olarak kullanmaktadır. Dinî meselelerde fikir sahibi olmayan Hristiyanların Türklerden ve Yahudilerden beter olduğunu söyleyerek onları sert bir şekilde eleştirmek ve sarsmak istemektedir. Bu benzetmeyi duyan cemaatin, nefret edilen düşman Türk’ten ve kâfir Yahudi’den aşağı bir konuma düşmek istemeyeceğini ummaktadır. Ayrıca yazar burada dindar Türklerden bahsettiğini belirtir ve onları hakiki Türk olarak adlandırır. Andreae’nin dindar Türklerden hakiki Türk olarak bahsetmesi, zamanının getirisiidir. Andreae’nin yaşadığı zamanda Türk kelimesi sık sık Müslüman kelimesiyle eş anlamda kullanılmaktaydı.³⁶⁹ Dolayısıyla yazara göre hakiki Türk, Müslüman ve dindar olan Türk’tür. Konuyla ilgili daha net olan bir örnekte yazar, dinleri sağlam olmayan kişiler için “Bugün Protestan, yarın Katolik, öbür gün Türk olurlar” demiştir. Burada Türk kelimesinin bir ırk veya milliyet değil, bir dine inanan, yani Müslüman olan kişiyi tanımladığı açıktır. Nitekim Müslüman olan Hristiyanlara “Türk oldu” denirdi.³⁷⁰

3.3.10. Onuncu Vaaz³⁷¹: “Hristiyanlık Putperestlikle Dolu Olduğu Hâlde Kutsal Kalabilir Mi? Türk, Katoliklere Karşı Savaşığında, Daniel’in Kehanetinde Söylendiği Üzere, Tanrı’ya Karşı Da Savaşıyor Sayılır Mı?”

İkinci vaazda Danyal’ın Kehanetini yorumlayan Andreae, Türklerin kutsallara karşı savaşacağı çıkarımını yapar. Yedinci, sekizinci ve dokuzuncu vaazlarda ise papalığın ve Katolik Kilisesi’nin putperestlik içinde olduğunu söyleyen yazar, bir çelişkiye düşmüş gibi görüldüğünü fark eder; çünkü Türkler, Katolikliğin yaygın olduğu Avusturya, Macaristan gibi bölgelerde fetihler yapmaktadırlar. Katolikler ise putperestlik içinde olduğuna göre, onlarla savaşan Türkler kutsallara karşı savaşıyor denilebilir mi? Yazar, vaazında bu sorunun cevabını

³⁶⁸ Age., s. 296.

³⁶⁹ Bk. Bernard Lewis, *Istanbul and the Civilization of the Ottoman Empire*, Norman: Uni. of Oklahoma, 1963, s. 145; Göllner, s. 5-6.

³⁷⁰ Felix Konrad, “Von der 'Türkengefahr' zu Exotismus und Orientalismus: Der Islam als Antithese Europas (1453–1914)?”, 2010, Institut für Europäische Geschichte Mainz, <http://www.ieg-ego.eu/konradf-2010-de> (01.09.2020); Lewis, s. 145.

³⁷¹ Vaaz kitabın 320. ve 357. sayfaları arasında yer almaktadır.

aramaktadır. Bununla birlikte vaazının büyük bir bölümünü, Katoliklerin bazı ithamlarına karşı Lüteryan inancını savunmaya ayırmıştır.

3.3.10.1 *Vaazın İçeriği*

Önceki üç vaazda İncil'in Yuhanna Kitabı'ndan alıntı yapan Andreae, bu kez Markos Kitabı'ndan bir alıntıyla vaazına başlar.³⁷² Ayetleri yorumladıktan sonra ise önceki vaazın kısa bir özetine yer verir.

Yaklaşık beş sayfa tutan bu ilk kısımdan sonra yazar vaazın ana konusunu incelemeye başlar. “Bugün özellikle Türk sınırında çeşitli putperestlikler ortaya çıkmıştır” yorumunu yapan yazar, bu durumda “Eğer papa ve Katolikler putperestse Türk, Katoliklerle savaştığında nasıl kutsallara karşı savaşmış olur?” sorusunu sorar.³⁷³ Yazarın buna cevabı Hristiyanlarla, kâfirlerin aynı olmadığıdır. Hristiyanlıkta putperestlik olsa dahi Hristiyanlar arasında “gerçek ve inançlı Hristiyanlar saklıdır” bunun sonucu olarak “Türk, Katoliklere karşı savaştığında yalnızca putperestlere karşı savaşmış olmaz, doğru inançlı ve kutsal kişilere karşı da savaşmış olur”.³⁷⁴

Andreae daha sonra iddiasını güçlendirmek için Tevrat'ta benzer örnekler bulunduğunu anlatır. Bu örneklerin arasında yine önceki vaazlarda olduğu gibi Babil Kralı Nebukadnezar yer almaktadır: “Nebukadnezar Kudüs'e girdiğinde orada inançlılar da vardı”.³⁷⁵ Andreae, Kitab-ı Mukaddes'ten aldığı örnekleri, önceki vaazlarda yaptığı gibi Türklerle ilişkilendirmiştir. Ayrıca Hristiyanlarla Türklerin farklarından bahseden yazar, daha sonra Katolik inancına göre yaşayan atalarının lanetlenmiş olmadığı, Lüteryan inancının yeni bir inanç sayılamayacağı ve aslında papalığın Hristiyan inancını yeni bir şekle soktuğu gibi konuları uzun uzadıya inceler. Bu kısımda yazar Martin Luther'in “Hristiyan inancının üstündeki tozu aldığını”³⁷⁶ savunur.

³⁷² Bk. **Kitab-ı Mukaddes**, Markos Kitabı, 16:14-20.

³⁷³ Andreae, s. 326.

³⁷⁴ Age., s. 327.

³⁷⁵ Age., s. 332.

³⁷⁶ Age., s. 345.

Sonuç kısmında Türklerin kutsallara karşı savaşıyor sayılacağını tekrar vurgulayan yazar, Martin Luther sayesinde doğru Hristiyan inancına geri dönüldüğünü belirtir. Bu vaazı duyan herkesin papalık inancını terk edip doğru inanca geçmesini ister, “bu doğru inanç sayesinde Tanrı’nın cezasından kurtulmaları”³⁷⁷ için dua eder. Tanrı’nın cezası olarak bahsedilen ise tabii ki Türklerdir.

3.3.10.2. *Vaazın Türk İmgesi Bakımından İncelenmesi*

Andreae bu vaazında Türklerin kutsallara karşı savaşmakta olduğunu sık sık tekrarlar. Bu konu ilk defa ikinci vaazda incelenmiştir ve Daniel’in Kehanetinin bir parçası olarak yazar tarafından anlatılmıştır. Yazar, Türklerin din düşmanı olduğu düşüncesini vurgulamak için bu konuya pek çok vaazında yer vermiştir.

Yazarın, Türklerin kutsallara karşı açtığı savaşı anlatırken, Babil Kralı Nebukadnezar’ı kullanması, anlatımını güçlendirmek ve Kitab-ı Mukaddes’e dayandırmak istemesinden kaynaklanmaktadır. Türk imgesi alanında çalışan çok sayıda araştırmacı, resimlerde Kitab-ı Mukaddes’ten alınan düşmanların Türklere benzeyecek şekilde tasvir edildiğini belirtmişlerdir.³⁷⁸ Eski düşmanların Türklerle eşleştirilmesi, Andreae’nin eserinde yazım yoluyla tezahür etmektedir. Aynı ressamın yaptığı gibi, Andreae de Kitab-ı Mukaddes’ten aldığı düşmanlarla Türkler arasında bağ kurmak istemektedir. “Yahudilerin putperest ve yabancı kralların yanında yaşadıklarını bugün zavallı Hristiyanlar melun Türklerin yanında yaşıyor”³⁷⁹ sözleriyle yazar hem Kitab-ı Mukaddes’te yaşanan olayla Türkler arasında bağlantı kurmuş, hem de Hristiyan esirlerden tekrar bahsetme imkânı bulmuş olur. Esir Hristiyanların akıbeti, Türkiye’deki yaşamın kötü yönlerini halka anlatmak için Katolik ve Protestan din adamları tarafından sıkça kullanılmıştır.³⁸⁰ Andreae de vaazlarında esir Hristiyanların durumuna sıkça yer vermiştir. Yazara göre, dindar birisi için kâfirlere karşı verilen savaşta ölmek, esir düşmekten daha iyidir. Çünkü esir düştüğünde “durmaksızın Tanrı’ya korkunç bir

³⁷⁷ Age., s. 357.

³⁷⁸ Bk. Zsuzsa Barbarics-Hermanik, “»TÜRCK IST MEIN NAHM IN ALLEN LANDEN...« KUNST, PROPAGANDA UND DIE WANDLUNG DES TÜRKENBILDES IM HEILIGEN RÖMISCHEN REICH DEUTSCHER NATION”, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 2001, Vol. 54, No. 2/3, <https://www.jstor.org/stable/23658282> (01.09.2020), s. 292; Kocadoru, s. 168-172.

³⁷⁹ Andreae, s. 334.

³⁸⁰ Göllner, s. 23.

şekilde sövüldüğünü”³⁸¹ ve “Tanrı’yla, ‘güvendiğiniz ve inandığınız Tanrı’nız nerede’ diyerek alay edildiğini”³⁸² görecektir. Yazar “Tanrı’nız nerede” sözlerini Kitab-ı Mukaddes’ten almıştır.³⁸³ Yazar burada Tanrı’nın düşmanlarını açıkça Türkler olarak adlandırmamıştır. Ancak Yahudiler ve Babillilerle başlayan bu bölümde, daha sonra Hristiyanlar ve Türklerle devam eden Andreae, paragrafin başında verilen alıntıda da görüleceği üzere, Türkleri Babillilerle eşdeğer tutmaktadır.

Andreae’nin “kâfirlere karşı verilen savaşta ölmek, esir düşmekten iyidir” düşüncesinin benzerlerine Türklerle ilgili yazılmış başka eserlerde de rastlanmaktadır. Örneğin Martin Luther, *Türklere Karşı Savaş İlişkin* adlı yazısında “Kim böyle bir hükümdarlık altında yaşamaktansa ölmeyi yeğlemez ki?”³⁸⁴ sözlerini kullanmıştır. Luther ayrıca bir Hristiyanın, esir düştüğü takdirde Tanrı’ya sövülmesini dinlemek zorunda kalacağını belirtmiştir³⁸⁵, ki bu düşünce, önceki paragrafta belirtildiği üzere, Andreae tarafından da ifade edilmiştir. Georg Mylius’a göre Türklere karşı savaşta “ölmek, esir düşmekten bin kat daha iyidir”.³⁸⁶ Georg von Ungarn’a göre ise “[Türklerin hizmetinde] uşaklık, ruhun ve zihnin perişan olması ve yadsınmasına yol açar. Bu ise, ölümden daha acıdır”.³⁸⁷ Andreas Osiander ise Türklere esir düşmeyi “cellattan, kazadan ve hastalıktan kötü”³⁸⁸ olarak adlandırmıştır.

Yazar, Hristiyanlarla Türkleri karşılaştırdığı kısımda Türkleri şu sözlerle anar: “Lanetli ve kahrolası, şeytanî insanlar, onların arasında Tanrı’nın kutsal insanları değil, kibirli, inançsız, putperest, kahrolası ve lanetli insanlar yaşar”.³⁸⁹ Andreae bu sözlerle Türklerin inançsızlığını kitap boyunca sık sık yaptığı gibi bir kez daha vurgulamış olur. Ayrıca Türklerin arasında nasıl insanlar yaşadığına dair fikirlerini de gözler önüne serer.

³⁸¹ Andreae, s. 334.

³⁸² Age., s. 334.

³⁸³ Bk. *Kitab-ı Mukaddes*, Mezmurlar, 79.

³⁸⁴ WA 30 II, s. 123. Ayrıca bk. Lamparter, s. 36-37.

³⁸⁵ WA 30 II, s. 123.

³⁸⁶ Mylius, *Zehen Predigten von Türcken*, s. 111.

³⁸⁷ Kula, II, s. 110. Ayrıca bk. Reinhard Klockow (Ed.), *Georgius de Hungaria. Tractatus de Moribus Conditionibus et Nequicia Turcorum*, Köln: Böhlau, 1993, s. 199.

³⁸⁸ Kula, III, s. 25.

³⁸⁹ Andreae, s. 334.

3.3.11. On Birinci Vaaz³⁹⁰: “Türk’e Karşı Nasıl Savaşmalı ve Onu Nasıl Durdurmalı?”

Yedinci vaazda Türklerin Hristiyanlara savaş açmasının sebeplerini inceleyen Andreae, on birinci vaazda ise Hristiyanların bu savaşı nasıl sürdürmesi gerektiğini anlatmaktadır. Yazar diğer vaazlarında olduğu gibi bu vaazda da dünyevi düşünceleri eleştirir ve uhrevi düşünceleri savunur. Türklere karşı durabilmeleri için Hristiyanları tövbeye ve putperestliği bırakmaya çağıran yazar, vaazında ayrıca yöneticilerin ve halkın seküler görevlerine de kısaca değinir.

3.3.11.1. Vaazın İçeriği

Yazar vaazına Kitab-ı Mukaddes’in Yuhanna Kitabı’ndan yaptığı bir alıntıyla başlar.³⁹¹ Alıntılanan bölümde Hz. İsa havarileriyle konuşmaktadır. Onlara Kutsal Ruh’u göndereceğini söyler. Ayrıca aynı bölümde Hz. İsa’nın havarilerine söylediği “Sizi havra dışı edecekler. Evet, öyle bir saat geliyor ki, sizi öldüren herkes Tanrı’ya hizmet ettiğini sanacak.”³⁹² sözleri de yer almaktadır.

Andreae söz konusu ayetlerin kendi zamanını da tasvir ettiğine inanmaktadır. Ayetlerde geçen kavramları Protestan ve Katoliklere uyarlar. Havarilerin havra dışı edilmesini Protestanların papa tarafından aforoz edilmesiyle bağdaştıran yazar, “sizi öldüren herkes Tanrı’ya hizmet ettiğini sanacak” sözlerini ise Protestanlara “eziyet edip onları şehit eden”³⁹³ Katolik Kilisesi’yle açıklar.

Yazar daha sonra önceki vaazı kısaca özetler ve ilk defa ikinci vaazda belirttiği, Türklere hükmetmek için belli bir zaman verildiği görüşünü yineler. Türk’ün hâkimiyeti sonsuza dek sürmeyeceğine göre, bu hâkimiyeti durdurmanın bir yolu olmalıdır. Bu düşüncede olan Andreae, “Zalim ve güçlü düşman Türk’e karşı nasıl savaşılmalı?”³⁹⁴ sorusunun cevabını bulmaya çalışır. Önceki bazı vaazlarda yaptığı gibi, bu konudaki dünyevi ve uhrevi görüşleri

³⁹⁰ Vaaz kitabın 357. ve 401. sayfaları arasında yer almaktadır.

³⁹¹ **Kitab-ı Mukaddes**, Yuhanna Kitabı, 15:26-27, 16:1-4.

³⁹² **Kitab-ı Mukaddes**, Yuhanna Kitabı, 16:2.

³⁹³ Andreae, s. 357.

³⁹⁴ Age., s. 361.

karşılaştırır. Dünyevi görüşleri eleştirirken, uhrevi görüşü ise bizzat savunur. Andreae'nin eleştirdiği dünyevi görüşe göre “Türk güçlü bir düşmandır bu yüzden karşısına büyük bir güçle çıkılmalıdır”.³⁹⁵ Bu görüşe karşı tövbenin, duanın ve putperestliğin bırakılması gerektiğini savunan yazar, İmparatorluk Meclisi'ni³⁹⁶, dindarca karar vermedikleri ve dünyevi şekilde düşündükleri için eleştirir.

Andreae, vaazın geri kalan kısmında Kitab-ı Mukaddes'ten örneklerle hem putperestliği eleştirir hem de Hristiyanları tövbeye davet eder. Bu vaazında ise ilk olarak tövbenin yanı sıra Hristiyan yöneticilere Katoliklerin putperest ayinlerini durdurma misyonunu yükleyen yazar, onlara “savaşa kiliseden başlamaları”³⁹⁷ gerektiğini söyler. Andreae, bu vaazında ayrıca Hristiyan tebaaya seküler görevleriyle ilgili öğütler verir.

Yazar, Türklere karşı savaşta insanlara değil Tanrı'ya güvenilmesini salık verir. Tanrı'ya güvenerek putperestçe yaşayıştan vazgeçilmeli, tövbe ve dua edilmelidir, ancak o zaman zafer kazanılabilecektir. Türklerin ceza olarak gönderildiğini yineleyen yazar, Kitab-ı Mukaddes'ten yaptığı alıntılarla “Tanrı'nın putperestlere karşı savaştığını”³⁹⁸ söyler. Vaazının sonunda Türklerin sonunun yaklaştığını belirten yazar, sonraki vaazda bu konuya değineceğini belirtir ve vaazını sonlandırır.

3.3.11.2. Vaazın Türk İmgesi Bakımından İncelenmesi

Vaazın konusu olan “Türklere karşı nasıl savaşılmalı?” sorusu, aslında Andreae tarafından ilk vaazdan itibaren incelenen bir konudur. Yazar, vaazlar boyunca eklemeler yaparak Türklerle nasıl savaşılacağı konusunu gitgide daha detaylı hâle getirir. Örneğin yedinci vaaza kadar Katolik Kilisesi'nin putperestliğine değinmemiştir ancak o vaazdan itibaren putperestlikten dönülmesi gerektiğini de Türklerle savaşma yöntemlerine ekler. Putperestlikten dönmek, Lüteryan öğretisiyle uyuşmayan Katolik ayin ve ibadetlerinin bırakılması demektir.

³⁹⁵ Age., s. 361.

³⁹⁶ Alm. Reichstag: Kutsal Roma İmparatorluğu'nda oy verme yetkisine sahip üyelerin toplandığı ve İmparatorluğu ilgilendiren meseleleri görüştüğü toplantılar. Günümüz meclisleriyle karıştırılmamalıdır.

³⁹⁷ Andreae, s. 378.

³⁹⁸ Age., s. 398.

Yani aslında Andreae putperestlikten dönülmesi gerektiğini söylerken Katoliklerin, Lüteryan mezhebine geçmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Bu vaazda ise yazar, Hristiyan yöneticilerin Hristiyan Kilisesi'ni putperestlikten arındırması gerektiğini ifade eder. Bu söylemine kaynak olarak ise Kitab-ı Mukaddes'i alır. Tevrat'ın Hâkimler Kitabı'nın 6. ve 8. bölümleri arasında Gidyon'un kıssası anlatılmaktadır.³⁹⁹ Bu kıssada Gidyon, Tanrı tarafından, İsrail'i işgal etmiş olan Midyanlıları yenmekle görevlendirilir. Gidyon işe önce Baal'ın sunağını yıkmakla başlar. Daha sonra ise 300 kişilik ordusuyla 135.000 Midyanlıyı mağlup eder. Tanrı, Gidyon'dan özellikle kalabalık bir orduyla Midyanlılara karşı savaşmamasını söyler. Çünkü eğer İsraililer kalabalık bir orduyla Midyanlıları mağlup ederlerse, Tanrı'nın yardımını aldıklarını reddedecek ve zaferi kendilerinin kazandıklarını iddia edebileceklerdir. Andreae bu kıssadan, insanlara değil Tanrı'ya güvenmek gerektiği ve Tanrı'nın gücünü göstermek için sayıca az olan tarafa zafer bahşedeceği çıkarımlarını yapar.

Andreae, bir yandan da Gidyon'u Hristiyan hükümdarlara örnek olarak gösterir; “Kudretli Gidyon'un örneğini [...] bütün Hristiyan hükümdarlar izlemelidir”.⁴⁰⁰ Yazar hükümdarlara “Katolik kudas ayini ve bütün iğrençliklere son verin”⁴⁰¹ sözleriyle seslenir ve bunu “Savaşa kiliseden başlamak”⁴⁰² olarak adlandırır.

Türk tehlikesi, Andreae tarafından Katolik Kilisesi'ni eleştirmek ve hükümdarları Katolik Kilisesi'ne karşı kışkırtmak için bir araç olarak kullanılmaktadır. Sekizinci vaaz incelenirken hem Katolik hem de Protestan vaizlerin Türk tehlikesini dinî ve politik mücadelelerde araç olarak kullandığına değinilmiştir.⁴⁰³ Yazarın bu vaazda yaptığı da bu durumdan bağımsız olarak ele alınamaz. Nitekim Andreae Katolik kilisesi eleştirisinin bir parçası olarak bu vaazda Türk çanlarını da eleştirmiş ve Türk çanlarının pek etkisinin olmadığını belirtmiştir.⁴⁰⁴ Bunun sebebi olarak ise çanların çoğunlukla Katolikler tarafından

³⁹⁹ **Kitab-ı Mukaddes**, Hâkimler Kitabı, 6-8.

⁴⁰⁰ Andreae, s. 390.

⁴⁰¹ Age., s. 390.

⁴⁰² Age., s. 376.

⁴⁰³ Vögelke, s. 50-51. Aktaran: Kocadoru, s. 154.

⁴⁰⁴ Andreae, s. 370.

kullanılmasına işaret etmiştir. Türk çanlarının eleştirilmesi Türk vaazlarında sıklıkla rastlanan bir durum değildir.⁴⁰⁵ Yazar bu konudaki tavrıyla diğer vaizlerden ayrılmaktadır.

Vaazında Protestan cemaati de eleştiren yazar, Hz. İsa'nın ağzından, onların Tanrı'nın merhametini istismar ettiğini belirtmiştir.⁴⁰⁶ Yukarıda Katolik Kilisesi'ne karşı kullanılan Türk tehlikesi, burada Protestan cemaate çekidüzen vermek amacıyla kullanılmıştır. Nitekim Andreae aynı bölümde yine Hz. İsa'nın ağzından konuşur ve "[...] Hizmetkârım Türkleri uyandırdım, siz putperestliğinizi ve imansız yaşayışınızı anlayana ve bırakana kadar o size baskı yapacak ve bela olacak"⁴⁰⁷ sözleriyle hem Katolikleri hem de Protestanları eleştirir. Alıntıdaki putperestlik Katolik Kilisesi'ni, imansız yaşayış ise Protestan cemaatini temsil etmektedir.

Andreae, daha önce ilk vaazda değindiği Kanuni Sultan Süleyman'ın ölümüne bu vaazda da yer verir. Kanuni, 1566 yılında Zigetvar Kuşatması sırasında hayatını kaybetmiştir, Zigetvar Kalesi ise ölümünden sonra ele geçirilmiştir. Yazar, "Eğer Kanuni ölmeseydi, Zigetvar'ın fethinden sonra yaşanan sefalet ve perişanlık Krain ve Steiermark'ta ⁴⁰⁸ da yaşanacaktı, onu Tanrı engelledi"⁴⁰⁹ sözleriyle Kanuni'nin ölümünü, aynı ilk vaazda yaptığı gibi, Tanrı'nın merhametine bağlar. Krain ve Steiermark'ta Katolik putperestliğinin bulunduğunu ancak Protestan vaazının da okunduğunu belirten yazarın, Tanrı'nın merhametini oralarda okunan Protestan vaazlara bağladığı açıktır.⁴¹⁰ Andreae'nin bu kitapta topladığı vaazları Krain, Kärnten, Steiermark ve Avusturya'daki Hristiyanlara adadığını bir kez daha belirtmek isabetli olacaktır. Krain ve Steiermark'ın fethedilmemiş olmasını Protestan vaazının okunmasına, yani o bölgelerde Protestan mezhebine inananların bulunmasına bağlayan yazar, bu olaydan "Türk'ü durdurmanın tek yolu tövbe etmektir"⁴¹¹ çıkarımını yapar.

Yazar bu noktada Luther'in görüşlerine çok benzer iki görüşü de ifade eder. Önce "Türk'e karşı değil, Tanrı'nın kendisine karşı savaşıyoruz" diyen Andreae bu düşüncesini

⁴⁰⁵ Grimmsmann, s. 35-36.

⁴⁰⁶ Andreae, s. 365.

⁴⁰⁷ Age., s. 365.

⁴⁰⁸ Bugün Krain Slovenya sınırları içerisindedir, Steiermark ise Avusturya'dadır. Vaazın yazıldığı tarihte iki bölge de Kutsal Roma İmparatorluğu sınırları içinde yer almaktaydı.

⁴⁰⁹ Age., s. 396.

⁴¹⁰ Age., s. 396.

⁴¹¹ Age., s. 396.

“Türk’e karşı günah işlemedik, onun bizle savaşmak için haklı bir sebebi yoktur, biz sadece Tanrı’ya karşı günah işledik [...] Tanrı bize karşı sopası Türk’ü kullanmaktadır” sözleriyle savunur.⁴¹² Yazarın bu sözleri bir kez daha Türklerin Tanrı’nın cezası olduğu ve tövbe etmeden yenilemeyeceklerine dair düşüncelerine işaret etmektedir. Söz konusu düşünceler 16. yüzyılda pek çok teolog tarafından savunulmuştur.⁴¹³ Ancak bu iki cümle neredeyse alıntı denebilecek kadar Luther’in ifadelerine benzer.

Luther’in, “Türk’e karşı savaşmak Tanrı’ya karşı çabalamaktan başka bir şey değildir, Tanrı günahlarımızı Türkler aracılığıyla cezalandırmaktadır”⁴¹⁴ sözlerinin Andreae’ye örnek olduğu açıktır. Luther 1541 tarihli *Türklere Karşı Duaya Çağrı* isimli yazısında bir duaya yer vermiştir. Söz konusu duada Hristiyanlar adına konuşur ve Tanrı’ya karşı günah işlediklerini, ancak şeytana, papaya ve Türk’e karşı günah işlemediklerini, dolayısıyla onların Hristiyanları cezalandırmaya hakkı olmadığını belirtir.⁴¹⁵ İki vaiz de benzer cümlelerle Türklerin Hristiyanlara karşı savaşmasının ve galip gelmesinin sebeplerini açıklamaya çalışır. Onlara göre Hristiyanları cezalandıran Türkler değil, Tanrı’dır. Çünkü Hristiyanlar Tanrı’ya karşı günah işlemişlerdir. Tanrı da sopası ve kırbacı olan Türkleri Hristiyanların üzerine göndermiştir. 8. vaazın incelemesinde yer verildiği üzere, Türklerin Tanrı’nın cezası olduğu fikri hem Protestan⁴¹⁶ hem de Katolik⁴¹⁷ vaizlerce sıklıkla işlenen bir konu olmuştur.⁴¹⁸

Andreae, her vaazda olduğu gibi bu vaazda da Türk adını pek çok olumsuz sıfatla birlikte kullanır. Zalim, despot, düşman, ezelî düşman gibi, kalıplaşmış yargılarını açığa vuran kelimelere yer verir. Bu kalıplaşmış yargılar yalnızca Andreae’ye ait değildir. Söz konusu yargılar diğer din adamları tarafından da sık sık Türkleri yermek için kullanılmışlardır. 16. yüzyılda yazılmış Türk dualarını inceleyen Leyla Coşan, incelediği 100 duada Türklerle ilgili kullanılan kelimeleri araştırmıştır. Andreae’nin de sık sık kullandığı düşman, despot, zalim ve

⁴¹² Age., s. 398.

⁴¹³ Pfister, 347-353; John W. Bohnstedt, “The Infidel Scourge of God: The Turkish Menace as Seen by German Pamphleteers of the Reformation Era”, *Transactions of the American Philosophical Society*, 1968, Vol. 58, No. 9, <https://www.jstor.org/stable/1006112> (27 Ağustos 2020), s. 25-31; Richard Ebermann, *Die Türkenfurcht, ein Beitrag zur Geschichte der öffentlichen Meinung in Deutschland während der Reformationszeit*, Hochbuchdruckerei von C.A. Kaemmerer & Co., 1904, s. 41.

⁴¹⁴ WA 7, s. 443.

⁴¹⁵ WA 51, s. 608.

⁴¹⁶ Grimmsmann, s. 172-182.

⁴¹⁷ Grimmsmann, s. 235; Knappe, s. 66.

⁴¹⁸ Bk. Bölüm 3.3.1.2. ve 3.3.8.2.

Tanrı'ya söven gibi sıfatların, incelenen 100 duada en sık rastlanan ifadeler arasında olması⁴¹⁹ bir tesadüf değildir. Yazar bu sıfatları kullanarak döneminin Türklerle ilgili basmakalıp yargılarını doğrudan eserine uygulamış olmaktadır. Öte yandan yazar bu vaazda, onuncu vaazda değindiği, Türklere esir düşmektense ölmenin daha iyi olduğu düşüncesini tekrarlamıştır.

Vaazını sonlandırırken “Türklerin çöküşü yakındır”⁴²⁰ diyen yazar, Tanrı'nın Hristiyanlara acıyacağını ve bir Gidyon uyandıracağını söyler. “[Gidyon] papalığın putperestçe ve lanetli kudas ayinini kaldıracak, gerçek ibadeti yerleştirecek ve onun eliyle Hristiyanlık kurtulacak”⁴²¹ sözleriyle yazar aslında yeniden Hristiyan hükümdarlara seslenmekte ve onlara Türk tehlikesinin sonlanması için neler yapmaları gerektiğini anlatmaktadır. Andreae, Türk tehlikesini kullanarak Lüteryan inancını yaymaya ve Hristiyan yöneticilerini Katolik Kilisesi'ne karşı birleştirmeye çalışmaktadır.

Türklerin çöküşüne sonraki vaazda daha fazla değineceğini belirten yazar, vaazını sonlandırır.

3.3.12. On İkinci Vaaz: “Türklerin Çöküşü ve Kutsalların Kıyamet Gününden Sonraki Sonsuz Hâkimiyeti Hakkında”

Andreae bu vaazında Türklerin çöküşünü, bu çöküşü gerçekleştirmek için Hristiyanların üzerine düşen görevleri ve çöküşten sonra gelecek olan kıyamet gününü anlatır. Yazar bu konuların anlatımında dayanak noktası olarak Tevrat'ın Hezekiyel Kitabı'nı kullanır ve söz konusu kitapta geçen Ye'cûc ve Me'cûc kavramlarını Türklerle eşleştirir.

3.3.12.1. Vaazın İçeriği

Vaaz, Hezekiyel Kitabı'nın (Hez.) 38. ve 39. bölümlerinin tamamının alıntılanmasıyla başlar. Kitaptaki bütün vaazlar Kitab-ı Mukaddes'ten yapılan alıntılarla başlamaktadır. Yazar kitaptaki bazı vaazlarda, vaazın başında verdiği alıntıya hiç değinmez, çoğunlukla ise yaptığı

⁴¹⁹ 100 dua içinde; “düşman” 177 defa, “despot” 60 defa, “zalim” 54 defa ve “Tanrı'ya söven” 46 defa kullanılmıştır. Yazar kelimeleri incelerken aynı kökten türeyen kelimeleri bir arada değerlendirmiştir. Örneğin “despot” ve “despotluk” kelimeleri aynı başlıkta değerlendirilmiştir. Bk. Coşan, *Tanrım Bizi Türklerden Korumu*, s. 192.

⁴²⁰ Andreae, s. 401.

⁴²¹ Age., s. 401.

alıntıyı kısaca yorumlar. Kitapta bu durumun istisnası olan iki vaazda ise Kitab-ı Mukaddes'ten yaptığı alıntılara geniş bir yer verilmiştir. Kitabın ikinci vaazında Daniel Kitabı'nın (Dan.) 7. bölümü ayrıntılı bir şekilde incelenmiş ve Danyal'ın Kehaneti adı verilen kehanet yorumlanmıştır. Yazar on ikinci vaazda ise Hez. 38 ve 39 üzerinde durmuş ve söz konusu ayetlere geniş bir yer ayırmıştır. İstisnaî bir durum teşkil eden iki vaazın ortak özellikleri, hem Dan. 7'nin, hem de Hez. 38 ve 39'un Protestan din adamları tarafından Türklerle ilgili kehanetler içerdiği düşünülen bölümler olmasıdır.

Yazar yaptığı alıntıdan sonra, kitabın önceki vaazlarını birer cümleyle özetler. Ardından Türklerin çöküşünün Kitab-ı Mukaddes'te üç kaynakta yer aldığını belirtir. Söz konusu kaynaklar, Danyal 7, Hezekiyel 38-39 ve Vahiy 20'dir.

Özellikle Hezekiyel 38 ve 39'u yorumlayan yazar, Hezekiyel ve Vahiy kitaplarında bahsi geçen Gog ve Magog⁴²², yani Ye'cûc ve Me'cûc'un Türkler olduğu kanısındadır. Bu saptamayı yaptıktan sonra Ye'cûc ve Me'cûc'un özelliklerini Kitab-ı Mukaddes'e dayanarak anlatmaya başlar. Halklarının özelliği, kullanacakları silah ve zırhlar, dünyanın hangi bölgesinden gelecekleri gibi bilgilere değinerek Ye'cûc ve Me'cûc'u her konuda Türklerle özdeşleştirir.

Türklerin çöküşünü Hezekiyel Kitabı başta olmak üzere yukarıda adı geçen üç kaynağı kullanarak inceleyen yazar, vaazının sonunda hem bu vaazı hem de kitabın önceki vaazlarını kısaca özetler. Ardından ise Hristiyanlara tövbe etmeleri konusunda uyarıda bulunur ve toplumun kesimlerine davranışları hakkında öğütler verir. Andreae, vaazını sonlandırırken ettiği duada Tanrı'dan Hristiyanlara merhamet etmesini ve bir Gidyon göndererek onları Türklerden kurtarmasını ister.⁴²³

⁴²² Ayrıntılı bilgi için bk. **Dictionary of Demons and Deities in the Bible**, "Gog", Boston: Brill, 1999, s. 373-375; Age. "Magog", s. 535-537; Frank-Lothar Hossfeld, "Gog u. Magog", **Lexikon für Theologie und Kirche**, Bd. 4, Herder: Freiburg im Breisgau, 1995, s. 818-819; İlyas Çelebi, "Ye'cûc ve Me'cûc", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2013, <https://islamansiklopedisi.org.tr/yecuc-ve-mecuc> (18.08.2020).

⁴²³ Andreae, s. 446.

3.3.12.2. *Vaazın Türk İmgesi Bakımından İncelenmesi*

Andreae vaazın hemen başlarında “Biz Türk’e karşı günah işlemedik bu yüzden onun bize karşı savaşması için bir neden yoktur, o yalnızca Tanrı’nın sopası ve kırbacıdır”⁴²⁴ sözlerini sarf eder. On birinci vaazda belirtildiği gibi, bu sözler Luther’in sözleriyle benzerlik göstermektedir ve Türklerin Tanrı tarafından ceza olarak gönderildiğini vurgulamaktadır.

Vaazın Türk İmgesine dair işlediği esas konu ise Türklerin Ye’cûc ve Me’cûc olmasıdır. Türklerin Ye’cûc ve Me’cûc olması, onların kıyamet alameti olarak görülmelerinin farklı bir şekilde ifade edilmesidir. 16. yüzyılda Kutsal Roma İmparatorluğu’nda verilmiş olan vaazları inceleyen Damaris Grimmsmann’a göre Türklerle ilgili vaaz vermiş olan Protestan din adamları kıyamet gününün yakın olduğuna inanmışlardır.⁴²⁵ Gerçekten de özellikle Protestan din adamları arasında Türkleri kıyamet alameti olarak görmek yaygın bir inanıştır.⁴²⁶ Türklerin gerçekleştirdiği fetihler ise onların bu düşüncesini pekiştirmiştir.⁴²⁷ Andreae’nin Türkleri Ye’cûc ve Me’cûc olarak görmesini de bu bağlamda değerlendirmek gerekir. Nitekim Andreae de Ye’cûc ve Me’cûc mağlup edildiğinde, bunu kıyamet gününün izleyeceğini belirtmiştir.⁴²⁸ Yazarın Türkleri Ye’cûc ve Me’cûc olarak görmesinin bir istisna olmadığını da söylemek gerekir. Luther’dan Melanchthon’a pek çok Protestan vaiz Türklerin Ye’cûc ve Me’cûc olduğu konusunda hemfikirdir. Türklerle ilgili 299 vaazı incelemiş olan Grimmsmann, bu vaazlardan Protestanlara ait olan 185 vaazın 78’inde Hezekiyel 38’in kaynak olarak kullanıldığını belirtmiştir. Grimmsmann’ın incelediği kaynaklar arasında Jakob Andreae’nin bu tezde incelenen kitabı da bulunmaktadır. Grimmsmann, Protestan vaizlerin Türklerle ilgili vaazlarda en çok kullandığı bölümün Hez. 38 olduğunu ifade etmiştir.⁴²⁹ Bu da Türkleri Ye’cûc ve Me’cûc olarak değerlendirmenin Protestanlar arasında ne kadar yaygın olduğunu gösterir, çünkü bahsi geçen bölüm tamamen Ye’cûc ve Me’cûc üzerinedir. Grimmsmann incelediği 114 Katolik vaazında ise Hez. 38 bölümünün kaynak olarak kullanılmadığını tespit etmiştir.⁴³⁰

⁴²⁴ Age., s. 411.

⁴²⁵ Grimmsmann, s. 190.

⁴²⁶ Türklerin kıyamet günüyle ilişkilendirilmesiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Michael Klein, “Geschichtsdenken und Ständekritik in apokalyptischer Perspektive”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, FernUniversität Hagen Fachbereich Kultur- und Sozialwissenschaften), s. 130-199.

⁴²⁷ Age., s. 190.

⁴²⁸ Andreae, s. 439.

⁴²⁹ Grimmsmann, s. 144.

⁴³⁰ Age., s. 212.

Dolayısıyla Ye’cûc ve Me’cûc kavramını Türkleri betimlemek için kullananların özellikle Protestanlar olduğu söylenebilir.

Andreae neden Türklerin Ye’cûc ve Me’cûc olduğunu düşünmektedir? Önceki vaazlarda da görüldüğü üzere, Andreae dünyayı kutsal metinler, peygamberler ve kehanetler aracılığıyla yorumlamaya çalışan bir din adamıdır. Vaazları boyunca Türklerin dünyevi sebeplerle güçlü olduğunu ve dünyada güçlü olanın zayıf olanı yeneceğini söyleyenleri eleştiren yazar, kitap boyunca her konuda yaptığı gibi Türklerin çöküşü konusunda da Kitab-ı Mukaddes’e başvurur.

Ye’cûc ve Me’cûc’un Hristiyanlığın düşmanları olarak görülen halklarla özdeşleştirilmesi, ilk defa 16. yüzyılda rastlanan bir durum değildir. Eski tarihlerden beri Gotlar, İskitler, Hunlar, Araplar ve Moğollar gibi halklar Hristiyan kaynaklarınca Ye’cûc ve Me’cûc olarak adlandırılmışlardır.⁴³¹ Bu halkların ortak özelliği Hristiyanlık harici bir dine mensup olup, Hristiyanlarla savaşmış olmalarıdır. Hezekiyel 38 ve 39’da Ye’cûc ve Me’cûc İsrail’e saldıracak bir halk olarak değerlendirilmiştir. Hristiyan düşünürler ise söz konusu bölümlerdeki İsrail’in Tanrı’nın halkını temsil ettiğini düşünmüşler ve dolayısıyla Ye’cûc ve Me’cûc’u Hristiyanlığın düşmanları olarak algıladıkları halklarla eş tutmuşlardır.

Andreae de “Hristiyanlığın ezeli düşmanı”⁴³² olan Türklerin, kehanette geçen Ye’cûc ve Me’cûc olması gerektiğini düşünmüştür. Daha önceki vaazlarda da Luther’in görüşlerinden etkilendiği gözlenen yazar, bu konuda da Luther’le benzer düşünceler ifade etmiştir. Luther, Hezekiyel 38 ve 39’un Almanca çevirisine yazdığı önsözde Türkleri Ye’cûc ve Me’cûc olarak nitelemiştir.⁴³³

Andreae, Türkler karşısında Hristiyanların savunmasız olduğunu belirtmiştir.⁴³⁴ Hristiyanlığın savunmasız kalmasının sebebi olarak ise Deccal olarak nitelediği yapayı gösterir; “Papa putperestlik adına Hristiyanlara eziyet ettiği için” Hristiyanlar Türk tehlikesi karşısında

⁴³¹ Peter G. Bietenholz, *Historia and Fabula: Myths and Legends in Historical Thought From Antiquity to the Modern Age*, Leiden: E.J. Brill, 1994, s. 125-126, 135.

⁴³² Andreae, s. 436.

⁴³³ WA 30, II, s. 223-226. Ayrıca bk. Coşan, *Tanrım Bizi Türklerden Korumu*, s. 34-38.

⁴³⁴ Andreae, s. 424/1.

savunmasız kalmışlardır.⁴³⁵ Protestan bir reformcu olan Andreae'nin papayla ilgili görüşleri görüldüğü üzere son derece katıdır.

Yazarın Türkleri Ye'cûc ve Me'cûc olarak nitelemesi, onları Hristiyanlığın ezeli düşmanı olarak göstermenin başka bir biçimidir. Ye'cûc ve Me'cûc'un Tanrı tarafından alt edilecek olması, Andreae'nin dünyevi güce güvenmeme ve tövbeye yönelme savlarını desteklemektedir. Ye'cûc ve Me'cûc'un Tanrı tarafından İsrail üzerine gönderilmesi de yazarın Türklerin Tanrı'nın cezası olarak gönderildiği fikriyle uyumaktadır.

Andreae, vaazın ana konusunu oluşturan Türklerin Ye'cûc ve Me'cûc olması kavramını incelerken bir yandan da Türkler hakkındaki farklı görüşlerini bildirmeyi ihmal etmemiştir. Hristiyanlık içerisinde Türk casuslarının bulunduğunu belirten yazar, söz konusu casuslar için "Hristiyan dünyasında, özellikle Almanya'da gerçekleşen olayları bizden daha iyi biliyorlar"⁴³⁶ yorumunu yapar. Türk casusları gerçekten de 16. yüzyılda Kutsal Roma İmparatorluğu'nda ve onun parçası olan Almanya'da faaliyetlerini sürdürmekteydiler.⁴³⁷ Ancak Andreae'nin sözleri abartılıdır, bunun sebebi ise onun düşmanı, gerçekte olduğundan daha güçlü ve kudretli görmesi ve Hristiyanları buna inandırmak istemesidir. Türklerin, Hristiyan dünyasında gerçekleşen olayları Hristiyanlardan daha iyi bilmesi, Andreae'nin çizmek istediği güçlü düşman imgesine uymaktadır. Hem düşmanın gücünün abartılması hem de bu gücün doğurduğu korkunun politik amaçlarla kullanılması sonucunda, Bavyera'da yolcular⁴³⁸, imparatorluğun başka bölgelerinde ise Yahudiler⁴³⁹ ve Çingeneler⁴⁴⁰ Türk casusu olmakla suçlanmıştır.

Bu vaazda Türklerin casusluk faaliyetleri ve Ye'cûc ve Me'cûc olması gibi fikirleri ilk defa ifade eden Andreae, diğer vaazlarda yer verdiği fikirlerini de tekrarlamıştır. Bu tekrarlar

⁴³⁵ Age., s. 424/1.

⁴³⁶ Age., s. 424/2.

⁴³⁷ Emrah Safa Gürkan, "Espionage in the 16th Century Mediterranean: Secred Diplomacy, Mediterranean Go-Betweens and the Ottoman Habsburg Rivalry, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Georgetown University Faculty of the Graduate School of Arts and Sciences, 2012), s. 377.

⁴³⁸ Göllner, s. 21.

⁴³⁹ Christina von Braun, **Der ewige Judenhass: Christlicher Antijudaismus, Deutschnationale Judenfeindlichkeit, Rassistischer Antisemitismus**, Berlin: Philo, 2000, s. 59.

⁴⁴⁰ Ralf Regener, "Die Mär vom Zigeuner als 'Türkenespion'", *FTF-Blickpunkte: Tsiganologische Mitteilungen*, 2018, Band 2011, Heft 13, s. 5.

Türk karşıtı propaganda yazılarının özelliklerinden biridir.⁴⁴¹ Yazar fikirlerinin hitap ettiği toplulukta kalıcı olabilmesi için onları tekrar tekrar ifade eder. Diğer vaazlarda da yaptığı şekilde, Türklerden bahsedeceği zaman yalnızca “Türkler” demez. Olumsuz sıfatları sık sık kullanır. Yazar sık sık yaptığı gibi bu vaazda da Türklerin inançlarını “Tanrı’ya söven inanç”, yönetimlerini “despotça yönetim” olarak adlandırır. Andreae, daha önce ikinci vaazda Türklerin yönetimini, üçüncü vaazda ise Türklerin dinini incelemiştir. Söz konusu vaazlarda yazar, Türklerin dinini ve yönetimini eleştirmiş ve Hristiyanları onların çekiciliğine karşı uyarmıştır. Kitabın geri kalanında da eleştiri ve uyarılarına devam eden yazarın amacı, Hristiyanların Türklerin dinine ve yönetimine karşı olumlu düşünceler geliştirmelerini engellemektir. Özellikle Türk sınırında yaşayan halklar arasında Türklerin yönetimini istemek nadir görülen bir durum değildir. Şarkiyatçı ve Türkolog Hans Joachim Kissling, 15. ve 16. yüzyılda Türk korkusu ve Türk umudu hakkında yayımladığı makalede, Türk umudunun bazı nedenlerine yer vermiştir: “Özgürlük beklentisi”, “toplumsal ve insani açıdan daha iyi bir konumda olma ümidi”, “Türkler nihai olarak zafer elde ederlerse kazanan tarafta olma isteği” ve “Osmanlı tarafına geçen dönmelerin elde ettikleri makam, unvan ve özellikle zenginlik”.⁴⁴² Türk umudu bu düşüncelerin bir birleşimidir. Kısaca Türklerin gelip yaşam şartlarını iyileştireceği ve tüccarlar ve serfler gibi kesimleri Avrupa’nın statik toplumsal düzeninden kurtaracağı düşünceleri, Balkan halkları arasında Türklere dair olumlu düşüncelerin doğmasına sebep olmuştur. Andreae de vaazlarında Türklerin dinini ve yönetimini yererek yukarıda bahsi geçen Türk umudunun Hristiyanlarda yeşermesine karşı koymak istemektedir. Söylemlerini Türklerin korkulması gereken bir düşman olduğu üzerine kurmuş olan Andreae, Türk umudunun karşısına Türk korkusuyla çıkmaktadır.⁴⁴³ Yazar, Türklerin olumlu özelliklerini şeytanın kandırmacası olarak adlandırır. Böylece Türklerle ilgili olumlu duyumlar alan Hristiyanlar, duyduklarının şeytanın kandırmacası olduğunu düşüneceklerdir.

⁴⁴¹ Kocadoru, s. 185-187.

⁴⁴² Kissling, s. 16-17.

⁴⁴³ Türk korkusu ve Türk umuduyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Kissling, s. 1-18.

3.3.13. On Üçüncü Vaaz⁴⁴⁴: “83. Mezmur’un Açıklanması ve Hristiyan Kilisesinin Düşmanlarına Karşı Dua”

Kitabın on üçüncü ve son vaazında Andreae, 83. Mezmur’a ⁴⁴⁵ dayanarak Hristiyanlığın düşmanları olarak adlandırdığı papa ve Türklere karşı nasıl dua edilmesi gerektiğini anlatır. Bununla birlikte yalnızca nasıl dua edilmesi gerektiğine yer vermez. Yazar yer yer papa ve Türkleri birbirleriyle de kıyaslar. Hristiyanlığın düşmanlarının nasıl cezalandırılacağını da açıklayan yazar, kıyamet sonrasında da kısaca bahseder.

3.3.13.1. Vaazın İçeriği

Yazarın vaaz metni olarak seçtiği 83. Mezmur’da İsraililerin düşmanlarına karşı ettikleri bir dua bulunur. Ona göre İsraililerin mezmurdaki durumuyla Hristiyanların durumu arasında paralellik vardır.⁴⁴⁶ Yazar bu duaya yer verdikten sonra ise önceki vaazları kısaca özetler, onları üç bölüme ayırır ve önce Hristiyanlığın Türkler karşısındaki durumunu, sonra bu durumun sebebini ve son olarak da bu durumun nasıl düzeltilebileceğini incelediğini belirtir.

Bu kısımdan sonra yazar Hristiyanlar arasında gerçek tövbenin mevcut olmadığı eleştirisini yapar. Andreae’ye göre insanlar, Tanrı’nın cezası arttıkça Katolik putperestliğine sığınır, Protestanlara eziyet eder ve bu da sonuç olarak Tanrı’nın cezasının daha da artmasına neden olur.⁴⁴⁷ Andreae bu durum karşısında kalpten dua etmek ve Tanrı’ya yalvarmak gerektiğini ifade eder. Duayı, “Hristiyanların tek ve gerçek savunma ve silahı”⁴⁴⁸ olarak adlandıran yazar, onu ayrıca “Hristiyanların baş tesellisi”⁴⁴⁹ olarak görür. Ayrıca bu bölümde papayı ve Türkleri “Hristiyanlığın önde gelen düşmanları” olarak adlandırır.

Andreae, düşmanlara karşı nasıl dua edileceğinin ise alıntıladığı mezmurdan öğrenilmesi gerektiğini ifade eder. Alıntıladığı mezmurda üç bölümün yer aldığını ifade eden Andreae, bölümleri şu şekilde ayırır; 1. Tanrı’ya seslenerek onu uyandırmak 2. Felaketlerini

⁴⁴⁴ Vaaz kitabın 447. ve 477. sayfaları arasında yer almaktadır.

⁴⁴⁵ “Makamla okunan Zebur suresi.” (<https://sozluk.gov.tr/> (18.08.2020))

⁴⁴⁶ Andreae, s. 452.

⁴⁴⁷ Age., s. 450.

⁴⁴⁸ Age., s. 451.

⁴⁴⁹ Age., s. 451.

Tanrı'ya anlatmak 3. Tanrı'nın atalarına yardım ettiği zamanları ona hatırlatmak. Andreae vaaz boyunca Kitab-ı Mukaddes'ten farklı dua örneklerine de yer vermiştir.

Yazar ayrıca İsraililerin düşmanlarından da bahseder ve onları Hristiyanların düşmanlarıyla karşılaştırır. Ona göre İsraililerin düşmanları iki türdür, onlarla akraba olan halklar ve yabancılar. Aynı formülü Hristiyanlara da uygulayan Andreae'ye göre papa Hristiyanlara akraba sayılırken, Türk ise yabancı düşman statüsündedir. Andreae'nin burada Hristiyan sözüyle Lüteryanları kastettiği göz önüne alınmalıdır. Yazar bu kısımda Türk'le papayı kısaca kıyaslar.

Andreae bu noktadan sonra papanın yaptıklarına yer verir ve kıyametten sonra papanın ve “doğru inançlıların” durumunu anlatarak vaazını sonlandırır. Yazar, vaazın başından sonuna kadar Hristiyanlığın düşmanlarına, yani papa ve Türklere karşı nasıl dua edilmesi gerektiğini de sık sık vurgulamıştır.

3.3.13.2. *Vaazın Türk İmgesi Bakımından İncelenmesi*

Yazar vaazında papa ve Türk'ü “Hristiyanlığın en önemli iki düşmanı”⁴⁵⁰ olarak adlandırır. 16. yüzyılda Türklerle ilgili eserler yayımlamış Lüteryan din adamlarının yazdığı vaazlar göz önüne alındığında, bu konuda genellikle Andreae'yle hemfikir oldukları gözlemlenmiştir. Yazılan pek çok vaazda papa ve Türk birlikte zikredilmiştir. Vaizlerin hemfikir olmadıkları nokta ise Türk'ün Deccal (Alm. Antichrist, Endchrist) olup olmadığıdır. Andreae tüm vaazlarında yalnızca papayı Deccal olarak adlandırmıştır.⁴⁵¹ Buna mukabil Lüteryan vaizler Georg Mylius⁴⁵² ve Veit Dietrich⁴⁵³ hem papanın hem de Türklerin Deccal olduğunu ifade etmişlerdir. Luther ise bazen papanın Deccal'ın ruhu ve Türk'ün Deccal'ın bedeni olduğunu ifade ederken⁴⁵⁴, bazen ise yalnızca papayı Deccal olarak belirlemiştir⁴⁵⁵. Öte

⁴⁵⁰ Andreae, s. 451.

⁴⁵¹ Age., s. 338, 424.

⁴⁵² Georg Mylius, *Eilff Christliche un in Gottes Wort wolgegründete Predigten*. Erfurt, 1590, İkinci Vaaz, s. 4. (Kitabın sayfa numaraları bulunmamaktadır)

⁴⁵³ Veit Dietrich, *Sumaria Über die gantze Biblia des Alten neuwen Testaments*, Franckfurt am Mayn, 1567, s. 150.

⁴⁵⁴ WA, Tischreden, 1, s. 135. Ayrıca bk. Göllner, s. 178-179.

⁴⁵⁵ WA 53, s. 395.

yandan Andreae bu kitapta Türklerin Deccal olup olmadığı yönünde bir görüş belirtmemiş ve papayı da nadiren Deccal olarak adlandırmıştır.

Andrea, vaazında papayı ve Türkleri çeşitli yönlerden kıyaslamıştır. İnançlarının temelini aynı olmasından dolayı papayla Lüteryanların akraba olduklarını belirten yazar, Türklerin ise yabancı olduklarını ifade eder, çünkü Lüteryanlarla Türkler aynı inanç temellerine sahip değillerdir. Bu yüzden Türklerin Asurlularla kıyaslanabileceğini belirtir.⁴⁵⁶ Andreae, önceki vaazlarda da Türklerle İsraililerin düşmanı olan Asurlular ve Babilliler arasında pek çok kez paralellik kurmuştur.

Yazar, bu kısımda papanın ve Türklerin planlarına da değinmiştir;

“Türk, yani Türk aracılığıyla şeytan, Hristiyan inancını yok etmek ve Türk Kur’an’ını uzaklara yaymak istiyor. Papa ve takipçileri ise [...] Hristiyanlığın özünü [...] sapkın ustaları⁴⁵⁷ aracılığıyla çürütmek istiyor.”⁴⁵⁸

Yukarıdaki cümlelerde Türklerin dinini ve yayılmacılığını vurgulayan Andreae, bir yandan da papalığın Protestanlara karşı yürüttüğü savaşa dikkat çekmiştir. Burada iç ve dış düşman arasındaki fark ortaya konmaktadır. Türk, Hristiyan inancını yok etmek ve kendi dinini yaymak isterken, papa, Hristiyan inancını içeriden çürütmek istemektedir. İki düşman arasından (bir şartla) Türkleri tercih edeceğini ifade eder; “Şahsen ben Türklerin (eğer beni hemen boğazlayacak ve çekilmez hizmetkârlıklarında⁴⁵⁹ kullanmayacaklarsa) eline düşmeyi, papanın eline düşmeye tercih ederim”.⁴⁶⁰ Yazar görüldüğü üzere aslında papa ve Türkler tarafından öldürülmeyi kıyaslamıştır. Türkleri seçmesinin sebebini ise sonraki satırlarda, Türk’ün onu hemen öldürecek, papanın ise ona işkence edecek, yani “on kere öldürecek” olmasıyla açıklar.⁴⁶¹ Andreae’nin yaptığı bu kıyasa benzer olarak Luther de *Türklere Karşı Ordu Vaazı* adlı metninde Türklerin insanları din değiştirmek zorunda bırakmadığını ancak papanın onları

⁴⁵⁶ Andreae, s. 470-371.

⁴⁵⁷ Alm. Ketzermeister: Katolik Kilisesi’nin sapkınlığın kökünü kazımak amacıyla görevlendirdiği din adamları. Protestan inancı Katolik Kilisesi tarafından sapkınlıkla suçlanmaktaydı.

⁴⁵⁸ Age., s. 471.

⁴⁵⁹ Yazarın hizmetkârlık ile kastettiği Türkler tarafından esir alınarak köle hayatı yaşamaktır.

⁴⁶⁰ Age., s. 471.

⁴⁶¹ Age., s. 471.

zorlayarak dinlerini değiştirmek suretiyle “ruhlarını öldürdüğünü” belirtmiştir.⁴⁶² Dolayısıyla Luther’e göre de papa, Türklerden daha kötüdür.⁴⁶³ İki yazarın görüşleri bir araya getirildiğinde Türkler arasında yaşamanın veya Türkler tarafından öldürölmenin, papalığın hükümdarlığında yaşamak veya papalık tarafından öldürölmeye tercih edildiği görölmemektedir. Bu noktada belirtilmesi gereken bir husus ise, Luther’in her zaman papayı Türklerden daha kötü olarak değerlendirmediğidir. Çoğu zaman papa ve Türkleri bir tehlikenin uhrevi ve dünyevi olmak üzere iki kolu olarak değerlendirmiştir.

Andreae, bu kıyaslamayı daha farklı sözlerle vaazın derkenarına da taşır; “Papa, Hristiyanlara karşı Türklerden daha despot ve daha korkunçtur”.⁴⁶⁴ Papa’yı Hristiyanların kanını dökmekle ve Lüteryan öğretilerini lanetlemekle suçlayan yazar, “Hristiyanlara eziyet edenlere karşı Tanrı’nın öfkesi”⁴⁶⁵ olarak Türklere ve bazı “papacıların” başına gelen olaylara (attan düşüp ölmek gibi) işaret eder. Andreae, bu vaazda Türkleri aslında ikinci plana atmış ve düşman olarak eleştirilerini çoğunlukla papaya yöneltmiştir. Vaaz boyunca bazen Türkler aracılığıyla, bazen de aracı olmaksızın papayı eleştirir. Daha önceki vaazlarda da belirtildiği gibi, yazar Türk tehlikesini kullanarak papayı ve Katolik Kilisesi’ni eleştirmektedir. Vaazın sonlarında kıyamet günü sonrası papanın ve Lüteryanların durumunu anlatan yazar, Türklere ne olacağına dair bir fikir vermez. Bu durum, vaazda odaklanılan düşmanın papa olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır.

Değinilmesi gereken bir diğer nokta ise birkaç paragraf yukarıda geçen “[...] şeytan, Türk aracılığıyla Kur’an’ı yaymaya çalışıyor” cümlesidir. Yazar bu cümle ile Türklerin dinlerine vurgu yapmıştır. Üçüncü ve dördüncü vaazında İşlam’ı ve Hz. Muhammed’i eleştiren yazar aslında bu bölümde de o vaazlardaki görüşlerini tekrarlamıştır. Bu eleştirilerin amacının Hristiyan tebaayı İşlam’dan uzak tutmak olduğu daha önce belirtilmişti. Andreae, Türklerin olumlu algılanmasını istemediği için her adımda onlarla ilgili olumsuz yargılara başvurmuştur. Ancak burada asıl dikkat çeken nokta Andreae’nin Türkleri hem Tanrı’nın hem de şeytanın hizmetkârı olarak adlandırmasıdır. Bu durumun örneklerine diğer Lüteryan vaizlerde de rastlanmaktadır. Önemli bir Lüteryan reformcu olan Philipp Melanchthon’un İşlam

⁴⁶² WA 30, II, s. 195.

⁴⁶³ WA 30, II, s. 195; Lamparter, s. 40-43; Ehmann, s. 213.

⁴⁶⁴ Andreae, s. 471.

⁴⁶⁵ Age., s. 473.

ve Türklerle olan ilişkisini inceleyen Manfred Köhler, eserinde bu konuya dikkat çekmiştir⁴⁶⁶; Melanchthon'a göre Türkler hem “şeytanın yarattığı ve maşası” hem de “Tanrı’nın iradesinin uygulayıcısıdır”. Luther de Türkleri hem “şeytanın ordusu”⁴⁶⁷ hem de pek çok yerde Tanrı’nın sopası olarak anmıştır. Vaizler, Türklerin kötülüğünü ve zulmünü vurgulamak istedikleri zaman onları şeytana yaklaştırmışlardır. Türklerin, günahların cezası olarak gönderildiklerini vurgulayarak Hristiyanları tövbeye yöneltmek istedikleri zaman ise onları Tanrı’nın sopası ve kırbacı olarak anmışlardır. Bu durum, vaizlerin amaçlarına ulaşmak için Türkleri araç olarak kullandıklarını göstermektedir.

Yazar, papa üzerine daha fazla odaklandığı için Türklerle ilgili kalıplaşmış yargılarına (zalim, despot, düşman gibi) bu vaazda daha az yer vermiştir. Daha önceki vaazlarda özellikle Türklerin zulmü ve despotluğu üzerinde duran Andreae, bu vaazda Türkleri daha çok “şeytan Türk” olarak adlandırmıştır.

⁴⁶⁶ Köhler, s. 78.

⁴⁶⁷ WA 51, s. 618.

SONUÇ

Bu çalışmada Jakob Andreae'nin Türklerle ilgili vaazlarını içeren ve 1568 yılında yayımlanmış olan *Türkler Hakkında On Üç Vaaz* (Alm. Dreyzehnen Predigen vom Türcken) isimli kitabı Türk imgesi bakımından incelenmiştir. Jakob Andreae, döneminin önemli bir Lüteryan din adamı, teoloji profesörü ve kilise reformcusudur. Eserinin Türk imgesi bakımından incelenmesiyle, Lüteryan Kilisesi'nde önemli görevler almış olan yazarın Türklerle ilgili fikirlerini açığa çıkarmak amaçlanmıştır. Bu fikirler şüphesiz ki toplumu da etkilemiştir. Yazarın Türklerle ilgili fikirlerinin incelenmesi sonucunda savaşların din adamları, kilise ve sonuç olarak toplum üzerinde nasıl bir etki bıraktığını daha iyi anlayabilmek için kullanılabilecek bir kaynak ortaya konmuştur. Andreae'nin eserindeki Türk imgesi incelenerek bir yandan da günümüzde az bilinen "Türk vaazları" adlı metin türüne ışık tutulması amaçlanmıştır. Tarihsel olayların doğrudan etki ettiği bir metin türü olan Türk vaazları, matbaanın icadı ve Türk tehlikesinin artmasıyla ortaya çıkmış ve bu tehlikenin ortadan kaybolmasıyla unutulmaya yüz tutmuştur. Günümüzde araştırmacılar dışında neredeyse tamamen unutulmuş bir edebî tür olan Türk vaazları hakkında yapılacak her çalışma, Türk vaazları ve Türk imgesiyle ilgili bilgi birikimini arttıracaktır.

Yazarın Türklerle ilgili kaleme almış olduğu tek eser bu çalışmada incelenen eseridir. Tübingen Üniversitesi'nde ve çeşitli kiliselerde almış olduğu görevler, gerçekleştirmiş olduğu reformlar ve diğer çalışmaları göz önüne alındığında, Andreae'yi yalnızca Türklerle ilgili yazmış olduğu bu tek esere indirgemek adil olmayacaktır. 16. yüzyılda hem Katolik hem de Protestan teologlar Türklerle ilgili pek çok eser yayımlamışlardır. Söz konusu teologlardan biri olan Andreae, Türk tehlikesi gibi zamanının güncel ve önemli meseleleri arasında bulunan bir konuda vaazlar verme ihtiyacı hissetmiştir. Cemaatin her konuda kilise öğretileriyle paralel düşüncelere sahip olması din adamları tarafından istenen bir durumdur. Bunu sağlamak için din adamları güncel konularda da fikir belirtmek zorundadırlar. Andreae'yi bu vaazları vermeye iten hem güncel konulara değinme arzusu hem de cemaatinden -ve belki de Württemberg soylularından- gelen isteklerdir. Nitekim yazar Türklerle ilgili verdiği vaazların nedeni olarak

kendisinden Kur'an'ın çürütülmesinin istenmesini göstermiştir.⁴⁶⁸ Ayrıca Andreae 1566 yılında gerçekleşen Zigetvar Kuşatması'ndan da etkilenmiş görünmektedir. Bu da göstermektedir ki eserin ortaya çıkmasına büyük ölçüde güncel olaylar sebep olmuştur.

Burada belirtilmesi gereken bir nokta da çalışmanın amacının toplumlar arası düşmanlığı körüklemek olmadığıdır. Tarihsel olayların yanı sıra toplumlar arası etkileşimin ve hoşgörünün 16. yüzyılda bulunmaması dönemin eserlerine de yansımış ve çoğu eserde Türk imgesinin tam anlamıyla bir düşman imgesi hâline dönüşmesine neden olmuştur. Bu çalışmanın gerçekleştirilmesiyle hayata geçirilmek istenen etki toplumların geçmişte birbirleriyle ilgili olumsuz düşüncelerini ortaya koyarak bir düşmanlık yaratmak değil, aksine toplumların birbirleri hakkında sahip olduğu önyargıların temelini ortaya koyarak bu önyargıların yıkılmasına yardımcı olmaktır. Ne de olsa bugünün önyargıları, geçmişin doğru veya yanlış yargılarından doğmuştur. Bu minvalde, günümüzde önyargılara karşı verilecek bir mücadelenin başlaması gereken nokta geçmişte ve geçmişte yazılan eserlerde yer almaktadır.

Andreae'nin eseri incelenirken öncelikle Haçlı Seferlerinden 16. yüzyıla kadar Alman kültüründe Türk imgesi ele alınmış ve özellikle 16. yüzyılda Türk imgesini oluşturan eser türleri kısaca açıklanmıştır. Andreae'nin eserini verdiği edebî tür olan Türk vaazları ise ayrı bir bölümde incelenmiştir. Yazarın eserinin daha iyi anlaşılabilmesi için, dönemin Alman kültüründeki Türk imgesinin ortaya konması ehemmiyet taşımaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde işlenen Türk imgesinin ardından, ikinci bölümde Jakob Andreae'nin hayatı mercek altına alınmıştır. Yazarın hayatı ayrıntılı bir şekilde ele alınarak eserinin okuyucular tarafından daha geniş bir perspektifte değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Böylece yazarın hayatında Türklerle ilgili çalışmaların büyük bir yer tutmadığı da net bir şekilde ortaya konmuş olmaktadır. Tespit edilebildiği kadarıyla, Andreae'nin hayatı Türkçe olarak ilk defa bu kadar ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

Türk imgesinin ve yazarın hayatının işlendiği ilk iki bölümden sonra, çalışmanın ana konusunu oluşturan *Türkler Hakkında On Üç Vaaz* (Alm. Dreyzehen Predigen vom Türcken)

⁴⁶⁸ Yazar kitabın önsözünde Türklerin yalnızca dinlerini değil, kökenlerini, yönetimlerini vb. konuları işlediğini belirtmiştir. Bk. Bölüm 3.2.

adlı eserin incelemesine geçilmiştir. Eserin yazıldığı dönem ve eserin içeriği kısaca anlatıldıktan sonra eserde yer alan on üç vaaz tek tek incelenmiştir. Vaazlar incelenirken Andreae'nin Türklerle ilgili görüşleri, önyargıları Türkler hakkındaki doğru ve yanlış bilgileri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bir yandan da yazarın dönemin Alman ve Avrupalı düşünürleri ile din adamları tarafından kullanılan basma kalıp olumsuz yargılara başvurarak veya olumsuz yargıları kendisi üretmek bir propaganda çalışması yürütüp yürütmediği araştırılmıştır.

Jakob Andreae kitapta yer alan vaazlarında Türklerin kökenini, yönetimlerini, dinini, Hristiyanlar karşısında galip gelmelerinin nedenini, Türklerle karşı nasıl savaşmak gerektiğini ve Türklerin çöküşünü incelemiştir. Yazar, Türklerle ilgili bu konuları incelerken dönemin hâkim Lüteryan görüşüne bağlı kalmıştır. Türklerle ilgili incelemelerinde çoğunlukla Kitab-ı Mukaddes'i kaynak olarak kullanan Andreae, sık sık Martin Luther ile benzer görüşleri ifade etmiştir. Yazar bir yandan da döneminin İslam ve Türklerle ilgili -Georg von Ungarn'ın seyahatnamesi gibi- çok okunan eserlerine başvurmuştur.

Andreae ilk vaazdan itibaren Türklerin Tanrı tarafından gönderilmiş bir ceza olduğunu vurgular. Yazar, kitabın pek çok yerinde Türkleri Tanrının sopası ve kırbacı olarak adlandırmıştır. Döneminin Lüteryan din adamları tarafından da temsil edilen bu görüşe göre Türkler dünyevi araçlarla, yani savaşarak mağlup edilemezler. Onların mağlup edilebilmesi için tövbe etmek gerekmektedir. Kitabın yedinci vaazına kadar Türk tehlikesinin çözümü olarak tövbeye işaret eden yazar, yedinci vaazdan itibaren tövbe etmenin yanı sıra putperestlikten vazgeçilmesi gerektiğini de ifade etmektedir. Türklerle karşı tövbeyle mücadele edilmesi gerektiği konusu neredeyse bütün vaazlarda işlenmiş ve bir bakıma kitabın ana konusunu oluşturmuştur. Yazar bu şekilde hem günahkâr topluma çeki düzen vermeyi, hem de Katolik mezhebinin inananlarını Lüteryan saflarına çekmeyi hedeflemektedir.

Yazar, yukarıda bahsedilen hedeflerine ulaşabilmek için vaazların muhataplarını Türk tehlikesinin büyüklüğü konusunda ikna etmek zorundadır. Vaazların verildiği Tübingen şehri Türklerden yüzlerce kilometre uzaktadır. Andreae cemaatinde Türk tehlikesinin yeterince ciddiye alınmadığına inanmış görünmektedir. Bu yüzden yazar sık sık Türk tehlikesinin uzakta olmadığını, Türklerin ne kadar güçlü bir düşman olduğunu ve hatta Hristiyanlığın ezeli düşmanı olduklarını vurgular. Andreae'nin Türk tehlikesi ile ilgili vurguladığı noktalar da dönemin

düşünürlerinin ve teologlarının görüşleriyle benzerlik göstermektedir. Türkler pek çok düşünür tarafından Hristiyanlığın ezeli düşmanı olarak yorumlanmıştır.

Bu büyük ve ezeli düşmanın kökeni dönemin Lüteryan din adamlarınca incelenen bir konu olmuştur. Kendisi de çağdaşları gibi konuya ilgi duymuş ve incelemelerde bulunmuştur. Andreae, Martin Luther ve Philipp Melanchthon gibi meşhur Lüteryan reformcuları takip ederek Türklerin kökeninin Tevrat'taki bir kehanette anlatıldığını savunmuştur. Yazar, Türklerin kökeninin kutsal metinlerde yer almasını Hristiyanlar için bir teselli vasıtası olarak görür. Çünkü ona göre yaşananlar Tanrının planının bir parçasıdır. Bu tesellilerin bir amacı toplumu sakinleştirmekken, diğer bir amacı da Hristiyanları Türklerin dininden ve yönetiminden uzak tutmaktır.

Hristiyan din adamları toplumda ortaya çıkan Türk umudunun önüne geçmeye çalışmışlardır. Türk umudu kısaca Türklerin dininin ve yönetiminin daha iyi yaşam şartları sağlayacağı düşüncesi olarak değerlendirilebilir. Bu düşüncenin ortaya çıkmasını engellemek amacıyla önceki paragraftaki gibi Hristiyanlara teselli vermenin yanı sıra farklı yöntemlere de başvurulmuştur. Andreae de bu amaçla Hristiyan esirlerin Türk topraklarında yaşadığı sefaletlerden vaazlarında sık sık söz eder. Cemaate esirlerin dertlerine ortak olmak ve onlar için dua etmek gerektiğini anlatır. Bir yandan da esirlerin içinde bulunduğu büyük manevi tehlikeye değinen yazar, bu tehlike konusunda cemaatini de uyarmış olur. Bu büyük manevi tehlike ise İslam'dır.

Andreae, kitabın dört vaazını İslam'a ve İslam'la ilgili konulara ayırmıştır. Bu konular arasında Hz. Muhammed'in hayatı, ibadet şekilleri ve İslam ile Hristiyanlığın çelişen yönleri bulunmaktadır. Yazarın yaptığı incelemelerin amacı "İslam'ın yanlışlığını" kanıtlamaktır. Bir yandan Hz. Muhammed'i "şeytanın elçisi", "sahtekâr" ve "sara hastası" gibi ithamlarla karalarken bir yandan da Kur'an'ın yanlışlığını kanıtlamaya çalışır. Yazar bu şekilde toplumu İslam'dan uzak tutmak ve Türklere esir düşmeleri hâlinde karşılaşılabilecekleri İslam dininin etkilerine karşı onları korumak istemektedir. Bu koruma isteği farklı bir şekilde daha karşımıza çıkmaktadır. Türklerin temizliğini, ibadetteki ciddiyetlerini ve şarap içmemelerini anlatan Andreae, esirlerin Türklerin bu olumlu özelliklerinden etkilenmemesini amaçlamaktadır. Bu olumlu özelliklerin anlatılmasının bir diğer amacı da cemaate çeki düzen vermek ve toplumu disipline etmektir. Türk tehlikesinin topluma çeki düzen vermek ve toplumu tövbeye sevk

etmek için kullanıldığı gibi, Türklerin olumlu özellikleri de hem Andreae hem de dönemin diğer düşünürleri tarafından toplumu eğitmek için kullanılmıştır.

Türk tehlikesi dönemin Katolik ve Lüteryan din adamları tarafından birbirlerine karşı da kullanılmış ve bu mezhepsel çatışmada bir silah hâline gelmiştir. Kitabın yedinci vaazına kadar genellikle papalıktan ve Katolik Kilisesi'nden bahsetmeyen yazar, söz konusu vaazdan itibaren papalığı sert bir şekilde eleştirmeye başlamıştır. Papayı Deccal olarak adlandıran Andreae, Katoliklerin ibadetlerini putperestlik olarak nitelemiş ve onlar yüzünden Türklerin Tanrı tarafından ceza olarak gönderildiğini ifade etmiştir. Yazar, Hristiyan hükümdarlara çağrıda bulunarak söz konusu putperestliği kaldırmaları gerektiğini belirtmiş ve Türk'e karşı başarının tövbe edilmesi ve putperestliğin kaldırılıp yerine doğru inancın, yani Lüteryan mezhebinin yerleştirilmesiyle mümkün olacağını savunmuştur.

Katolik Kilisesi'ne ve papaya karşı cephe almış olan yazar papayı ve Türkleri kıyaslamıştır. Ona göre papa iç düşman Türkler ise dış düşmandır. Ayrıca papa, Protestanlara karşı Türklerden daha kötüdür ve daha despottur. İki düşman arasında tercihini belirtmiş olan yazara göre Türkler papadan daha iyidir, bu düşünceye de Lüteryan vaizler arasında sık sık rastlanmaktadır. Dönemin Lüteryan din adamlarınca Türkler ile papa bazen denk gösterilmiş, bazen ise papadansa Türklerin tercih edileceği belirtilmiştir. Hem papa hem de Türkler yer yer Deccal'ın uhrevi ve dünyevi iki parçası olarak gösterilmişlerdir.

Andreae ise vaazlarında Türkleri Deccal olarak adlandırmamıştır. Tabii ki bu Andreae'nin Türklerle olan dostane yaklaşımının bir işareti değildir. Nitekim yazar, vaazlarda Türklerle ilgili pek çok basmakalıp ve olumsuz yargıya yer vermiştir. Türkler kitabın pek çok yerinde despot, düşman, zalim ve inançsız kavramlarıyla anılmışlardır. Bu kalıplaşmış yargılar kullanılarak Türklerin düşman olduğu düşüncesi güçlendirilmeye çalışılmıştır. Andreae, eser boyunca Türkleri olumsuz kavramlarla niteleyerek Türklerle ilgili olumsuz bir söylem oluşturmaya çalışmıştır. Söz konusu olumsuz yargılar vaazlarda tekrar tekrar kullanılarak zalim, despot ve düşman gibi sıfatların Türklerin değişmez özelliği olduğu düşüncesinin toplumun zihninde yer etmesi amaçlanmıştır. Yazar ayrıca şeytanın Türkler aracılığıyla İslam'ı yaymak istediğini belirtmiştir. Böylece Türkler hem Tanrı hem de şeytan tarafından kullanılmış olur. Yazar anlatmak istediği konuya göre Türkleri bazen Tanrı'nın hizmetkârı olarak anlatırken, bazen de onları şeytana yaklaştırmıştır. Yine dönemin Lüteryan vaizlerinin

görüşlerinden ayrılmayan yazar Türkleri Ye'cûc ve Me'cûc olarak da adlandırmıştır. Ye'cûc ve Me'cûc kavramı kullanılarak Türklerin ezeli düşman olduğu düşüncesi bir kez daha ifade edilmiş olur. Bu kavramın bir diğer özelliği ise Türklerin kıyamet alameti olduğuna da işaret etmesidir. Andreae, Türklerin Tanrının yardımıyla mağlup edilmesinin ardından kıyametin geleceğini ifade etmiştir. Türklerin kıyamet alameti olduğu görüşü de 16. yüzyılda Lüteryan din adamları tarafından incelenmiştir. Böylece yazar bu noktada da döneminin Lüteryan din adamları tarafından benimsenmiş olan düşünce yapısına uymuş olur.

Kitaptaki vaazlar incelendiğinde Andreae'nin Türklerle ilgili basmakalıp olumsuz yargılara başvurarak düşman Türk imgesini sistematik bir şekilde toplumun zihnine yerleştirmeye çalıştığı tespit edilmiştir. Yazar bir yandan toplumu Türk tehlikesinin büyüklüğüne ikna etmeye çalışmış, bir yandan da bu tehlikeyi kullanarak toplumu eğitime amacı gütmüştür. Ayrıca bu tehlike mezhepler arası çatışmada güç elde etmek için de kullanılmıştır. Vaazların esas konusu Türkler olmasına rağmen yazar bir noktadan sonra eleştirilerini yoğun bir şekilde papalığa yöneltmiştir. Vaazlarda ayrıca Türk umuduna karşı bir mücadele verilmiş ve Türklerin tarafına geçmenin mutluluk getirmeyeceği vurgulanmıştır.

Sonuç olarak vaazlarında Luther başta olmak üzere 16. yüzyıl Lüteryan vaizleriyle benzer düşünceleri paylaşan Andreae bu kitabıyla ortaya bir Türk karşıtı propaganda eseri koymuştur.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Akbari, Suzanne Conklin. **Idols in the East: European Representations of Islam and the Orient, 1100-1450**. New York: Cornell University Press, 2009.

Almanca – Türkçe Sözlük. İstanbul: Abc, 1998.

Andreae, Jakob. **Dreyzehn Predigen vom Türcken**. Tübingen: Morhart, 1568.

Barbarics-Hermanik, Zsuzsa. “Reale oder gemachte Angst? Türkengefahr und Türkenpropaganda im 16. und 17. Jahrhundert”, Harald Heppner ve Zsuzsa Barbarics-Hermanik (Ed.). **Türkenangst und Festungsbau. Realität und Mythos** içinde. Frankfurt a. M.: Lang, 2009.

Benz, Wolfgang. **Antisemitismus, Präsenz und Tradition eines Ressentiments**. Schwalbach/Ts.: Wochenschau, 2015.

Beste, Wilhelm. **Die bedeutendsten nachreformatischen Kanzelredner der lutherschen Kirche des XVI. Jahrhunderts, in Biographien und einer Auswahl ihrer Predigten**. Leipzig: Gustav Mayer, 1858.

Bietenholz, Peter G.. **Historia and Fabula: Myths and Legends in Historical Thought From Antiquity to the Modern Age**. Leiden: E.J. Brill, 1994.

Brandt, Niels. **Gute Ritter, Böse Heiden**. Köln: Böhlau, 2016.

Brant, Sebastian. **Das Narrenschiff**. Quedlinburg und Leipzig: Basse, 1839.

Brecht, Martin. “Andreae, Jakob”, **Theologische Realenzyklopädie**. Bd. 2. Ljubljana: De Gruyter, 1978.

Cosack, Carl Johann. **Zur Geschichte der evangelischen ascetischen Literatur in Deutschland ein Beitrag zur Geschichte des christlichen Lebens wie zur Cultur- und Literaturgeschichte**. Basel: Ferd. Riehm., 1871.

Coşan, Leyla. “Georgius de Hungaria ve Türkler Hakkındaki Değerlendirmelerine Bir Bakış”, Feruzan Gündoğar, Güler Mungan ve Cemal Yıldız (ed.). **Semahat Yüksel Armağan Kitabı** içinde. Ankara: Pegem Akademi, 2009, s. 198-207.

Coşan, Leyla. “Der türkische Reisebericht Georgs von Ungarn und seine identitätsstiftende Funktion”, Rainer Hillenbrand (ed.). **Erinnerungskultur: Poetische, kulturelle und politische Erinnerungsphänomene in der deutschen Literatur** içinde. Wien: Praesens Verlag, 2015, s. 21-35.

Coşan, Leyla. **Tanrım Bizi Türklerden Korumak**. 2. Baskı. İstanbul: Yeditepe, 2012.

Curaeus, Joachim. **New Vermehrte Schlesische Chronica vnnnd Landes Beschreibung**. Leipzig: Matthias Götzens, 1619.

Delumeau, Jean. **Angst im Abendland. Die Geschichte kollektiver Ängste im Europa des 14. bis 18. Jahrhunderts**. Bd. 2. M. Hübner, G. Konder ve M. Roters-Burck (çev.). Hamburg: Rohwohlt, 1985.

Dictionary of Demons and Deities in the Bible. “Gog”, Boston: Brill, 1999. s. 373-375.

Dictionary of Demons and Deities in the Bible. “Magog”, Boston: Brill, 1999. s. 535-537.

Ebermann, Richard. **Die Türkenfurcht, ein Beitrag zur Geschichte der öffentlichen Meinung in Deutschland während der Reformationszeit**. Hochbuchdruckerei von C.A. Kaemmerer & Co., 1904.

Ehmann, Johannes. **Luther, Türken und Islam. Eine Untersuchung zum Türken- und Islambild Martin Luthers (1515-1546)**. Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus, 2008.

Frank, F. ve R. Seeberg. “Konkordienformel”, **Realenzyklopädie für protestantische Theologie und Kirche**. Bd. 10, Leipzig: J.C. Hinrichs, 1901.

Frühneuhochdeutsches Wörterbuch. “Papist”, http://fwb-online.de/go/papist.s.0m_1574049677 (01.09.2020).

Grimmsmann, Damaris. **Krieg mit dem Wort**. Leck: De Gruyter, 2016.

Göllner, Carl. **TVRCICA**. Bd. 3, Baden-Baden: Verlag Valentin Koerner, 1978.

Hossfeld, Frank-Lothar. “Gog u. Magog”, **Lexikon für Theologie und Kirche**. Bd. 4, Herder: Freiburg im Breisgau, 1995.

Höfert, Almut. **Den Feind beschreiben: »Türkengefahr« und europäisches Wissen über das Osmanische Reich 1450-1600**. Frankfurt am Main: Campus Verlag, 2003.

Hugo, Victor. **Notre Dame’ın Kamburu**. Volkan Yalçıntoklu (çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.

İncil. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi / Yeni Yaşam Yayınları, 2018.

Jorga, Nicolae. **Kanunî Sultan Süleyman: Yenilmez Türk**. Nilüfer Epçeli (çev.). İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2011.

Kaufmann, Thomas. **“Türckenbüchlein”: Zur christlichen Wahrnehmung “türkischer Religion” in Spätmittelalter und Reformation**. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2008.

Klockow, Reinhard (Ed.). **Georgius de Hungaria. Tractatus de Moribus Conditionibus et Nequicia Turcorum**. Köln: Böhlau, 1993.

Knappe, Emil. **Die Geschichte der Türkenpredigt in Wien**. Viyana, 1949.

Kocadoru, Yüksel. **Die Türken: Studien zu ihrem Bild und seiner Geschichte in Österreich**. Eskişehir: Birlik Ofset, 1990.

Koch, Ernst. “Konkordienformel”, **Theologische Realenzyklopädie**. Bd. 19, Salzweg-Passau: De Gruyter, 1990.

Kula, Onur Bilge. **Alman Kültüründe Türk İmgesi I**. Ankara: Gündoğan, 1992.

Kula, Onur Bilge. **Alman Kültüründe Türk İmgesi II**. Ankara: Gündoğan, 1993.

Kula, Onur Bilge. **Alman Kültüründe Türk İmgesi III**. Ankara: Gündoğan, 1997.

Köhler, Manfred. **Melanchthon und der Islam**. Leipzig: Leopold Klotz.

Kumrular, Özlem. **Avrupa'da Türk Düşmanlığının Kökeni: Türk Korkusu**. 5. Baskı. İstanbul: Doğan Kitap, 2008.

Lamparter, Helmut. **Luthers Stellung zum Türkenkrieg**. Münih: Evangelischen Verlag Albert Lempp, 1940.

Lauch, Johann. **Ein und Dreißig Türcken Predigten, über das 38. und 39. Capitel des H. Propheten Ezechielis.**, Laugingen: Leonhart Reinmichel, 1599.

Leucht, Valentin. **Wieder den Erbfeindt, den Türcken, ein christliche Warnung und Bußpredigt**, Meyntz: Heinrich Breem, 1595.

Lewis, Bernard. **Istanbul and the Civilization of the Ottoman Empire**, Norman: Uni. of Oklahoma, 1963.

Lindemann, Albert S.. ve Richard S. Levy, **Antisemitism: A History**, New York: Oxford University Press, 2010.

Löw, Conrad. **Mahomethische History**. Wilhelm Lützenkirchen: Cölln, 1596.

Luther, Martin. **D. Martin Luthers Werke, Kritische Gesamtausgabe**. Band 7, Weimar: Hermann Böhlaus Nachfolger, 1897.

Luther, Martin. **D. Martin Luthers Werke, Kritische Gesamtausgabe**, Band 30 II, Weimar: Hermann Böhlaus Nachfolger, 1909.

Luther, Martin. **D. Martin Luthers Werke, Kritische Gesamtausgabe**, Band 51, Weimar: Hermann Böhlaus Nachfolger, 1914.

Luther, Martin. **D. Martin Luthers Werke, Kritische Gesamtausgabe**, Band 53, Weimar: Hermann Böhlaus Nachfolger, 1920.

Luther, Martin. **D. Martin Luthers Werke, Kritische Gesamtausgabe. Tischreden**. Band 1, Weimar: Hermann Böhlaus Nachfolger, 1912.

Macaristanlı György, **Türkler: Türklerin gelenekleri, görenekleri ve hinlikleri üzerine inceleme**. Lale Aslan Özcan (çev.). İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2009.

Melanchthon, Philipp. **Der Prophet Daniel ausgelegt**. Wittemberg: Schirlentz, 1546.

Mylius, Georg. **Eilff Christliche un[d] in Gottes Wort wolgegründete Predigten**. Erfurt, 1590.

Mylius, Georg. **Zehen Predigten von Türcken**. Jena: Tobiam Steinman, 1595.

Neubeck, Johann C.. **Zwo Christliche Sieg und LobPredigten wegen etlich ansehlicher Victorien wider den Türcken Anno Domini 1593**, Wienn: Leonhard Formica, 1594.

Öztuna, Yılmaz. **Kanûni Sultan Süleyman**. 6. Basım. İstanbul: Ötüken, 2016.

Pfeffermann, Hans. **Die Zusammenarbeit der Renaissancepäpste mit den Türken**. Wintherthur: Mondial Verlag, 1946.

Pfeiler, Hasso. **Das Türkenbild in den deutschen Chroniken des 15. Jahrhunderts**. Frankfurt am Main, 1956.

Raeder, Siegfried. "Die Türkenpredigten des Jakob Andreä", **Theologen und Theologie an der Universität Tübingen**. Martin Brecht (drl.). Tübingen: J.C.B. Mohr, 1977.

Regener, Ralf. "Die Mär vom Zigeuner als 'Türkenspion'", *FTF-Blickpunkte: Tsiganologische Mitteilungen*, 2018, Band 2011.

Schlageter, Johannes. "Hilten, Johannes", **Lexikon für Theologie und Kirche**. Bd. 5, Freiburg im Breisgau: Herder, 1996.

Spohn, Margret. **Alles getürkt: 500 Jahre (Vor)Urteile der Deutschen über die Türken**. Oldenburg: Bis, 1993.

Srodecki, Paul. "Der Kreuzzug von Nikopolis und das abendländische Türkenbild um 1400", Eckhard Leuschner ve Thomas Wunsch (ed.). **Das Bild des Feindes. Konstruktion von Antagonismen und Kulturtransfer im Zeitalter der Türkenkriege** içinde. Berlin: Gebr. Mann, 2013.

Theilig, Stephan. **Türken, Mohren und Tataren: Muslimische (Lebens-)Welten in Brandenburg-Preussen in 18. Jahrhundert**. Berlin: Frank & Timme, 2013.

Verne, Jules. **80 Günde Devri Âlem**. Ayşe Meral (çev.). İstanbul: Alfa Yayınları, 2015.

Vielau, Helmut-Wolfhardt. **Luther und der Türke**. Göttingen: Druckerei J. Särchen Baruth/Mark-Berlin, 1936.

von Braun, Christina. **Der ewige Judenhass: Christlicher Antijudaismus, Deutschnationale Judenfeindlichkeit, Rassistischer Antisemitismus**, Berlin: Philo, 2000.

Wagenmann, Julius August ve Theodor Kolde, "Andreae, Jakob", **Realencyklopädie für protestantische Theologie und Kirche**, Bd. 1, Leipzig: J.C. Hinrichs, 1896.

Whaley, Joachim. **Germany and the Holy Roman Empire vol. 1**, New York: Oxford University Press, 2013.

Sürelî Yayınlar

Boettcher, Susan R.. “German Orientalism in the Age of Confessional Consolidation: Jacob Andreae’s Thirteen Sermons on the Turk, 1568”, **Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East**. Vol. 24, No. 2, (2004), s. 101-115.

Coşan, Leyla. “16.-18. Yüzyıllar Arasında Almanya’da Alkol Sorunu ve Bunun Türk Savaşlarına Yansıması”, **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**. Nu. 26, (Bahar 2012), s. 1-18.

Coşan, Leyla. “Viyana Kuşatmalarını Anlatan İki Alman Halk Şarkısı Örneğinde Türk İmajı”, **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**. Nu. 14, s. 159-184.

Kißling, Hans-Joachim. “Türkenfurcht und Türkenhoffnung im 15./16. Jahrhundert”, **Südost-Forschungen**, Bd. XXIII, 1964.

Tezler

- Brenner, Hartmut. "Protestantische Orthodoxie und Islam: Die Herausforderung der türkischen Religion in Spiegel in evangelischer Theologen des ausgehenden 16. und des 17. Jahrhunderts", **Yayınlanmamış Doktora Tezi**. Evangelisch-Theologischen Fakultät der Ruprecht-Karl-Universität, 1968.
- Gürkan, Emrah Safa. "Espionage in the 16th Century Mediterranean: Secred Diplomacy, Mediterranean Go-Betweens and the Ottoman Habsburg Rivalry", **Yayınlanmamış Doktora Tezi**. Georgetown University Faculty of the Graduate School of Arts and Sciences, 2012.
- Klein, Michael. "Geschichtsdenken und Ständekritik in apokalyptischer Perspektive", **Yayınlanmamış Doktora Tezi**. FernUniversität Hagen Fachbereich Kultur- und Sozialwissenschaften.
- Pfeiler, Hasso. "Das Türkenbild in den deutschen Chroniken des 15. Jahrhunderts", **Yayınlanmamış Doktora Tezi**. J.W. Goethe-Universität Philosophische Fakultät, 1956.

İnternet Siteleri

Zsuzsa Barbarics-Hermanik, “»TÜRCK IST MEIN NAHM IN ALLEN LANDEN...« KUNST, PROPAGANDA UND DIE WANDLUNG DES TÜRKENBILDES IM HEILIGEN RÖMISCHEN REICH DEUTSCHER NATION”, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*. 2001, Vol. 54, No. 2/3, s. 257-317. <https://www.jstor.org/stable/23658282> (01.09.2020).

Bohnstedt, John W.. “The Infidel Scourge of God: The Turkish Menace as Seen by German Pamphleteers of the Reformation Era”, *Transactions of the American Philosophical Society*. 1968, Vol. 58, No. 9, <https://www.jstor.org/stable/1006112> (27 Ağustos 2020).

Frühneuhochdeutsches Wörterbuch. “Papist”, http://fwb-online.de/go/papist.s.0m_1574049677 (01.09.2020).

Konrad, Felix. “Von der 'Türkengefahr' zu Exotismus und Orientalismus: Der Islam als Antithese Europas (1453–1914)?”, 2010. Institut für Europäische Geschichte Mainz. <http://www.ieg-ego.eu/konradf-2010-de> (01.09.2020).

Pfister, Rudolf. “Reformation, Türken und Islam”, *Zwingliana*. 1956, Bd. X, Heft 6, s. 366. <http://www.zwingliana.ch/index.php/zwa/article/view/1214/1124> (29 Mart 2020).

<https://sozluk.gov.tr/> (18.11.2019).

TDV İslâm Ansiklopedisi. 2013, <https://islamansiklopedisi.org.tr/yecuc-ve-mecuc> (18.08.2020).